

PEYGAMBERİMİZ VE
VEFA TOPLUMU

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Genel Yayın No: **2011**

Halk Kitapları: **539**

Yayın Yönetmeni: **Doç. Dr. Fatih KURT**

Yayın Koordinatörü: **Bünyamin KAHRAMAN**

Tashih: **Ali AYGÜN**

Grafik & Tasarım: **Ali YÜCEER**

Baskı: Evos Basım Yayın

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi

1515. Cad No. 51-53 Yenimahalle / Ankara

Tel: [0312] 278 49 61

1. Baskı, Ankara 2021

2021-06-Y-0003-2011

Sertifika No: 12930

ISBN: 978-625-435-011-5

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 24/06/2021/34

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: [0312] 295 72 93 - 94 Faks: [0312] 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

PEYGAMBERİMİZ VE
VEFA TOPLUMU

İÇİNDEKİLER

- 7 ÖN SÖZ
Prof. Dr. Ali ERBAŞ
- 11 VEFA KAVRAMI ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN
- 17 ADALETİN DOĞASI GEREĞİ VEFA: VEFANIN
KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE İÇERİĞİ
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN
- 33 KUR'AN'DA VEFA / AHDE VEFA
Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
- 47 İLK PEYGAMBERDEN SON
PEYGAMBERE VEFA ÖRNEKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ALTUNCU
- 61 “O SÖYLÜYORSA DOĞRUDUR...”
HZ. PEYGAMBER’İN SİRETİNDE
VE SÖYLEMİNDE VEFA
Prof. Dr. Gülgün UYAR
- 71 EN BÜYÜK VEFA YÜCE ALLAH'A
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

- 83 ONA (S.A.S.) VEFA BORCUMUZ VAR
Doç. Dr. Mustafa CANLI
- 95 VEFANIN ŞAHSİYET İNŞASINDAKİ
ROLÜ BAĞLAMINDA BİREY VE
TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
Prof. Dr. Muammer CENGİL
- 107 İNSANLIĞIN KÜLTÜREL HAFIZA
ZİNCİRİNE EKLEMLenen DEĞERLERİN
BİRLEŞTİRİCİ HALKASI OLARAK VEFA
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
- 121 YARATILIŞIN SIRRI: METAFİZİK
DEĞERLERİN FİZİKİ DÜNYAYA
AKTARILMASI
Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ
- 133 İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İLME VEFA
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI
- 145 HAKİKATE VEFA, UNUTMA PANDEMİSİ
(VEFASIZLIK PANDEMİSİ)
Betül ŞATIR
- 155 İNSANIN SADAKAT İLE İMTİHANI
VE MODERN ZAMANLARIN KRONİK
HASTALIĞI: VEFASIZLIK
Mustafa IRMAKLI
- 169 VEFALI İYİLİK ELÇİLERİNDEN
YÜREK ISITAN HİKÂYESLER
Prof. Dr. Şahin GÜVEN

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

Diyanet İşleri Başkanı

İnsanları yücelten ulvi bir meziyet olan vefa, özünde sadakat, samimiyet gibi ahlaki değerleri barındırır. Milletler bu yüce hasletle fazilete ermiş, devletler bu meziyetle itibarını koruyabilmiş, aileler vefa üzerine kurulmuşsa eğer varlıklarını devam ettirebilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde olgun müminlerin vasıfları sayılırken onların ahde vefa gösterme özelliklerine işaret edilmektedir. Ayrıca Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de, kendisine kulluktan anne babaya saygıya, antlaşmalara riayetden yetim malını koruyup gözetmeye kadar birçok konuda vefa hatırlatması yapmakta, hayatlarını ve mücadelelerini anlattığı ve bizlere örnek olarak sunduğu tüm nebilerin en belirgin vasıflarından birinin vefa olduğunu bildirmektedir.

Dinimizin birey ve toplumun huzurunu temin etme amacıyla merkeze aldığı değerlerden birisi olan vefanın en güzel örneklerine bizzat Sevgili Peygamberimizin hayatında şahit olmaktadır. Ömrü boyunca vefakârlığı bir erdem olarak öğreten ve yaşatan Hz. Peygamber (s.a.s.), tebliğ ettiği dine inanan inanmayan herkes tarafından vefalı bir insan olarak bilinmiştir. Savaş gibi en zor durumlarda bile onun hiçbir ahdine vefasızlık yaptığı görülmemiştir. O, gerek Allah'a kullukta ve nimetlerine şükürde gerekse insani tüm ilişkilerinde vefayı en yüce ahlaki bir davranış olarak

görmüş ve hayatına yansıtmıştır. Bununla beraber ashabına ve ümmetine en zor durumlar ve en küçük iyilikler için dahi vefa vurgusu yaparak vefanın önemini anlatmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) İslam'a hizmet etmiş olanlara karşı da her zaman vefalı davranmıştır. Onların hizmet ve iyiliklerini asla karşılıksız bırakmamış, üzerinde emeği olan hiç kimseyi unutmamış, hayatı boyunca onlara hep vefa göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Allah yolunda cihad edip şehit düşenleri de asla unutmamıştır. Geride kalan yetimlerinin yetiştirilmesini, dul kalan hanımlarının ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaya çalışmış, ashabını da bu konuda teşvik edip yönlendirmiştir. İyiliğini görüp ahirete irtihal etmiş tüm insanları hayırla yâd eden Hz. Peygamber (s.a.s.), onların geride bıraktıklarına sahip çıkarak himaye etmiştir. O, çok sevdiği Mekke'yi özlemle anacak kadar, en zor durumda sığındığı Uhud'un sevgisini hissedecek kadar vefa peygamberidir. Onun vefası sadece inananları değil, aynı zamanda inanmayanları da etkisi altına almıştır.

İslam ahlakının temel esaslarından kabul edilen ve Allah ile kul arasındaki iman ilişkisini düzenleyen değerlerden olan vefa, müminin Rabbi ile yaptığı ahit ve bu ahdin tutum ve davranışlarla hayata ve tüm mahlukata dair taşıdığı hassasiyettir. Ancak fiziksel iletişimin çok hızlı geliştiği buna karşın duygusal ve manevi iletişimin örselendiği çağımızda vefa, bir ahlaki değer olarak toplumumuzda hızla unutulmakta ve gün geçtikçe de kaybolmaya yüz tutmaktadır.

Bu sebeple önce vefanın, sadakatin ne olduğunu yeniden hatırlamak, sonra hafızalara iyice yerleşmesi gerekmektedir. "Peygamberimiz ve Vefa Toplumu" temalı elinizdeki eser, bu değeri tekrar insanımıza kazandırmak, onu içselleştirmek ve canlı tutmak adına atılan son derece önemli bir adımdır.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

*İnsan bir medeniyet tasavvuruna vefa ile
yaklaşıp hizmet ettiği zaman eylemi ve eseri ile
kalıcı oluyor.*

VEFA KAVRAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

*İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi*

Hayatımız boyunca çok sık işitiriz: vefalı dost, vefa sahibi insan... Ve bu insanları toplum hayırla yâd eder. Bazı kereler de “bu ne vefasızlık” türünden sitemler işitiriz, hatta şikayetler... Vefasızlığı gösteren kimse ise toplum tarafından en hafif tabiriyle kınamaya maruz bırakılır. Gündelik hayatta böyle kullanılan vefa kavramı kaynaklara bakılıp bir temele oturtulmak istendiğinde “ahit” kavramı ile yan yana geliyor ve birlikte kullanılıyor. Oradan “ahde vefa” gibi birleşik bir kavram çıkıyor. Ahit kelimesi; yemin etmek, söz vermek ve bir vaatte bulunmak manalarına gelir. İslam medeniyet tasavvurunda yemin söz konusu olduğu zaman bunun dinî ve mukaddes bir boyutu vardır. Söz verme ve vaadde bulunma da ahlaki bir yönü ihtiva eder. İslam medeniyet tasavvuruna göre insan elest bezminde Rabbi ile bir sözleşme yapmıştır. Rabbinin Rab olduğunu kabul edip kendisini de kul olma mevkiine yükseltmiştir. Bu sözleşme muvacehesinde Rabbinin emirlerine itaati kabul etmiş olmaktadır. Ahde vefa ahlaki bir borç olmanın ötesinde insanın Rabbi ile yaptığı sözleşmenin icabı olarak dinî bir yükümlülüktür de. Ahde vefaya yaklaşım Kur’ani açıdan böyledir. Bireyin bir ahdi kabul etmesi ve ona itaat etmesi vefa kelimesi ile ifade olunuyor. Bu kelime aynı zamanda sadakat kavramını da içeriyor. Böyle bir kabul

ve itaat vaadi, hür irade ve ehliyet ile gerçekleşmektedir. Birey hayatı boyunca Rabbine karşı verdiği bu sözün icabatını eylemleriyle gerçekleştirdiğinde ahdine vefalı davranmış olmaktadır. İslam medeniyet tasavvurunda birey kendini mesul hissedip sözüne bağlı kaldığı zaman vefalı davranmış ve bir fazilet örneği göstermiştir. Bu tür davranış kitap ve sünnette emir olunuyor. Hatta vefa ve sadakatin imanın bir göstergesi olduğu; vefasızlığın ise bir nifak işareti olduğu ifade ediliyor. Birey geleceğe ait bir söz verdi ancak şu veya bu sebepten dolayı bu sözü yerine getiremedi ise ki hayatta bu ihtimal daima mevcuttur, İslam medeniyet tasavvuru geleceğe ait her söz verişte mutlaka inşallah sözcüğünün de kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bu genel girişten sonra olayı biraz daha somut hale getirerek bireyin yaşadığı hayatı tanımlayan kültürel değerler ile ilişkisinde vefa kavramının ne anlama geldiğini ifade edeceğiz.

İnsan hayatı boyunca bir kimlik sahibi olmak zorundadır. Kimliksiz yaşaması mümkün değildir. Kimlik bireye bir aidiyet hissi verir. Aynı zamanda öteki bireyler kimlik sahibi bireyin eylemlerine bakarak ona bir mensubiyet atfederler. Kimlik bireyin hayatı boyunca inanç sistemini ve bu inanç sistemini gerçekleştirecek eylemlerini tanımlayan temel özelliktir. Bireyin kimliği mensup olduğu medeniyet tasavvuru tarafından belirlenir. İnsan bir medeniyet tasavvurunun değerler sistemini bilir. Bu sisteme inanır ve bu değerleri hayatında yaptığı eylemlerle gerçekleştirirse kimlik sahibi olur. İnanç bireyin kendi iç dünyasındadır ve bireyin kendisi ile olan hesaplaşmasında aidiyetini tanımlar. İnanca göre davranıldığı zaman ise eylemler dış dünyada gerçekleşir. Diğer insanlar bu eylemleri değerlendirerek bireye bir mensubiyet atfederler. Aidiyeti ve mensubiyeti olmayan birey için hayat boşlukta ve buhran içerisindedir. Çünkü medeniyet tasavvurunun değerler sistemi ve büyük anlatısı insanın evrensel

sorularına cevap verir ve onu zihnen ve kalben tatmin eder. Zihnen tatmin bilgiyle kalben tatmin de inançla gerçekleşiyor.

Bir medeniyet tasavvurunun değerler sistemini kabul edip o değerleri gerçekleştirecek şekilde davrandığınız zaman bir kimlik sahibi oluyorsunuz ve hayata daha sağlam, cesur ve tutarlı yaklaşıyorsunuz; diğer bir deyişle o medeniyet tasavvurunun değerleri ve büyük anlatısı ile bir ahit yapmaktasınız, tasavvur size bir kimlik veriyor ve o kimlik sayesinde hayatta tutarlı, sağlam ve cesur bir şekilde ayakta kalabiliyorsunuz. Buna karşılık siz de o değerleri hayata geçirecek şekilde davranma sözü vermektedirsiniz. Dolayısıyla toplumsal hayatta ahde vefa bu şekilde ortaya çıkıyor. Medeniyet tasavvurunun değerlerini kabul edip büyük anlatısına onay verip ve ona göre davranmak bir ahittir. Hayat boyunca bu ahde vefa göstermek zorunda kalır insan.

Her toplumun kendine özgü bir medeniyet tasavvuru vardır. Bu tasavvur toplumsal hayattaki tüm olayları biçimlendirir. İnsanlar nesiller boyu mensup oldukları tasavvurun değerlerine göre davranarak bir büyük davranışlar külliyatı oluştururlar; buna tarih diyoruz. İnsan varlığı eylem yaparken zaman ve mekândan bağımsız değildir. Medeniyet tasavvuruna göre oluşan eylemler zamanın akışı içinde belli bir vakitte ve belli bir mekânda gerçekleşir. Bu akış içerisinde belli bir zaman kesitinde ve belli bir mekânda dünyaya gelen insan, yani tek bir birey, bu tasavvurun kendisine sunduğu kimlikle donandığı anda, sözü edilen olay akışının ve olayların olduğu mekânların ve özel zamanların bir anda sahibi, ortağı, paylaşımcısı olur. Aşağıdaki satırlarda bu nazari ifadeleri somut bir örnekle daha açık hâle getirmek istiyorum. Bendeniz 40'lı yılların başında İstanbul Bayezit'te dünyaya geldim. Yetiştığım muhitte aile ve dost çevresi İslam medeniyet tasavvuruna göre yaşayan insanlardı. Bu tasavvur sadece zihinlerde ve gönüllerde değil yaşanan hayatın içinde de somut, algılanabilir, hatta bazen elle tutulacak kadar gerçek

olurdu. Tarihî Yarımada'nın camilerinde, türbelerinde, sarayında, o vakitlerde hâlen kalmış olan medresesinde, İslam medeniyet tasavvuruna ait yaşanmışlığı, yani çok özel ve kimlikli tarihi, müşahede ettim. Teorik olarak bildiğim ve inandığım değerler sisteminin o mekânlardaki karşılığını gördüm, gözlemledim ve üzerinde uzun yıllar tefekkür ederek deneyimledim. Buradan bir sonuç çıktı; İslam medeniyet tasavvurunun Osmanlı yorumu benim deneyimlediğim mekânlarda görülmekteydi. Bu olguya şahsiyetimi yapıcı bir unsur olarak yaklaştım ve onu daima aziz bildim, hıfzeta çalıştım ve elimden geldiğince insanlara anlatmaya gayret ettim. Benim bu davranışına benzer başka bir davranışı da modernitenin şehirlerinde ve insanında gördüm. Oradaki bir birey de toplumunun kendine has medeniyet tasavvuru değerlerine göre yaşadığı olayları önemsiyor, seviyor ve benimsiyordu ve hayatını o olayların bir devamı olarak idame ettirmekteydi. Böyle bir yaklaşıma isterseniz tarihe vefa diyelim.

Toplumun bir medeniyet tasavvuruna uygun olarak yaşadığı yüzyıllar içinde bazı insanlar bazı mekânlar ve bazı vakitler ön plana çıkıyor. İnsan, mekân ve vakit toplumsal kimliği belirleyen medeniyet tasavvurunun tanımlayıcı özel unsurları oluyor. Yıllar önce yurt dışında bu konuları tartışırken yaşlı bir müteahhas; bir toplumu ve ona kimlik veren medeniyet tasavvurunu tanımak istiyorsanız o toplumun tarihinde yer alan zirve insanları özel mekânları ve kader belirleyici vakitleri incelemek gerekir, demişti. İnsan bir medeniyet tasavvuruna vefa ile yaklaşıp hizmet ettiği zaman eylemi ve eseri ile kalıcı oluyor. Bendeniz Süleymaniye Külliyesi'ne bu tarzda yaklaştığımda o külliyenin bu gün yaşayan bir cüzü olduğumu hissediyor ve buna inanıyorum. Bu bana çok ciddi bir kimlik, belirleyici bir unsur olarak güçlü bir boyut kazandırıyor. Bu kazanç o külliyenin temsil ettiği değerlere vefa ve oradaki insanlara bağlılık, muhabbet ve hürmet karşılığında gelir. Burada mekân kelimesi üzerinde özellikle

durmamız gerekiyor. Medeniyet değerlerine katkıda bulunan insan, tarih boyunca mekânda eser bırakmıştır ve biz o eserlere bakarak kimlik üzerinden devamlılığımızı sağlıyoruz. Dolayısıyla mekân kimlik kurucu bir unsur olarak korunması, yaşatılması ve içinde yaşanması icap eden bir gerçekliktir. Süleymaniye Camii örneğine dönersek caminin yapısını korumak kimlik açısından asla yeterli olmaz. Onun işlevini hem fiziksel hem de simgesel olarak yaşatmak ve bu yaşatmaya bizzat yaşayarak dâhil olmak gerekiyor. Süleymaniye'nin temsil ettiği kimlik unsuruna vefa böyle gösterilir. Süleymaniye örneğini belli bir coğrafya üzerinde genişletip genellediğimizde karşımıza vatan kavramı çıkar. Vatan kendi medeniyet tasavvurumuzun gösterdiği istikamette yaşayabildiğimiz ve bu tasavvuru yeni yorumlarla zenginleştirebildiğimiz yerdir. Dolayısıyla birey vatana vefa gösterdiği zaman kendi medeniyet tasavvuruna vefa göstermiş, diğer bir deyişle kimliğinin ona yüklediği mükellefiyeti yerine getirmiştir. Kısaca söylersek medeniyet tasavvuru açısından ahbine vefa göstermiş oluyor.

Yukarıdaki satırlarda açıklamaya çalıştığımız gibi birey bir kimlik sahibi olduğu anda, farkına varsın varmasın, bu kimliği kendisine veren medeniyet tasavvuru ile bir sözleşme yapmış, o tasavvura karşı bir ahitte bulunmuştur. Ahit şudur: Ben bu tasavvura inanmak ve bunu kabul etmekle bir kimlik sahibi oldum, bunun karşılığında hayatım boyunca bu tasavvurun değerler sistemini hayata geçirecek şekilde eylemler yapacağım. İstikbale dair verilen bu söz, ahde vefa kavramı ile ifade edilir. Birey ahde vefa istikametinde davrandığı müddetçe kendinden önceki büyük birikime insan, mekân ve vakit boyutları ile hissedar oluyor ve bu olgu hayatı çok daha derin ve geniş bir şekilde anlamlı kılmaktadır. İnsana yakışan da budur.

Vefa düşünen ve düşünceli olan insanların özgür bir tutumudur. Teşekkür ve şükür ancak farkındalığı yüksek olanlar tarafından hakkıyla gerçekleştirilir. Düşünenler şükreder. Şükredenler düşünenlerdir.

ADALETİN DOĞASI GEREĞİ VEFA: VEFANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE İÇERİĞİ

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsan, dünyaya yalnız gelmekle birlikte, doğumundan ölümüne kadar artık bu yalnızlığını zihninde sanal olarak yaşama imkânına sahip olsa da gerçek kişiliğini, içinde doğduğu toplumun kuralları doğrultusunda gerçekleştirmeye, aşmaya, anlamaya mecburdur. İnsan, felsefe kitaplarımızda ifade edildiği üzere, doğası gereği toplumsal bir varlıktır. İnsanın bu sosyalliği onu doğuştan yasalar varlığı kılmaktadır.

İslam düşüncesi açısından din kavramının etimolojisiyle hareket ederek, hukuk söylemiyle ifade edecek olursak, insan bu sosyallik içinde doğuştan bir borçlar varlığıdır. Din kelimesi borç anlamını da içerir. Dinî anlamda insan, Allah ve tüm canlılara borçlarını ifa etmek durumundadır. Her şeyden önce insanın bedeni ve ruhu da borç ve emanettir. İnsanın bu açıdan varoluşu, her şeyi yerli yerine koymak anlamında bir adalet, herkese hakkını verme mücadelesidir.

Mevlana Celaleddin Rumi (ö. 1273) “...Şüphe yok ki, bizde seçme gücü var; duyguyu apaçık inkâr edemezsin ya. Taşa hiç kimse, ‘Gel buraya.’ demez; bir kerpiç parçasından kimse vefa beklemez. İnsanoğluna hiç kimse ‘Hadi uç demez.’ yahut da köre, ‘A kör, beni gör.’ demez, Tanrı ‘Köre vebal yok.’ dedi, güçlükleri açan Tanrı, kimseyi güce koşmaz. Hiç kimse taşa ‘Geç kaldın

demez.’, hiç kimse sopaya ‘A sopa, niye bana vurdun?’ diye çıkmaz. Hiç kimse zorda kalandan böyle bir şey isteyemez; birisi mazur olan kişiye böyle sözler söyler yahut da onu döver mi? A, yeni yakası temiz kişi, yap yapma demek, öfkelenmek, ağırlamak, azarlamak, ihtiyarı olan kişiyedir ancak. Zulümde de ihtiyarımız vardır, sitemde de.”¹ derken, insanın cansız varlıklardan vefa beklemediğini, onlara karşı kızgınlık, kin ve intikam gibi duygular beslemediğini örnekendirerek insanın irade ve seçme gücüne sahip oluşunu açıklamaktadır. Şunu ifade edelim ki insanın cansız varlıklardan vefa beklemediği doğrudur. Bununla birlikte, insan gerçek anlamda insan ve yaşayan olarak bütün kâinata vefa ile bakmak ve davranmak durumundadır.

Ahlakın asgari müşteregi ise ötekini anlamak, empati kurmak, kendi yaşam alanını genişletirken bu genişlemenin ötekini daraltmak olmadığına dikkat etmesidir.

Bugün dünyada şiddet, cinsiyet ayrımcılığı, dinî, ekonomik ve siyasi birçok sorunla iç içe yaşıyoruz. Dünyanın gitgide herkes için genişlemesi, rahatın ve huzurun kaynağı olması gerekirken aksine, daralan, sıkı, bunaltan ötekileştiren kutuplaştıran bir atmosferin içinde bocaladığını görüyoruz.

İnsan, cansız varlıklardan ahlaki tutum bekleyemez. Ama insan bütün varlığa karşı ahlak ve vefa ile sorumludur.

Geçmiş özmekten geleceği beklemekten insan anı yaşamayı kaçırır. Oysa geçmiş yoktur, gelecek de henüz yoktur. Söz gelimi mevsimler tekrarlanır ve doğayı yeni kılan yenileniyor olmasıdır. Yaz varken kış yoktur. Maddenin hafızası olmaz, hafıza ruha özgüdür. İnsan geçmişin elemlerini unutmaya çalışarak yol almaya çalışır ama bir yandan da geleceğin kaygıları onu rahat bırakmaz. Hatırlamadan yaşamak hayvanlar için mümkündür ama öte taraftan unutmaksızın yaşamak da insan için çok zor bir

1 Mevlana Celaledin Rumî, *Mesnevi*, c. V, b. 2908-2980.

durumdur. İnsan için unutmaması mümkün olsa da sadakatsiz olmayabilir, unutmaz ise de sadakatsiz olabilir. Sadakatsizlik daha çok belleği gerektirir. Hatırlanan şeye sadakat veya sadakatsizlik gösterilir. İnsanın kendi kendine sadakati olmasa insan ahlaki özne olmaz. Bu açıdan sadakat, hafıza ve hatıranın erdemidir.²

İnsan için bazen unutmak ve bazen de unutmamak rahmettir. Yaptığımız iyilikleri unutmak ve bize yapılan kötülükleri unutmak rahmetin bir boyutu olduğu gibi bize yapılan iyilikleri unutmamak da rahmettir.

Vefa düşünen ve düşünceli olan insanların özgür bir tutumdur. Teşekkür ve şükür ancak farkındalığı yüksek olanlar tarafından hakkıyla gerçekleştirilir. Düşünenler şükreder. Şükredenler düşünenlerdir. Vefa sahibi olan insanlar düşünen ve bu düşüncenin somut örneği olarak düşünceli ve hassas insanlardır.

Vefalı olmak ahlaki görevimizdir, ama öte taraftan vefa beklemeyen hesapsız hasbi bir görev ahlakı ve Allah rızası bilinci içinde olmalıyız. Vefa gösterilir vefa beklenmez. Vefa beklentisi içinde olmak, içimizde henüz koşulsuz sevgi ve özgür bir ahlak anlayışının oluşmadığı olarak okunabilir. Bu açıdan vefa gösteren olmak ve vefa beklentisi içinde olmamak bizi daha erdemli bir çizgiyle buluşturacaktır. Zihnimizin her türlü olumsuz duygudan arındırılması varoluşa katılmaktır. Verdiğini unutmak, aldığına şükretmektir. Yardıma ihtiyacı olanı hissedip onun ihtiyacını giderebilmektir.

Bu açıdan niyetlerimiz belirleyici olmaktadır. İslam ahlakında en temel ilke olan “*Ameller niyetlere göredir.*”³ hadisine göre amellerimizi yücelten niyetlerimizdir. Davranışlarımızı zahiren iyi ve kötü olarak vasıflandırmadan önce arka plandaki hareket

2 Andre Comte-Sponville, *Petit Traite de Grandes Vertus /Büyük Erdemler Risalesi*, (çev. Işık Ergüden), İletişim Yay., 4. baskı, İstanbul, 2016, s. 33.

3 Buhârî, Bedül-Vahy, 1; Müslim, İmare, 155; Ebu Davud, Talak, 11.

noktasının ne olduğu ölçümüz olmalıdır. Bir fiilin oluşmasında önce zihinde bir gayenin tasavvuru söz konusu olmaktadır. Bu tasavvur düşünmeye, sonra karara ve en son aşamada da eyleme, harekete dönüşmektedir.

Davranışlarımızı yücelten, ahlaki kılan niyetlerimizdir. İslam düşüncesinin temel kavramlarından olan “besmele” bu boyutuyla, davranış öncesi insan için en yüksek motivasyonu, hazır bulunuşluk düzeyini ifade etmektedir. Besmele insanı varlıkla irtibata geçiren en yüksek duyarlılık, rahmet, kuşatıcılık ve yaşatma şuurunu ifade etmekte, niyetlerin niyeti olma özelliğini taşımaktadır. Bu yüzden “*bismillah*” Müslüman’ın en yüksek görev ahlaki ve bilinciyle davranmasının motivasyonudur. Niyetinde ve dilinde “besmele” olan, inanan kimse hayatın her alanına, vefayı, sevgiyi, barışı, koruma bilincini ve güveni yansıtır.

Vefa, bir şükür, cömertlik, cesaret, adalet, tevazu, merhamet ve minnettarlık duruş ve oluşudur. Sevinçli ve huzurlu olanın eylemidir. Sevinç ve huzur bulmak isteyen eylemi vefa olmalıdır. Bu açıdan vefa bir sebep olduğu kadar yeni açılımlara açılışlara bir kapıdır.

Bu pencereden Fâtiha suresinde yer alan “*Hamd/övgü Allah içindir.*” ifadesini ilahi olana vefa ve minnettarlık olarak yeniden okumalıyız. Yaratıcı’ya vefa olmadan yaratılmışa vefa sağlıklı kurulmaz. Fâtiha, öncelikle bize hamdetmeyi öğretiyor. Sahip olduğumuz nimetlerin ve imkânların farkındalığını yaşayarak bunları bize bahşeden “ilahi kudret”e karşı hayranlığımızı, minnettarlığımızı, içsel duyuş ve dışsal seslendirişimizle ifade etmemizi öğretiyor. Her dışsal ifadenin öncesinde içsel bir duyuş vardır. Hamd, kulun kulluğunun idraki olduğu gibi kulun, Yaratıcısına olan bağlılığının, sevgisinin ve yönelişinin açılışıdır. Kazanımlarımızın farkındalığını yaşatan bir ilkedir. Şayet kul, sahip

olduklarının kıymetini bilmez ve bunu dillendirmezse nankör olur, huzur bulamaz.

O hâlde hamd, insanın temiz fitratının doğrudan Yaratıcı'sı ile buluşmasının açılışıdır. Vefanın en yüce olana teslimidir. En yüce olanda teslimiyettir. Hamd, vefanın gereğidir. Hamd, insanın önündeki bütün benlik, bencillik, acizlik engellerinden sıyrılıp doğrudan teslimiyetin açılışıdır. Hamd, insanın ruhunu genişletir. Yeryüzü zindanındaki geçici lezzetlerin ardından gelen doyumsuzluk, acı elem ve pişmanlıklar insanın ufkunu ve idrakini daraltır. Hamd, kulun bütün fâni zincirleri kırarak ebedî olanın nuruna gark olmasının açılımıdır.

İnsan şükrettikçe arınır, arındıkça da anlar. İbadetlerini özenle ifa eden Peygamberimiz (s.a.s.), “Şükreden bir kul olmayayım mı?” derken şükür ve vefayı en özlü şekilde bizler için örneklemiştir. Yüce Allah, “Şükrederseniz size olan nimetimi artırırım.”⁴ hitabıyla şükürün, sahip olduklarımızın farkında olup özümsemek olduğunu ifade ediyor. Şükür değer bilmektir. Değer bilen ödülünü Rabbinden alır. Fakat insanların çoğu şükür duygusunu yaşamazlar. (Neml, 27/73) İşte Allah bizi, Fâtîha’da ilk söz olarak hamd ile açıyor. Hamd, insanın hayırlara açılımının kapısı olduğu gibi, insanın kemâle erme yolculuğunda kalp huzuruna erişimin nihai sözüdür. Hamd, insanı tüm yönlerden kuşatan bir atmosferdir. Zahirde de bâtında da hamd O’nadır.⁵

Peki, gündelik hayatımızda sıkça kullandığımız “ahde vefa” “vefalı dost, vefakâr, vefasız, bivefa, kadirşinas, minnettar, ömrü vefa etmedi, vefa borcu, gönül borcu olmak, şükran duygusu beslemek” gibi kelimelerle ilişkili kullandığımız bu vefa erdeminin kaynağı, kökeni ve kavramsal çerçevesi nedir?

4 İbrahim, 14/7.

5 Müfit Selim Saruhan, *Özgür Ol*, Fecr Yayınları, Ankara, 2019.

Ahd, masdar olarak, “bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, talimat ve söz vermek antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz” anlamlarına da gelir. Ahidde hem yemin hem de kesin söz verme anlamı vardır. Yemin ahdin dinî ve kutsi yönünü, söz verme de ahlaki yönünü teşkil eder. Arapça olan *vefa* sözcüğü, “sözünü tuttu, borcunu ödedi, görevini yerine getirdi” fiilinin masdardır; “sözünde durma, verilen sözü yerine getirme, sevgide süreklilik, bağlılık ve sadakat” gibi anlamlara gelmektedir.⁶

Arapça *vfy* kökünden gelen “*vefat*” kavramı da insanın canlı olarak görevini tamamlaması, ilahi ölüm kanununa olan vefasını görevini tamamlaması anlamıyla ilişkilidir.⁷

Vefa kavramı, İslam düşüncesinin ahlak, tasavvuf ve fıkıh gibi disiplinlerinde yer alan bir kavramdır. Kur’an’da ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sözlerinde vefa ve onunla eş anlamlı pek çok kavram geçmektedir. İslam tasavvufunda vefa deyince akla önce “ruhun dürüstlük içinde bulunması; ezelde, bezm-i eleste Allah’a verilen söze, misaka bağlı kalmak; insanlara verilen ahdi korumak (ahde vefa)” gelmektedir.⁸

Sevgisi ilgisi gerçek ve sürekli olana *vefalı* veya *vefakâr* deriz. Bunun aksine, sevgisinde, dostluğunda sebat göstermeyene de *vefasız* adı verilir. Sıkça kullandığımız *ahde vefa* ise “verilen söze ve yapılan sözleşmeye bağlılık” demektir. Vefa; hatırlamak, kopmamak, ayrılmamak, terk etmemek, sorumluluğu hissetmektir. Vefa; sözünde durmak, sadakat göstermek, zor zamanları beraber aşmak, içten bağlılık, güçlü dostluk, sevdiklerimizin sevinciyle

6 Metin Yurdağur, “Ahid”, *DİA*, c. 1, İstanbul 1988, s. 534 vd.

7 Wensinck, *el-Mu’cem*, “ahd”, “va’d”, “vfy” maddeleri; Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, “ahd”, “va’d”, “vfy” maddeleri; Joseph Schacht, “Ahd”, *EI2*(İng.), I, 255; Tehânevî, *Keşşafü Istilâhâtî’l-Funûn ve’l-’Ulûm*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1996; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Dârul-Maarife, Beyrut 1961.

8 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 515-516;

sevinmek, acı ve üzüntülerini paylaşmaktır. Vefa kavramının çerçevesinde sevgide bağlılığı, yeterlilik (kâfi olma) minnettarlığı, sözünde durmayı dostluğu gözetmeyi, doğruluğu buluyoruz.⁹

Erdem Olarak Vefanın Kaynağı

Vefa erdemi, adalet erdemi ile yakından ilişkili ve adalete bağlı bir alt erdemdir. Adalet ve vefa her şeye hakkını vermeyi niteler. Vefa erdeminin ahlaki doğamızdaki yerini tetkik edelim.

Klasik kitaplarımızda çabuk öfkelenme, korkak tabiatlı olma, olur olmaz şeylere kederlenme, şehvete aşırı düşkün olma vb. doğuştan getirildiği düşünülen eğilimler, doğal ahlak adını alır. Bunun yanı sıra doğrudan doğruya alışkanlıklarla kazanılıp insan karakterine yerleşen huylar da vardır. Klasik ahlak kitaplarımız, insan tabiatının, hâl ve meleke olmak üzere iki özelliğini öne çıkarır. Buna göre, bir durum, çok çabuk değişiyorsa (gülmek ve ağlamak) buna hâl, eğer yerleşirse (erdemler gibi) buna da meleke adı verilmektedir.

Klasik ahlak kitaplarımızda fazilet/erdem konusunun ortak ele alınışı şöyledir:

İnsan nefsindeki bilgi, güzel bir huyla bezenmiş olarak, ölçülülük /itidal üzere işler oluşturursa *hikmeti*,

Davranış itidal/ölçülülük üzere güzel huyla ortaya çıkarsa, *adaleti*,

Arzu/shahvet kuvvetinin orta hâli *iffeti*,

İstekleri harekete geçiren kuvvet, güzel ahlakla terbiye edilip mutedil hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olursa *cesareti* oluşturur.

9 *Komisyon, TDK Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988, c. 2, s. 1555; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2006, c. 3, s. 3308-3309,

Hikmet, iffet, adalet ve cesaret bir itidal durumunu belirtmektedirler. Bu erdemlerin olumsuz, aşırı boyutu da erdemin karşısı olarak erdemsizlik/rezilet olarak görülmektedir.

İffet erdemini dengede tutan şehvetin ifratı/aşırılığı olan “fücur ve sefihlik” ise azmak, günaha dalmak, doğru yoldan ayrılmak anlamlarına gelmektedir.

“Fücur” kelimesi “takva” kelimesinin zıddı olarak ifade edilmekte ve “takva”, “iyilik kabiliyeti”ni, “fücur” ise “kötülük kabiliyeti”ni ifade etmektedir.

Cesaret erdeminin ifratı olan “tehevvür”/saldırganlık ise öfkenin, aşırı ve zararlı olmasını ve zarar veren bir atılganlık düzeyini niteler.

Pratik kuvvetin itidali adalettir: Adaletin, ifrat ve tefriti bulunmayıp, zıddı olan zülüm vardır. Adalet, her şey ortasını bulunca ortaya çıkan erdemlerin erdemi olma özelliğine sahiptir.

İnsan doğası gereği;
Bilgisi ile evreni inşa,
Arzu gücüyle neslini sürdürür,
Öfke gücüyle kendini ve neslini korur,
Hikmetle erdemleri öğrenir,
İffetle erdemleri korur,
Cesaretle erdemleri yayar.

İslam düşüncesinin en merkezi kavramlarından biri olan adalet; İslam düşüncesinde itikat, ahlak ve siyasetin yanı sıra İslami ilimlerin kendi sistematiikleri içinde kurucu ilke olma özelliği de göstermiştir. Bu hayati ilke olmanın en temel sebeplerinden biri Kur’an’ın müminlere adaleti ontolojik bir sorumluluk olarak yüklemesidir.

Klasik ahlak kitaplarında adalet erdeminin on iki alt türü sıralanmaktadır. Bu erdemlerin hepsi vefayı kuran ve koruyan unsurlardır: *Sadakat-dostluk, ülfet, vefa, şefkat, sıla-i rahim (akrabayla ilişkide vefa), mükâfat, hüsn-i şerike (ortaklıkta vefa ve dürüst hareket etme), hüsn-i kaza (hakları güzellikle ödeme), teveddüd (sev-gide yakınlar ve erdemli kişilerle dostlukta vefa), teslimiyet, tevekkül, ibadet.*

Doğruluk/Sadakat: Bilgiyi Koruma ve Uygulamada Vefa

Dostluk ve doğruluğun en samimi düzeyini belirtir. Kesin bir bilgi düzeyini ve buna bağlı olarak bilgi ve davranış tutarlılığını ifade eder. Bu ilke ışığında güven duygusu güçlenir. Bireylerin birbirlerine olan güveni, sağlıklı, üretken ve barışçı bir toplumu geliştirir. Akrabalıkta ve ortaklıkta vefayı bu açıdan ele almak gerekir.

Sözde, niyette, iradede, azimde, vefada, din ve amelde doğru olmaktır. Zıddı ise yalan ve hıyanettir. Kur'an'da; sadakat, doğru söz konuşmak, emanete sadakat, sözünde durmak, ahde vefayı vurgulayan birçok ayet yer almıştır. Sadakat, Kur'an açısından her şeyden önce bir bilgi meselesidir. Kur'an, öncelikle bir vahiy bilgisi olarak birçok yerde insanı sadakate çağırır. Öte yandan insanı sadakate çağırان bu bilgilerin içindeki bilgiler de bizatihi bilginin en ayıncı ve en yükseltici yönünü vurgular. Kur'an; zannın, önyargının gerçeklik konusunda bir şey ifade edemeyeceğini belirterek¹⁰ insanın bilmeden bir hükümde bulunmamasını, sorup öğrenmesini istemektedir. İnsan, bilgiye uyarsa, gerçeğe ulaşır. Adalet, ancak bu hâlde gerçekleşir. İnsan adilane bir bakış açısıyla, yanlış atıflardan kaçınır. Sebepleri yerli

10 En'am, 6/116; Yunus, 10/36; Hucurat, 49/12; Necm, 53/23, 28.

yerince değerlendirir. Sebepleri karıştırarak zulmetmez. Adalet çizgisinde kalır.

Ülfet: Bilgi ve İçtenliğe Dayalı Sevgide Vefa

Bilineni sevmek, anlaşma, ısınma ve hâlini ifade eder. Ülfet, karşılıklı bir duygu yakınlığı ve sevgi yoğunluğu olunca, yine devreye bir bilgi derecesi girer. Kişi için, anlaşılmaz, bilinmez, çözümlenemez gibi görülen şeyler, ülfet kurmak için yetersiz görülür. Anlaşmadan geçen yol, bilişmekten, aşinalıktan geçer. Bilgisini itidalde tutan kimse, adaletli bir şekilde, denge ve ölçü içinde alâkaya girdiği her kimseyi ve nesneyi benimser ve tanır.

Vefaya Vefa: Bilginin Hakkını Verme

Adaletin türlerinden biri olarak, bilinen, tanınan, bilginin sınırları içine girmiş olan her şeye hakkını vermek, bileni, bilmeyi, bilinmeyi (insan ve nesne açısından) inkâr etmeme hâlidir. Kişi, bildiklerini, tanıdıklarını ve onlarla olan bağ ve sorumluluklarının ölçüsünü kurmaz ve onları gözetmezse, “adaletten sapmış olur.”¹¹

İffetin alt türlerinden olan şükür de vefa ile doğrudan ilgilidir.

Şükür, Yüce Yaratıcı'yı hakkıyla bilmenin bir neticesi olarak görülmelidir. Kâmil bir hekime, “Bu dünyada en çok telef olan şey nedir?” diye sorulduğunda, “Kuru toprağa ekilen tohum, bitkinin yeşermesine elverişli olmayan yerde yağmur, güneşin aydınlığına karşı yakılan lamba, teşekkür etmesini bilmeyenlere yapılan iyilik ve ihsandır.” cevabını vermiştir.¹² O hâlde şükür;

11 Müfit Selim Saruhan, *İslâm Ahlak Felsefesinde Bilgi ve Hürriyet*, Ankara, 2005.

12 Ahmet Rıfat, *age.*, s. 217.

bilinen şeyin hakkını vermek, bir nimeti iyiliği, yardımı görmezlikten gelmeyerek, onu bilmek, tanımak kabul etmektir.

Bu tanımlar ışığında ifade etmek isteriz ki İslam düşüncesinde adalet; her şeyi yerli yerine koymak, zulmetmemek ve zulme uğramaktan uzak olup bir dengeyi ifade edince, adalet ve vefanın rengiyle her şeyi bu bakışla değerlendirebiliriz.

Tevhid, inancın adaletidir. Bu boyutuyla tevhid inançta vefadır.

Mantık, düşüncenin adaletidir. Bu boyutuyla mantık doğruyu ifa ve tutarlılığa vefadır.

Sağlık, bedenın adaletidir. Kişinin bedenın düzenini korumasına vefasıdır.

Ahlak ise davranışlarımızın adaletidir. Adalet, her şeye hakkını vermek ve vefalı olmaktır.

Allah, insanı en güzel şekilde yaratmıştır. Bu güzel ve doğal hâle İslam düşüncesinde “fitrat” ismi verilmiştir. Fitrat; doğallığı, sadeliği, özgünlüğü, temizliği, günahsızlığı ifade eden bir kavramdır. İnsanın kendi seçimi ile fitrattan uzaklaşması şirke, kibre ve ahlaki hastalıklara bulaşması bir zulüm yani adaletten sapma durumudur. İnsan fitratında adalet vardır. Adalet de fitrattandır.

İslam düşünürlerine göre insan, toplum içerisinde yaşamalı ve kendini hiçbir şekilde toplumdan soyutlamamalıdır. Karşılıklı iş birliği ve dayanışma sosyal hayatın kanunu ve vazgeçilmez bir gereğidir. Erdemlerin kazanımı ancak toplum içinde insanlarla yüzleşerek olabilir. Zaten insan kelimesi de arkadaşlık ve sevgi anlamlarına gelen “üns” kökünden türemiştir. İnsanın böylese varlık sebebi sosyalleşme ve doğal sevgiyi yaşamak ve paylaşmasındadır.¹³ İbn Miskeveyh’in değerlendirmesi kendi ifadesiyle şöyledir: “İnsan yaratılışı itibarıyla, yabancı ve ürkek değil, sosyal

13 İbn Miskeveyh, *Tehzîbü’l-Ahlâk*, s. 97-98, 108, 112.

yatkınlık duygusuna sahip bir varlıktır. Arapçadaki insan kelimesi de bu kökten türemiştir. İnsan unutkan olduğu için bu adı aldı diyen şair doğru söylememiştir. Bu şaire göre, insan kelimesi, unutma-nisyan kökünden türetilmiştir. Bu ise yanlıştır. Bilmemiz gerekir ki insanda yaratılıştan gelen bu yakınlaşma duygusunu, beşeri ilişkilerimizde hataya düşmemek için büyük bir titizlikle korumamız ve ortaya koymamız gerekir. Bütün sevgilerin kaynağını o oluşturur.”¹⁴

Objektif ve sağduyulu bir yaklaşımla bakıldığında görülür ki İslam dini, ahlak ilkelerinin bireysellik ve toplumsallıkla bütünleştiği ve içselleşmeye başladığı süreçtir. Bu açıdan İslam uzlet ve miskinleşme değil, ülfet, hizmet ve aksiyondur.

Vefalı, olgun ve adil insandan zulüm ve zulümle ilgili fiiller ortaya çıkmaz. Kendisine, çevresine adaletle davranır. Ölçsüzlükten uzaktır. Adalet, aşın uçların ortasında bir yer alıp eksik ve fazlayı orta yola getirmeyi sağlayan bir yatkınlık olduğuna göre erdemlerin en mükemmeli ve tevhide, birliğe, en çok benzeyenidir. En yüksek şeref, en üstün derece birliğe mahsustur. Birliğe götürücü bir anlamı bulunmayan her çokluk dayanak ve süreklilikten yoksundur. Şeyler arasında dengeyi koruyan bir ilişki yoksa onlar bazen fazlalık, eksiklik, çokluk ve azlık olur. Şeylere birlik ve birlik manası kazandıran da dengedir.

En yüksek ve koşulsuz iyilik ve görev bilinci olan takva ile tanışan bilinç, Allah’a karşı derin bir sorumluluk ve görev bilincine sahip olur. İnsan, zamanın aldaticılığına kanmayıp her şeyin yokluğa/fâniliğe gittiğinin bilinciyle geçici değerlerin sömürsüne değil kalıcı kıymetlere sarılır. Kurtuluşun ilk ilkesi, zamanın mahkûmu değil, hâkimi olmaktır. İnsan, bir bilgi ve iman sahibi olacak, bu bilgiyi ve imanı davranışlarına yansıtacak, ardından

14 İbn Miskeveyh, *age.*, s. 126.

da hakkı ve sabrı tavsiye edecektir. Vefa bunu gerektirir. Vefalı insanlar dostlarına ve insanlara doğruyu gösterir.

Peki, “Gerçeği ve sabrı nasıl tavsiye edeceğiz?” İnsan, bunun için sosyalleşecektir. Toplumsallaşma bir ibadet bilinciyle olacaktır. Ayette kurtuluşa erenlerin nitelikleri çoğul kipiyle anlatılmakta, “ve tevâsav” vurgusu arkadaşlık, dostluk, kardeşlik hukuku geliştirmeyi emretmektedir. Bu boyutuyla İslam, insanın kurtuluşunu “Tâzîm li-emrillah, şefkat alâ halkillah / Allah’ın bütün emirlerine saygı gösterip bu emirleri büyük bir huşû içinde yapmak; Allah’ın bütün mahlukatına merhamet ve şefkat göstermek” olarak formüle etmektedir.

İnsan, Allah’ın emirlerini coşkuyla, aşk ahlakıyla yerine getirmeli ve bütün mahlukata şefkat göstermelidir. İman esasları, insan ruhunu öylesine temizler ki insanı Allah’ı her an yanı başında hisseden ve her zaman Allah’ın bilincinde olan üstün bir varlık hâline getirir. Böylece insan, girdiği her türlü ilişkide Allah’ın varlığını hayatının her anında hisseder. Allah’ın rahmetine erişmek ve gazabına uğramamak için davranışlarını çok dikkatli bir düşünüp taşınma sonucunda ortaya koyar. Hayata böyle bir yaklaşım ise irade terbiyesinin ve kendi kendini kontrolün anahtarı durumundadır. İslam ahlakı, insanın kurtuluşu için insanın sahip olması gereken özellikleri belirtir. Kurtuluşun temel ilkelerinden biri takvadır. Bu süreçte “takva”; sakınmayı, korunmayı, sorumluluk bilincini ifade eder. Korunmayan, iman zırhına bürünmeyen kişi nefis ile olan cihadı kaybeder. Kur’an-ı Kerim, “İyilik ve takva üzerine yardımlaşın. Kötülük ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın.”¹⁵ vurgusunu yapmaktadır. Vefa, iyilik ve takvada buluşmayı gerektirir.

Vefa duygusu güven duygusuyla yakından ilişkilidir. Güven vefayı, vefa da güveni karşılıklı besler ve geliştirir. Kime

15 Mâide, 5/2.

güveneceğiz? Bizi başkalaştırmadan, ötekileştirip yabancılaştırmadan hayat emanetini nasıl güvenle koruyup yeni deneyimlere güvenle yol alacağız? Eşyaya ve güce sahip olduğumuzu sanıyoruz, oysa eşya ve sahip olduklarımız bizim sahibimiz oluyor. Gerçek vefayı nerede bulabiliriz? Modern dünyanın göz ardı ettiği husus, ideal anlamda manevi hayatın bir özgürleşme süreci olduğu gerçeğidir. Allah’a kul olmak özgürlüğü yitirmek değil, O’nda bulduğumuz güvenle güven vermektir. Vefanın gerçek sahibinde vefa bulmaktır.

Niçin yaşadığımızı,
Nereden gelip nereye gitmekte olduğumuzu,
Ne yapmamız gerektiğini,
Nasıl bilebileceğimizi merak ediyoruz.

Vefanın kalıcı olduğu bir ortamı ve vefanın hayatımıza rol model olabilecek bir örneğini arıyoruz. Vefa bir ütopya mıdır yoksa gerçekleşmiş somutlaşmış bir hâl midir?

Yüce Allah, Kur’an’da Hz. Muhammed’in (s.a.s.) bizim için en güzel örnekliliği ve rehberliği taşıdığını ifade etmektedir. (Ah-zâb, 33/21) Onun vefa örneğinde gerçek bilgiyi ve vefayı nasıl bulacağımıza dair bir örneklik ayetidir.

1. Hayatın gerçek anlamı ve değeri olarak Allah’ı bulmak,
2. Ölümsüz bir hayata kavuşmak,
3. Yaratıcımıza ve insanlığa karşı görevlerimizi öğrenmek.

Hz. Muhammed’in şahsında tanıştığımız biricikliğiyle vahiy, bize biricik olan Allah’ı tüm beşerî zaaf ve kaprislerin ötesinde takdim eder. Günümüz açısından bakıldığında bir Müslüman’ı tüm saflığı, sadeliği ve inandırıncılığıyla 632 yılında nihayetlenmiş vahye bir kez daha azimle inanma şevkini veren Kur’an’ın sunduğu tanıştırdığı, kimi zaman içkin/enfûsi (Biz insana

şahdamarından daha yakınız.)¹⁶ ama her zaman aşkın/müteal (Hiçbir şey O'na benzemez ve yalnız O'dur, her şeyi işiten, her şeyi gören)¹⁷ bir Yaratıcı'dır. O, kendisinin ahlakını ve davranış tarzını, varoluşu boyayış¹⁸ tarzını rahmetle vasıflandırmıştır. Rahmet, onun ahlakının/davranışının temel ilkesidir.¹⁹ Kur'an'ın Allah'ı, adalet, sağduyu, insaf ve saflıkla kendini sunmaktadır. Adalet ve rahmet eğitiminden geçen mümin insan; Allah'a, insana, zamana, mekâna vefalıdır. İnşa, ihya ve ifa içinde imha ve ifsattan uzaktır. İslam düşüncesi açısından insan insanın kurdu değil, insan insanın nefesi ve canıdır.

16 Kaf, 50/16.

17 Şûrâ, 42/11.

18 De ki: "Hayatımız Allah'ın rengi (ile renklenir). Kim (hayata) Allah'tan daha güzel renk verebilir, eğer gerçekten O'na kulluk ediyorsak?" (Bakara, 2/138). (M. Esed çevirisi)

19 En'âm, 6/12.

Daha önce, yatay düzlemde insanlar arası ilişkilerde geçerli olan vefa, dikey düzlemde Allah-insan arası ilişkilerde 'ahit ve ahde vefa' şeklinde yeni bir boyut ve dinî bir içerik kazanmıştır.

KUR'AN'DA VEFA / AHDE VEFA

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Kim Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.”¹

A. Sözlükte Vefa

“Vefa” kelimesi, Arapçadan Türkçeye geçmiş olup dilimizde çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “vefa” kelimesini tek başına değil “sevgi” ile birlikte kullanılarak tanımlamaktadır. Bu sözlükte vefa, *sevgide sebat*, *sevgide durma*, *sevgide bağlılık* şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan bu tanıma göre “vefa” kavramı, “sevgi” ile birlikte kullanılmaktadır. Kavramın içeriğinde de “sevgide süreklilik ve sevgide bağlılık” anlamı öne çıkmaktadır. Aynı sözlüğe göre sevgide sebat ve bağlılık gösterenler “vefalı” veya “vefakâr” olarak tanımlanmaktadır.² Sevgisi geçici olanlar veya sevgilisini terk edenler ise “vefasız” olarak adlandırılır. Dolayısıyla burada vefa kavramının tanımında daha çok sevgide “sebat, devamlılık ve bağlılık” anlamları öne çıkmaktadır.

Diğer Türkçe sözlüklerde “vefa” kelimesi sadece sevgi ile değil dostluk kavramıyla da ilişkilendirilmektedir. Bu sözlüklerde vefanın yukarıda sevgi ile kullanılan anlamına “sözünü yerine getirme, sözünde durma, borcunu ödeme” şeklinde ilave anlamlar

1 Fetih, 48/10.

2 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, II, 1555-1556.

da verilmektedir. Bu sözlüklerde vefa kavramı sadece sevgi ile sınırlanmayıp dostlukta vefa, verilen sözde vefa, borçta vefa gibi daha geniş bir anlam çerçevesi içinde tanımlanmaktadır. Bu durumda vefanın, sevgide, dostlukta, sözde veya borçta “sebat ve bağlılık” yani sadakat anlamı öne çıkmış olmaktadır.³ Verdiği sözü yerine getiren, sevgi ve dostluğunda sebat eden veya borcuna sadık olan kişiler, “vefalı” olarak adlandırılır. Verdiği sözde durmayan, sevgi ve dostluğu sahte veya geçici olanlar ise “vefasız” olarak nitelenirler.⁴

B. Kur'an Öncesinde Vefa

“Vefa” kavramı, İslam öncesi Cahiliye Devri’nde Araplar arasında da kullanılmaktaydı. Ahlaki yozlaşma ve çürümüşlük yaygın olsa da Cahiliye Arapları arasında öteden beri önemsenen ve değer verilen birtakım önemli ahlaki erdemler vardı. “Cömertlik”, “cesaret”, “vefa”, “doğruluk”, “sadakat” ve “sabır” gibi erdemler, Cahiliye Araplarının da değer verip önemsedikleri faziletler arasındaydı. Ancak bu erdemler daha çok kabile düzeyinde ve sınırlı bir çerçevede içerisinde geçerliydi. Bu tür ahlaki erdemler özellikle birbirine kan bağıyla bağlı kabile fertleri arasındaki dayanışma ve bağlılık düzeyinde anlamlıydı. Ayrıca bu tür erdemlerin ilahi ve uhrevi bir boyutu yoktu, bu erdemler tamamen dünyevi bir gayeye yönelikti ve çoğunlukla diğer kabilelerle rekabette kullanılırdı.

Mesela “kerem” yani “cömertlik” Arapların değer verdiği ve överek takdir ettikleri ahlaki bir erdemdi. Cömertlik daha çok da zenginler ve kabile reislerinden beklenen bir erdemdi. Ancak varlıklı kabile reisleri veya zenginler, cömertliği dünyevi gayelerle ve diğer kabile reisleri ile rekabet etmek veya birbirlerine gösteriş yapmak amacıyla yaparlardı. Özellikle de içki âlemlerinde

3 Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s.1114.

4 Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s.1114.

içip sarhoş olduklarında son derece cömert davranırlardı. Ancak bunu, ilahi ve ulvi bir gaye ile değil tamamen diğer kabile reislerinden geri kalmamak ve daha çok da riya ve gösteriş amacıyla yahut dünyevi bir çıkar için yaparlardı. Keza “cesaret” yani “şecaat” erdemi de Araplar arasında değer verilen ve takdir edilen önemli bir erdemdi. Ancak bu da dünyevi saiklerle veya diğer kabilelerle yapılan kavga veya savaşlarda kendini veya kabilesini savunmak için kullanılan bir tür gözü peklik ve kahramanlık gösterisi şeklindeydi.

Cahiliye Devri'nde çölün en yüksek ve en tipik erdemlerinden bir diğeri de “sadakat” ya da güvenilirlik anlamı taşıyan “vefa” erdemi idi. İslam öncesi şiire az buçuk aşına olanlar, bu erdemin Araplar arasındaki önemini bilirler. Beklenilebileceği gibi Cahiliye Devri'nde “vefa” ve “bağlılık” erdemi, büyük ölçüde birbiriyle kan bağıyla bağlı olanlar arasında geçerliydi. Tahakkuk alanı da genellikle son derece yerel ve kabile çerçevesi ile sınırlı idi. Geçerlilik alanı sınırlı ve dar olsa da “vefa”nın birbirine kan bağıyla bağlı kabile fertleri arasındaki önemi, mutlak ve yüceydi. Bu erdem, herhangi bir şahsın, kandaşları karşısında, çıkardan uzak feragatini, kişinin kendini dostlarına karşı en sadıkane şekilde adayışını, verdiği sözü yerine getirmesini ve taahhüdüne riayette sergilediği yüksek bağlılığı gösterirdi. Birçok defa ciddi bir ahit ve söz, bu erdemin etkinliğini kabile sınırlar ötesine de uzatabilmekteydi.⁵

C. Kur'an'da Vefa

Rağıb el-İsfahani (ö.503/1109), Kur'an sözlüğü niteliğindeki meşhur *el-Müfredât* adlı eserinde “v-f-y” maddesinin Kur'an'daki anlam alanı ile ilgili şu tanımları yapmaktadır: “Vefa; tamlik, yeterlilik, sebat ve tamama eriş(tir)mek” demektir. Tam para,

5 Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev: Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1991, II. Baskı, s. 126.

tam ölçü veya tam tartı bu manadadır. “Ahde vefa” ise verilen sözde sebat edip caymamak ve verilen sözde durmak demektir. Bu kelimenin zıttı ise “ğadr” kelimesidir ki anlamı “terk etmek” demektir.”⁶ İsfahani’nin bu açıklamalarına göre “vefa” kelimesinin anlamında ister sevgi ister ölçü ister dostluk ve isterse söz verme ile ilgili olsun, “tamlık”, “sebat etmek”, “eksik ve yarım bırakmamak”, “tam hakkını vermek” ve “süreklilik” gibi anlamlar öne çıkmaktadır.

Güncel Arapça sözlüklere gelindiğinde, “vefa” kelimesinin modern Arapçada da klasik dönemdeki anlamını koruduğu, kök anlamına yakın yeni anlamlar kazandığı görülmektedir. Modern Arapça sözlüklerde yer alan kelimenin çok sayıdaki manalarından bazılarını “*tam, bütün, eksiksiz, yerine getirmek, tamamlamak, bitirmek, tam yapmak, gerçekleştirmek*” vs. şeklinde sıralamak mümkündür. Kelime kullanıldığı farklı harf-i cer ile birlikte daha başka manalar da taşımaktadır. Ancak bunlar birbirine yakın anlamlar olup tamamını sıralamayı bu aşamada gereksiz görüyoruz.⁷

Kur’an-ı Kerim, “vefa” kavramını ve onun farklı türevlerini hem Mekki hem de Medeni birçok surede sıkça kullanmaktadır. Kelimenin Kur’an’da bazen tek başına bazen de diğer kavramlarla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanımlarda kelimenin Cahiliye’den devralınan kök anlamı korunmakla birlikte ona yeni bir içerik kazandırılarak daha ulvi ve dinî bir gayenin yüklendiği görülür. Kur’an-ı Kerim, Cahiliye Devri’ne ait diğer ahlaki erdemlerde olduğu gibi vefa kavramına kattığı yeni değişiklikle birlikte yerelden evrensele doğru giden bir ahlak anlayışını tesis etmiştir.

6 Rağib el-İsfahani, *el-Müfredât fi gâîibi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dımeşk, t.y, s. 878.

7 Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, New York 1976, s. 1086; Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995, s. 999.

Kur'an'da dinî ve ahlaki kavramlar üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Toshihiko Izutsu'nun (ö.1993) belirttiği üzere İslam dini, "sadakat" ve "vefa" erdemini, göçebelikten gelen asli hayatiyeti içinde Cahiliye'den devraldı. Gerek Kur'an-ı Kerim gerekse hadisler, İslam'ın çöl Araplarına has olan "vefa" erdemini ahlak yasasının mühim bir ögesi olarak benimsedi ve kullandı. Kendi bünyesinde ona çok yüksek bir şeref ve paye verdiğini açıkça gösterdi. Ancak, aynen diğer göçebe ideallerinin durumunda olduğu gibi İslam, bu erdemleri sadece benimseme ile yetinmeyip, bu eski erdemleri kendine has bir yoldan zenginleştirdi, olgunlaştırdı ve vefanın anlam alanına dinî bir içerik kazandırarak onu, tevhidi inanış kanalına aktarmayı başardı. Bu yönüyle Cahiliye Devri'nde dünyevi düzeyde bir göçebe fazileti olan "vefa"nın kazandığı yeni boyut yani onun kazandığı İslami hüviyet, öncesinden kolayca ayırt edilebilir. Vefa erdemi İslam'la birlikte iki yönlü bir anlam ve içerik kazandı: 1. Müminlerin kendileri ve diğer insanlarla olan sosyal ilişkileri içerisindeki "sebat, bağlılık ve sadakat" içeren anlamı. 2. Allah ile insan arasındaki dikey ilişkiyi içeren, dinî nitelikli alan içindeki Allah'a verilen sözdeki "sebat, bağlılık ve sadakat" anlamı.⁸ Bu noktada öncelikle vefanın dikey düzlemde Allah ile insan arasındaki dinî anlamına bakalım.

Dikey Düzlemde Vefa: Kur'an'ın nüzulüyle birlikte öncelikle Araplar arasındaki kan bağına dayalı kavmiyetçi dayanışma ruhu lağvedildi. Vakur bir feragat seremonisinin yarattığı, kendine has bir kan beraberliği bilincinden doğan "vefa" erdemi, ilk planda kavmiyetçi yahut kavimler arası bir hadise idi. Bu, her şeyden evvel, bir ve aynı kabilenin fertleri arasında birbirlerine karşı son derece babayiğitçe bir adanıştı. İkinci planda ise vefa, kavimler ve kabileler arasındaki sözde kutsi bir ahit bağlantısı idi. Birbirleri ile örneğin dostluk, izdivaç, ticaret vs. gibi herhangi bir

8 Izutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 127.

konuda uzlaşma hâlinde olan herhangi iki kavim, bir ilahi şahsiyete ortak bir kurban adarlar ve o şekilde ciddi bir anlaşmayı gerçekleştirmiş olurlardı. Kur'an-ı Kerim toplumun kavmiyetçi ilişkilerine bağlı her türlü tahdidi ortadan kaldırırken vefa ve bağlılık erdemini de daha geniş bir temele oturttu. Onu; kavimleri aşan, gerçek anlamda insani bir erdem hâline dönüştürdü. Bu suretle vefa, bireyci bir toplumda işlerliğini icra edebilecek bir ahlaki güç ve erdeme dönüştü.⁹

Kur'an-ı Kerim'de vefa erdemi açısından çok daha mühim olan, yukarıda tetkik edilen iki anlamlı yapıdan özellikle ikinci anlamdır. Kur'an; vefa kavramında, tüm ham ve ilkel düzeydeki şirke bulaşmış bedevi Arap düşünce sığlığını aşarak onu Allah ile insanlar arasındaki dinî bağlantının resmî bir ifadesi olarak, "ahit" ile ilgili bir anlayışa yani "ahde vefa"ya dönüştürdü. Kur'an-ı Kerim, Kitab-ı Mukaddes'te Yahova ile İsrailoğulları arasında daha önce görülen ahit anlayışını ve Allah'la insanlar arasındaki özel rabıtayı, İslam dininde de devam ettirdi. Böylece vefayı, Allah ile müminler arasındaki rabitanın temel bir biçimi hâline de getirdi.

Allah'ın varlığına ve birliğine inanan, Hz. Peygamber'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğu kabul eden müminler, peygambere biat ettiklerinde bu "ahde vefa" prensibine dâhil olmuş oldular. İslam'da peygamberle müminler arasındaki Allah adına yapılan bu ahit ve antlaşma, "beyat veya biat" kavramıyla da ifade edilir oldu. Birinci ve İkinci Akabe Biatları, Hudeybiye Antlaşması'nda Hz. Peygamber'e yapılan biatlar veya Mücadele suresinin sonunda yer alan mümin kadınların Hz. Peygamber'e biat etmeleri, işte bu ahitleşme ve söz vermenin tipik örnekleridir. *"Doğrusu sana sadakat yemini/biat edenler bizatihi o yemin ile Allah'a bağlılık yemini etmektedirler. Allah'ın eli/desteği, onların ellerinin üzerindedir.*

9 İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 127-128.

Bu yüzden her kim yeminini bozarsa, ancak kendi zararına bozmuş olur. Her kim Allah ile olan ahdini yerine getirirse, Allah da ona büyük bir mükâfat verecektir.”¹⁰

Hız. Peygamber kendisine iman eden erkek ve kadınlardan bir tür biat almış ve bu biat, Allah’a verilen ahde yani söze benzetilmiştir. Allah’ın varlığına ve birliğine iman eden, Hız. Peygamber’i onun kulu ve elçisi olarak kabul eden mümin erkek ve kadınlar, peygambere biat ederek bir ahitte bulunmuşlardır. Allah da onlardan verdikleri bu ahde vefa göstermelerini istemiştir. “*Bana verdiğiniz ahde vefa gösterin ki ben de size verdiğim söze bağlı kalayım.*”¹¹

Allah’ın gönderdiği kutsal bir kitaba dayalı ilahi dinin, iki taraf arasındaki bir akde ve ahde dayalı olarak anlaşılması, hakikatte Eski Ahit’in olduğu kadar Kur’an’ın da tipik bir niteliğidir. İslam’da gelişimine şahit olduğumuz tüm ahlaki değerlerin doğrudan, ya da hiç olmazsa dolaylı bir biçimde bu “ahit” fikri ile bir alakası olduğunu söyleyebiliriz. “Sıdk” ve o kökten türeyen “sadakat” erdemi de bu temel kavram ile çok yakından ilgili diğer kavramlardan biri belki de birincisidir.¹² Kişi önce Allah’a verdiği “ahde vefa” gösterip yani sözüne ve taahhüdüne sadık kalacak sonra da diğer insanlara verdiği ahit ve sözlerine vefa göstererek sadık kalacaktır.

İslam inancında ve Müslüman bilincinde her şeyin merkezinde Allah inancı olduğu için Allah’a karşı ahde vefa göstermeyen, ona karşı vefalı ve sadık olmayanlar, diğer insanlara karşı da vefa ve sadakat göstermezler. Bu da İslam’la birlikte artık “vefa” kavramının yeni bir boyut kazandığını onun yatay zemindeki

¹⁰ Fetih, 48/10.

¹¹ Bakara, 2/40.

¹² İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s. 127-128.

anlamına dikey zeminde bir içerik eklenerek ikili boyuta kavuştuğunu göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de dikey boyutta Allah'ın insanlara, insanların da Allah'a karşı verdikleri söze ve ahde vefa göstermeleri gerektiği noktasında birçok ayet bulunmaktadır. Birçok ayette Allah kullarına olan vefasından bahsetmektedir.¹³ Buna göre Allah kullarına karşı verdiği söze son derece bağlı ve vefalıdır, dahası onların vefasızlığına karşı da belli düzeyde affedici, esirgeyici ve merhametlidir. Birçok ayette ifade edildiği üzere Allah, her hak sahibine hakkını verecektir, kimsenin hakkını yemeyip, kimseye haksızlık etmeyecek, hatta çaba ve gayret gösterenlere niyet ve amellerinin durumuna göre lütfundan ve kereminden daha fazlasını da verecektir. *“Allah onların yaptıklarının karşılığını verecek hatta fazlından daha fazlasını da ilave edecektir.”*¹⁴ Kur'an'a göre Allah kullarına karşı vefalıdır ve verdiği sözden asla caymaz. İman edip salih amel işleyenleri, en küçük bir haksızlığa ve gadre maruz bırakmayacak, onlar hardal tanesi kadar dahi olsa zulme uğramayacaktır. *“Her kişiye yaptığıının karşılığı tastamam ödenecek ve asla kimseye zulmedilmeyecektir.”*¹⁵ Allah'a iman edip onun rızası için salih ameller işleyenlere, yoksullara yarım ve infak edenlere, karşılaştıkları zorluklara sabredenlere, yaptıklarının karşılığı tastamam hatta fazlasıyla ödenecektir.

Bu manada Kur'an-ı Kerim, önceki peygamberlerin de Allah'a verdikleri söze bağlı olduklarını vurgulamaktadır. Peygamberler Allah'a verdikleri sözü yerine getirmişler ve bazıları tebliğ sürecinde gösterdikleri çaba ve gayretleri, karşılaştıkları kötü muamele ve inkâr karşısında gösterdikleri sebat ve kararlılıklarıyla ulu'l-azim sıfatını kazanmışlardır. Vefa noktasında özellikle

13 Al-i İmran, 3/57; Nisa, 4/173; Nur, 24/25.

14 Fâtır, 35/30.

15 Al-i İmran, 3/25, 161.

Hız. İbrahim, Allah'ın dostu olma vasfını kazanmanın yanı sıra çok vefalı olarak nitelendirilmiştir. “Çok vefalı İbrahim!”¹⁶

Yatay Boyutta Vefa: Müminler hem Allah'a verdikleri söze ve ahde vefa gösterirler, ona olan imanlarının doğal bir sonucu olarak, bir gün ahirette hesap verecekleri bilinciyle hareket ederek diğer müminlere ve insanlara karşı da verdikleri söze sadıktırlar. “Onlar Allah'a verdikleri söze sadıktır ve verdikleri sözden de caymazlar.”¹⁷ Bu da müminlerin birbirlerine ve diğer insanlara karşı verdikleri söze yatay zeminde de bağlı kalmaları, dünyada da “ahde vefa” göstermeleri gereğini ortaya koyar.

“Ahde vefa”, verilen söze veya taahhüde sabır ve sebatla, teslimiyet ve sadakatle bağlı kalmak demektir. Kur'an-ı Kerime göre her hâlükârda verilen söz sorumluluk doğurur. “Ahde vefa gösterin. Çünkü ahitler sorumluluk doğurur.”¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de verdiği sözü yerine getirmeyen veya yap(a)mayacağı şeyleri söyleyen veya bu tür taahhütlerin altına girenler yerilmiştir. “Ey iman edenler! Yapmadığınız şeyleri niçin söylersiniz! Yapmadığınız şeyleri söylemeniz Allah katında büyük bir öfkeye sebep olur!”¹⁹

Müminlerin gerek birbirleriyle ve gerekse düşmanlarıyla yaptıkları akitlere, verdikleri sözlere, karşılıklı yaptıkları antlaşmalara bağlı kalmaları da istenir. Sonuçta her antlaşma karşılıklı bir söz verme, sözleşme ve taahhüt etme demektir. Bu da ister yazılı isterse sözlü olsun sorumluluk doğurur. Karşı taraf sözünü ve taahhüdünü yerine getirdiği sürece müminlerin de verdikleri sözde durmaları gerekir. “Ey iman edenler! Verdiğiniz söze (akitlere) sadık kalınız.”²⁰ Müminlerin önemli vasıflarından biri de

16 Necm, 53/37.

17 Ra'd, 13/20.

18 İsra, 17/34.

19 Saf, 61/2.

20 Maide, 5/1.

verdikleri söze ve yaptıkları antlaşmaya bağlı kalmalıdır. “Onlar ahitleştiklerinde ahitlerini yerine getirirler!”²¹

Vefa kavramı Kur’an’da ölçü ve tartıda tamlık için de kullanılır. Bu gibi kullanımlarda vefa kavramı “kıst” yani adalet kavramıyla birlikte yer alır ve üretimden tüketime, alışverişten ticarete kadar hemen her aşamada adaletin sağlanmasını ifade eder. Her anlamda adaletin sağlanması için de öncelikle ölçenlerin yani satıcı ve alıcıların dürüst olması, ölçü ve tartıyı tam yapmaları gerekir. “*Ey kavim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak kanışıklık çıkarmayın.*”²² Ölçü ve tartıda adaletin sağlanması için alıcı ve satıcının adaleti gözetmesi kadar ölçeklerin de sağlam, düzgün ve tam ayarlı olması gerekir. Ticarete her türlü hile ve taşışışın önüne geçilmesi gerekmektedir. “*Ölçerken tam ölçün ve doğru ölçeklerle ölçün!*”²³ “*Ölçüyü tam yapın, eksik verenlerden olmayın.*”²⁴

Kur’an-ı Kerim’e göre kimse kimsenin vebal ve günahını yüklenmez. Herkes kendi yaptıklarından sorumludur, herkes kendi kazancına rehindir. Kişi yaptığı amellerin karşılığını tam olarak görecektir. Zerre kadar hayır işleyen onun karşılığını, zerre kadar şer işleyen de onun karşılığını görecektir. “*Kişinin çabası mutlaka görülecek ve sonra kendisine karşılığı tastamam tam (evfa) verilecektir.*”²⁵ Görüldüğü üzere Kur’an’ın birçok ayetinde “vefa” kavramı kök manasında bulunan “tamlık” anlamında kullanılmaktadır.

21 Bakara, 2/177.

22 Hûd, 11/85.

23 İsra, 17/35.

24 Şuara, 26/181.

25 Necm, 53/41.

Kur'an-ı Kerim ahde vefa, insani ilişkiler içinde sadece verilen sözde durma bağlamında değil, yargıda adaletin sağlanması için tanıklığın doğru yapılması bağlamında da kullanılmaktadır. Allah için doğruluktan ayrılmayacağına söz veren müminden, şahitliği de tam yapması istenmekte ve kişinin kendi aleyhine veya yakınlarının aleyhine olsa da hak ve adaletten ayrılmaması emredilmektedir. Kişi ahdine vefa göstererek yargıyı yanıltmak için yalancı şahitlik yapmamalıdır. *“Şahit olarak konuştuğunuzda yakınlarınız aleyhine de olsa adil olun ve Allah’a verdiğiniz söze sadık kalın!”*²⁶

Sonuç

“Vefa” kavramı, dilimize Arapçadan geçmiş olup sevgi, dostluk veya verilen sözde “sebat, devamlılık, sadakat ve bağlılık” gibi anlamlara gelmektedir. Vefa kavramı, Kur'an öncesi Arap toplumunda da kullanılmakta olup Cahiliye Devri'nde dilimizdekine benzer bir anlama sahipti. Ancak kavram daha çok dünyevi bir içerikle ve ahlaki bir erdem olarak yerel düzlemde kabile sınırları dâhilindeki insani ilişkilerde kullanılmaktaydı.

Vefa kavramı, Kur'an-ı Kerim'de “tamlik”, “tamamlamak”, “sebat etmek”, “eksik ve yarım bırakmamak”, “tam hakkını vermek” ve “süreklilik” gibi farklı manalarda kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim bir yandan vefa kavramının Cahiliye Dönemi'ndeki anlamını muhafaza ederken diğer yandan da ona yeni ve ulvi bir boyut katarak dinî bir içerik kazandırmıştır. Daha önce yatay düzlemde insanlar arası ilişkilerde geçerli olan vefa, dikey düzlemde Allah-insan arası ilişkilerde “ahit ve ahde vefa” şeklinde yeni bir boyut ve dinî bir içerik kazanmıştır.

Vefa kavramı, Kur'an'la birlikte Allah-insan ilişkilerinde mümin(ler)in Allah'a ve Resûlüne verdiği söz ve taahhütlerine

26 En'am, 6/152.

sabır ve sebatla bağlı kalması anlamında da kullanılmıştır. Bu manada Allah, müminlerden kendisine verdikleri sözü yerine getirmelerini yani ahde vefa göstermelerini istemiştir. Müminler yaratıcılarına verdikleri “ahde vefa” gösterdikleri takdirde Allah da onlara verdiği ahde sadık kalacağını beyan etmiştir. Allah’a karşı sorumluluk ve vefa bilincine sahip müminler, diğer müminlere ve tüm insanlığa karşı da vefalı olma ve verdikleri sözde durma sorumluluğunu yüklenmişlerdir. Kur’an, vefa kavramına eklediği bu yeni boyutla müminlere dinle dünyayı, inançla eylemi bütünleştirme bunu da salt bir söz ve söylem olarak değil icra ve fiil olarak gösterme imkânına kavuşturmuştur.

Kur’an’ın nüzülüyle birlikte ikili bir anlam boyutu kazanan vefa, Kur’an nüzulü sonrasında hem dinî hem de dünyevi anlamıyla birlikte canlı ve etkin bir şekilde hem Arapça hem de Türkçede günümüze kadar kullanılagelmiştir. Kur’an’da temel bir ahlaki kavram olan “vefa”, söz ve söylemden ziyade eylem ve uygulama ile ispatlanması gereken temel ahlaki bir erdem olma vasfını sürdürmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssalarında iki ana bağlam içerisinde vurgulandığı görülmektedir. Bunlardan ilki bir kul olarak Rabbin emir ve yasaklarına riayet edip söz ve fiillerle yaratıcıya gösterilen vefa, ikincisi ise bir peygamber, uyanıcı ve birey olarak yaşadıkları çevreye ve ailelerine karşı göstermiş oldukları vefa.

İLK PEYGAMBERDEN SON PEYGAMBERE VEFA ÖRNEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ALTUNCU
Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Vefa kelimesi en geniş hâliyle yapılan iyilikleri unutmamak ve buna göre davranmak anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda vefa, bireyin ötekiyle ilişkisini sağlayan, toplumun dağılmasını ve dejenerasyonunu engelleyen en önemli bağlardan birisidir.¹ Hatırdı tutmak, unutmamak, verilen sözün gereklerini muhafaza etmek, vefayı davranışların belirleyicisi hâline getirmek ve en önemlisi bu davranışların tamamını belirli bir mecburiyetle değil, içten ve canı gönülden bir duyguyla gerçekleştirmek bireyler arasındaki ilişkinin gelişimine katkı sağladığı gibi erdemli bir toplumun oluşmasını da sağlar. Günümüzde toplumu bir kenara iterek bireyi merkeze alan, manevi değerleri ötekileştirerek maddi hazları öne çıkaran, kişisel arzu ve istekleri hayatın mihenk taşı hâline getiren yaklaşımlar, vefayı oluşturan bütün kavramların postmodern dönemde içinin boşaltılmasına, taşıdığı anlamları kaybetmesine ve toplum hayatından merhale merhale silinmesine neden olmaktadır. Hâlbuki insan belirli maddi ihtiyaç ve davranışlarının ötesinde yaratılıştan kaynaklanan fıtratının gereklerini de tanımak, bilmek ve buna göre davranmak durumundadır. İşte

1 Mustafa Doğan Karacoşkun, “Sevgiyi Kökleştiren Haslet: Vefa”, Diyanet Aylık Dergi, Haziran 2011, s. 5-6.

vefa, dünyevi kalıplar etrafında şekillenen bütün mekanik teorilerin ötesinde bireyin ve toplumun güveni, huzuru ve muhafazası için gerekli olan en önemli kavramlardan birisidir. İnsanın yaratılışı ve fitratı hakkında ilahi bilgiyi sunan, onun hem bu dünyadaki huzur ve mutluluğu hem de ebedi hayat-taki kurtuluşu için gerekli kuralları ortaya koyan Kur'an-ı Kerim, vefanın en güzel örneklerini "en güzel kıssalar" diye de ifade edilen peygamber kıssalarıyla sunmaktadır. İnsanlığı dosdoğru bir yola iletmeyi hedefleyen bu kıssalar, vefanın da birçok örneğini ve boyutunu ortaya koymaktadır.

1. Peygamberlerde Vefa Örnekleri

Vefa, pişman olabilmek, nedamet ve üzüntü duyabilmek demektir. Vefa sahibi olmayan kişi, yanlışını kabul etmez, doğruya yönelme gayreti içerisinde olmaz ve inatla bu hatalarının ardından sürüklenir. İnsanları diğer bütün yaratılanlardan ayırt eden en büyük özellik, kendi iradesi içerisinde tercihte bulunabilmesi ve hata yapabilecek durumda olabilmesidir. Nitekim Hz. Peygamber, bir hadis-i şerifinde "Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allahu Teâlâ sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat töv-beleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı."² buyurmaktadır. Hadisteki ifadeden anlaşılacağı gibi Peygamber Efendimiz, Yüce Allah'ın günahkâr olanların içten nedametlerini karşılıksız bırakmayacağını ve onları affetmeyi de sevdiğini müjdelemektedir. Samimi bir pişmanlık ise vefa sahibi olmanın göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in öyküsü oldukça dikkat çekicidir. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz." dedik. Şeytan oradan onların ayağını kaydırda da bulundukları yerden onları çıkardı. Biz de 'Birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir

zamana kadar sizin için orada yerleşecek bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır' dedik. Bunun üzerine Âdem Rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır."³ buyurmaktadır. Hz. Âdem'in yaratılmasından sonra ona secde emrini dinlemeyen İblis, itaatsizliğinin karşısında üzüntü duymamış; hayrı, yaratıcısından değil özünden bilerek Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin vefasını göstermemiş ve Allah'a karşı isyanını sürdürmüştür.⁴ Fakat Hz. Âdem, hatasını kabullenmiş, acziyetinin farkına varmış ve "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!"⁵ diyerek pişmanlığını ifade etmiştir. İblis, Allah'ın nimetlerine karşı vefasızlığı nedeniyle isyanında ısrar ederek ebedi azaba yönelmiş; Hz. Âdem ise içine düştüğü mihnetli durumdan, Yüce Yaratıcı'ya olan vefası ve samimi yakarışlarıyla kurtulmayı bilmiştir.

Vefa, hakkı ve doğruyu tavsiye etmektir. Hatasında ve isyanında ısrar edene dahi hakikati ifade etmekten vazgeçmemek, hep ümitvar olabilmek demektir. Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların birçoğunda; ailelerini, yakınlarını ve yaşadıkları toplumu inkâr bataklığından kurtarmaya gayret eden, onları Yüce Allah'ın gazabından lütfuna ulaştırmaya çalışan peygamberlerin örnekleri bulunmaktadır. Vefa, bütün uyarılarına rağmen kendilerini dinlemeyen topluluklara artık Allah'ın azabı indiğinde dahi el uzatmaktan vazgeçmeyen peygamberlerin tavrıdır. Bu tavrın en güzel örneklerinden birisi Nûh Peygamber'in kıssasında anlatılmaktadır: "Nûh, 'Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir' dedi. Derken gemi onları, dağlar gibi dalgalar arasında götürmeye

3 Bakara, 2/35-37.

4 Arâf, 7/11-18.

5 Arâf, 7/23.

başladı. Nûh, uzak duran oğluna, ‘Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!’ diye seslendi. Oğlu, ‘Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım’ diye cevap verdi. Nûh dedi ki: ‘Bugün Allah’ın hükmünden ancak O’nun esirgedikleri kurtulacaktır’ derken aralarına dalga giriverdi, böylece o da boğulanlardan oldu.”⁶

Vefa güvenmektir. Karşılaşılan bütün üzüntü, keder ve sıkıntıya sabretmek, bunların birer imtihan olduğunu unutmamak demektir. Derdi verenin Yüce Allah olduğunu bilerek ona sığınmak ve yalnız ondan yardım istemektir. Maddi durumu oldukça iyi, ailesi geniş ve sağlığı yerinde olan Hz. Eyyûb’un yaşadığı büyük imtihanlardan sonra Kur’an-ı Kerim’de de yer alan şu güzel duası o büyük peygamberin Rabbine karşı vefasını göstermektedir: “Eyyûb’u da an! Hani Rabbine, ‘Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün.’ diye niyaz etmişti.”⁷ Yine Yüce Allah tarafından “ahde vefa örneği”⁸ olarak nitelendirilen Hz. İbrahim’in Kur’an-ı Kerim’de yer alan birçok öyküsü de onun vefa konusunda nasıl hassas bir tutum içerisinde davrandığını ortaya koymaktadır. Hz. İbrahim ateşe atıldığı vakit Cebrâil (a.s.) kendisine yardım etmek istemiş fakat o bunu reddederek, “Rabbimin benim hâlimi bilmesi, istemek yerine bana yeter.” demiştir.⁹ Bunun üzerine Yüce Allah, “Ey Ateş, İbrahim için serin ve zararsız ol!”¹⁰ diyerek İbrahim Peygamber’i muhafaza etmiştir.

6 Hûd, 11/41-43.

7 Enbiyâ, 21/83.

8 Necm, 53/37.

9 Muhammed Ali es-Sâbüni, Safvetü’t-Tefâsir, Dâru’l-Kalem, Beyrut, ts., II, 268; Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib et-Taberî, Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân, Müessesetü’r-Risâle, yy, 2000, XVIII, 464; Şihâbu’d-dîn Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî el-Âlûsî, Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IX, 65.

10 Enbiyâ, 21/69.

Vefa hürmettir, saygıdır, gönül incitmemektir. Doğru olan-
dan vazgeçmemek ama hakikati en güzel şekliyle ifade etmektir.
Yüce Allah'a şirk koşan ve putlara tapan babasının “Ey İbrahim!
*Sen benim tanrılanımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen,
and olsun seni taşlatırım. Uzun bir süre gözüme görünme!*”¹¹ şeklin-
de cevap verecek olmasına rağmen onu doğru yola ulaştırmak
için art arda “Babacığım...” ifadesiyle uyanlarda bulunması¹² ve
babasına hürmetten taviz vermemesi her zaman dikkat etmemiz
gereken güzel bir vefa örneği değil midir? Hz. İbrahim, sadece
Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını O'nun rızası için anlatarak Rab-
bine karşı vefa göstermekle kalmamış, aynı zamanda kendisini
dünyaya getiren, büyüten ve yetiştiren babasına Hakk'ı inkâr
ediyor olmasına rağmen en güzel ifadelerle hitapta bulunarak
vefa göstermekten de geri durmamıştır.

Vefa korkmaktır, endişe etmektir, korumaya çalışmaktır. Vefa
sahibi olmayan başkasının kederini anlayamaz, onun derdiyle
dertlenemez, sıkıntısını gidermeye çalışmaz. Vefa yüreğinde
sevgi taşıyanların hasletidir, taşlaşmış kalplerin değil. Kendisine
İshak Peygamber'in doğum müjdesini getiren meleklerin “Kork-
ma! Biz Lût kavmine gönderildik!” cevabını alan Hz. İbrahim,
yumuşak tabiatlı, ince düşünceli ve Allah'a yönelen bir kimse
olarak karşılaşmış olduğu bir mucize ve ilahi bir lütfâ rağmen
yine bir peygamber olan Hz. Lût için endişe etmiş ve Lût kav-
minin karşılaşacağı azaptan, onun da zarar göreceğini düşün-
erek meleklerle tartışmıştır. Ancak meleklerin “İbrahim, bundan
vazgeç; çünkü Rabbin emri gelmiştir. Onlara geri çevrilmez bir azap
mutlaka gelecektir.” cevabından ve Lût Peygamber'in korunaca-
ğından emin olduktan sonra ısrarını sona erdirmiştir.¹³

11 Meryem, 19/46.

12 Meryem, 19/42-45.

13 Hûd, 11/70-76.

Vefa teslimiyettir, güven duymaktır, zarar gelmeyeceğinden, bir kötülüğün dokunmayacağından emin olabilmektir. İsmail Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'de zikrolunan öyküsü, bu durumun en güzel örneklerinden birisidir. Hz. İbrahim'in gördüğü rüyanın ardından Hz. İsmail, *"Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın."*¹⁴ diyerek Yüce Allah'ın emirlerine karşı tam bir teslimiyet içerisinde olduğunu ifade etmiş, O'ndan gelene razı olduğunu belirtmiş ve bu ağır imtihanda Allah'a güvenmiştir.

Vefa yapılan iyilikleri unutmamak ve davranışları buna göre belirleyebilmektir. Yalnız iken yoldaş olanı, güçsüz iken koruyanı, zayıf iken destek çıkanı artık kendisine ihtiyaç duyulmadığında da hatırdan tutmak ve aynı saygı ve hürmeti sürdürebilmektir. Sıkıntı anlarında uzatılan ellerin ve sunulan imkânların değerini bilebilmektir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de geçen Yûsuf kıssası oldukça ibretliktir. Yakûb Peygamberin göstermiş olduğu sevgi nedeniyle Hz. Yûsuf'u kıskanan kardeşleri onu kör bir kuyuya atmış ve babalarına, bir kurdun, kardeşlerini yediğini söylemişlerdir. Bu yalana inanmayan Hz. Yakûb ise Yüce Allah'a sığınmış ve sabretmeyi tercih etmiştir. Kendisini kuyuda bulan bir kervan ise Hz. Yûsuf'u Mısırlı bir kişiye satmış, Mısırlı adam ise henüz ufak bir çocuk olan Hz. Yûsuf'u yanına alarak evine getirmiş ve eşine *"Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlât ediniz"* demiştir. Aradan yıllar geçip Hz. Yûsuf genç ve güzel bir delikanlı olduğunda Mısırlı adamın karısı ona karşı kötü bir niyet beslemiş, Hz. Yûsuf ise *"Hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira kocan, benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı."*¹⁵ demiştir.

Vefa, hata ve kötülükleri unutabilmek, sıkıntı anında merhamet gösterebilmektir. Yukarıdaki kıssanın devamında Hz. Yûsuf'a

14 Sâffât, 37/102.

15 Yûsuf, 12/21-23.

ait başka öyküler de anlatılmaktadır. Bu öyküde Hz. Yûsuf, Mısır maliyesinin başına geçmiş, kıtlık döneminde Mısır'a gelen kardeşlerini, kendisini kuyuya atmalarına rağmen eli boş göndermemiş ve onlara destek olmuştur. Hz. Yûsuf, ilk başta kardeşi Bünyamin'i yanında tutmuş ve kendisini tanımayan kardeşlerine *"Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir."*¹⁶ diyerek onları bağışlamış, anne ve babasının da Mısır'a gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Hz. Yakûb'un evinde kendisini fazlalık olarak gören kardeşlerine, güven içerisinde Mısır'ın kapılarını açmış, kendisini öldürmeyi, sonrasında ise bundan vazgeçerek bir kuyuya atmayı reva gören kardeşlerine yardım etmekten geri durmamıştır.

Belli temalar etrafında sunmaya çalıştığımız peygamberlerin hayatlarına dair vefa örneklerini çoğaltmak mümkündür. Genel olarak baktığımızda vefa kavramının Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssalarında iki ana bağlam içerisinde vurgulandığı görülmektedir. Bunlardan ilki bir kul olarak Rabbin emir ve yasaklarına riayet edip söz ve fiillerle yaratıcıya gösterilen vefa, ikincisi ise bir peygamber, uyarıcı ve birey olarak yaşadıkları çevreye ve ailelerine karşı göstermiş oldukları vefa.

Kur'an-ı Kerim bize bir taraftan hem Allah'a hem de onun kullarına karşı nasıl vefalı olmamız gerektiğini öğretirken diğer taraftan da vefasızlık örneklerini göstererek bu tehlikeli alana girmememiz için bizi uyarmaktadır. Zira vefasızlığın ne olduğunu tam olarak kavrayamadığımızda, vefa hasletinin önemini anlamamız da güçleşecektir. Peygamberlere ait Kur'an kıssalarında vefasızlığın izlerini, kendi içlerinden çıkan, o toplumda büyümüş, güzel amelleri ve erdemli davranışlarıyla halkının gönülünü kazanmış sonrasında ise kendisine peygamberlik verilen Allah'ın seçkin kullarına karşı, kavimlerinin göstermiş olduğu

16 Yûsuf, 12/92.

reaksiyonu bulmak mümkündür. Salih Peygamber'in iyiliklerine sırt çeviren Semud kavmi, Hz. İsa'nın bütün mucizelerine şahit olmasına rağmen birkaç altın para karşılığında onu ihbar eden Yahuda, vefasızlığın bazı örnekleridir. Yine Kur'an'da en ibretlik vefasızlığı, Mûsa aleyhisselamın kavmi ile yaşadığı gerilimler arasında bulmak mümkündür. Mısır'da işkencenin her türlüüne muhatap olan ve erkek çocukları dahi öldürülen İsrailoğulları, Hz. Mûsa tarafından buradan çıkartılmış olmasına, Yüce Allah'ın yardımına ve birçok mucizeye şahit olmalarına rağmen, Peygamber'in Sina'da vahyi almak için Tûr Dağı'na çıkmasından sonra altın bir buzağı yaparak ona tapmaya başlamıştır. Allah'ın kendilerini "akıllanıp şükretmeleri" için affetmesine rağmen yine isyan etmişler, Allah'ı açıkça görmedikçe ona iman etmeyeceklerini söylemişler¹⁷ ve sonunda Yüce Allah'ın ve peygamberinin emirlerini hiçe sayarak *"Ey Musa! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız!"*¹⁸ şeklinde cevap vermişlerdir. Hasılı Kur'an-ı Kerim'de, peygamberlerin kavimlerine yönelik bütün gayretlerine rağmen onlara vefadan yoksun bir şekilde davranmalarını *"Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse, bir kısmına yalancı dediler, bir kısmını da öldürdüler."*¹⁹ ayetiyle de ifade edilmiştir.

2. Peygamber Efendimizde Vefa Örnekleri

Peygamber Efendimiz, Allah'a karşı vefalıydı. Vefayı emreden ve nankörlüğü reddeden Yüce Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Peygamber Efendimizin hayatı da Allah'ın emirlerine, ailesine, dostlarına, çevresine ve kendisini kollayıp gözetmiş bulunanlara vefa örnekleri ile doludur. Daha İslam'ın ilk

17 Bakara, 2/49-55.

18 Mâide, 5/24.

19 Mâide, 5/70.

dönemlerinde Hz. Peygamber'in tebliğinden rahatsız olan Mekke'nin ileri gelenleri, Peygamber Efendimizi amcası Ebu Tâlib'e şikâyet etmişler ve çeşitli vaatler ve tehditlerle onu Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını ilan etmekten alıkoymaya çalışmışlardır. Amcası Ebu Tâlib'i saygıyla dinleyen Peygamber Efendimizin vermiş olduğu cevap oldukça manidardır. *"Amcacığım! Güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler ben yine bu dinden ve bu dini anlatmaktan vazgeçmeyeceğim. Allah, ya bu dini hâkim kılar ya da ben bu uğurda can veririm."*²⁰ Bu cümleleriyle Peygamber Efendimiz, kendisine sunulan her türlü imkânı, gücü, yetkiyi, Allah'a ve emirlerine karşı saygısı ve âlemleri yoktan var eden yaratıcısına karşı vefası sebebiyle reddetmiş, müşriklerin tehditlerine boyun eğmemiştir. Peygamber Efendimizin Allah'a karşı ahdinde ve iman boyutunda gösterdiği bu vefa örneği ibadetler konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Hz. Aişe validemiz, Allah tarafından bağışlanmış bir kul olmasına rağmen niye yorulana kadar ibadet ettiğini sorduğunda, yaratılmışların en şerefliisi Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed, *"Ben şükreden bir kul olmayayım mı?"* şeklinde cevap vererek Rabbine karşı vefasını ortaya koymuştur.²¹

Peygamber Efendimiz, ailesine karşı vefalıydı. Henüz ufak bir çocukken annesi Hz. Âmine'yi kaybeden Hz. Muhammed, aradan yıllar geçtikten sonra bile onu unutmamış ve Hudeybiye Umresi'ne giderken Ebva'ya uğrayarak annesinin kabrini ziyaret etmiş ve gözyaşları içerisinde kabrin üzerini düzeltmiştir. Niçin ağladığını soran ashabına ise annesinin kendisine göstermiş olduğu şefkat ve merhameti hatırladığını ve bu sebeple ağladığını

20 Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Ensâri, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1955, I, 266; İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1976, I, 463-464.

21 Buhari, Teheccüt, 6.

belirtmiştir.²² Yine Hz. Âmine'nin vefatından sonra onu kucağına alıp, dedesi Abdulmuttalib'e getiren ve sonrasında da onunla ilgilenen Ümmü Eymen için, "*Annemden sonra ikinci annem.*"²³ diyerek ona olan hürmetini ve vefasını göstermiştir. Peygamber Efendimiz eşlerine karşı da vefalıydı. İlk eşi Hz. Hatice'yi hayırla yâd eden Peygamber Efendimiz, yıllar önce vefat eden bir kadını hâlen niye andığını soran Hz. Aişe'ye, kimsenin kendisine inanmadığı sırada Hz. Hatice'nin inandığını, kimsenin kendisine bir şey vermediği dönemde onun bütün malı ve mülkünün idaresini kendisine bıraktığını ve çocuklarının annesi olduğunu bu sebeple ömrü boyunca hep hayırla yâd etmeye devam edeceğini belirtmiştir.²⁴ Yine Peygamber Efendimiz, kendisini himaye eden ve müşriklere karşı koruyan amcası Ebû Tâlib'in vefat haberini alınca oldukça üzölmüş ve yıkanarak defnedilmesini istemiştir.²⁵

Peygamber Efendimiz sadece ailesine ve yakın çevresine değil diğer insanlara karşı da vefalıydı. Hüzün yılının ardından Peygamber Efendimiz Mekke'de artan baskılar nedeniyle bunaltınca Taif'e gitmiş ve buradaki insanları İslam'a davet etmiştir. Taifliler bu daveti reddettikleri gibi Peygamber Efendimizle alay etmişler, taşlamışlar ve onu yalancılıkla suçlamışlardır. Hatta Peygamberimiz o gün Taif'te yaşananların kendisine Uhud'da yaşananlardan daha ağır geldiğini söylemiştir. Yaşanan olaylardan sonra bir bahçeye sığınmak zorunda kalan Peygamber Efendimiz'e Cebrâil (a.s.) gelmiş ve dilerse Taif şehrini içindeki insanlarla birlikte helak edebileceğini söylemiştir. Rahmet Peygamberi bütün yaşananlara rağmen bunu kabul etmemiş ve belki

22 Muhammed b. Sa'd b. Muni' Ebû Abdullah ez-Zühri, Tabkâtü'l-Kübrâ, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968, I, 116-117.

23 Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalâni, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, VIII, 359.

24 Ahmed b. Hanbel, Müsned, Müessesetu Kurtuba, Kahire, ts. I-VI, VI, 117.

25 Nesâi, Cenâiz, 84.

aralarından bir iman eden çıkar diyerek merhametini ortaya koymuştur.²⁶ Bu sırada aslen Ninova şehrinden olan Addâs, Peygamber Efendimize bir tabak üzüm sunmuş ve onunla konuşmaya başlamıştır. Üzüntülü bir hâlde iken sıkıntısını gören Addâs'ı ise “kardeşim Yûnus Peygamber'in memleketindensin” diyerek taltif etmiş ve yapılan iyiliğe vefa göstermiştir. Hz. Peygamber'in tavırlarından etkilenen Addâs ise Müslüman olmuştur.²⁷ Taif dönüşü Mekke'ye girmekte zorlanan Peygamber Efendimiz kendisini himaye edebilecek bir kişi aramış fakat müracaat ettiği çoğu kişiden olumsuz cevap almıştır. Sonunda bu teklifi kabul eden Nevfel kabilesinin reisi Mut'im b. Adî, Peygamber Efendimizin Mekke'ye girebilmesini sağlamıştır. Yapılan bu iyiliği unutmayan Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'ndan sonra Mekkeli esirlerin durumunu görüşmek üzere yanına gelen Cübeyr b. Mut'im'e “Eğer baban Mut'im hayatta olsaydı ve benden Kureyş esirlerini isteseydi hiç fidye almadan onların tamamını serbest bırakırdım.”²⁸ demiştir. Yine Akabe Biatları sırasında Mâlik b. Teyyihan, Hz. Peygamber'e Allah'ın kendisine belli bir güç verdiği takdirde kavmine dönüp dönmeyeceğini sormuş, Peygamber Efendimiz de “Bilakis, sizin kanınız benim kanımdır. Sizin affınız benim affımdır. Ben sizdenim, siz de bendensiniz. Savaştığınızla savaşır, barıştığınızla barışırm.”²⁹ şeklinde cevap vermiş ve Mekke'nin fethinden sonra dahi hem Medinelilere hem de ahbine vefa göstermiştir. Bütün bu örneklerin yanı sıra Peygamber Efendimizin ilk iman edenlere, Bedir'de savaşan Müslümanlara, tevhid mücadelesi sırasında inananlara yardım edenlere ve bütün ashabına hayatı boyunca hep vefalı davrandığı, onların haklarını gözettiği ve hatıralarını hep hatırında tuttuğu bilinmektedir.

26 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 7.

27 İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, I, 421.

28 Buhârî, Humus, 16.

29 İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, I, 442.

Sonuç

Gerek Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssalar gerekse Peygamber Efendimizin bütün hayatında ortaya koyduğu tavır ve davranışlar, iman etmiş olan bir kişinin nasıl bir hayat yaşaması gerektiğini en güzel şekilde belirten örneklerdir. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin tavır ve davranışları arasında dikkat çeken unsurlardan birisi de vefa sahibi olmalarıdır. Yüce Allah'ın, son kitabında anlatılan bu kıssalar, bütün inananlara bir rehber olmanın yanı sıra örnek bir mümin ve Müslüman'ın vefalı davranması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Kur'an kıssalarını vefa açısından ele aldığımızda, açık bir şekilde görülmektedir ki Yüce Allah vefalı olanları hem bu dünyada hem de ahirette ödüllendirmiş, önlerinde bir seçenek bulunmasına rağmen bilerek ve isteyerek vefasızlığı seçmiş olan kişilere karşı ise rahmet kapılarını kapatarak onları çetin bir azabın beklediğini belirtmiştir. Sonuç olarak söz, tavır, fiil ve davranışlar bir Müslüman'ın karakterini, değerini ve onurunu ortaya koyacak seviyede olmalıdır. Günümüzde duyduğumuz, yaşadığımız, karşılaştığımız olaylar ne olursa olsun hayatımızı peygamber ahlakıyla süslemeli ve vefa konusunda taviz vermeyen o kutlu elçilerin izinden gitmeye gayret göstermeliyiz.

*Resûlullah'ın bizzat kendisi ümmeti için emandır. Onun
vaadi haktır. O sadıku'l-va'dî' emindir. Onun yolunu tutan
mü'minlere vefâsını örnek almak bir vazife ve emanetlerine
riayet etmek de bir mesuliyettir.*

“O SÖYLÜYORSA DOĞRUDUR...” HZ. PEYGAMBER’İN SİRETİNDE VE SÖYLEMİNDE VEFA

Prof. Dr. Gülgün UYAR

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sözünde durmak, vadettiğini yerine getirmek, yeminini tutmak, ahitlerine sadakat göstermek anlamına gelen vefa kavramı, Kur’an-ı Kerim’de önemle üzerinde durulan ah-laki erdemdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda Allah’a karşı taşıdığı sorumluluğu şu duası ile dile getirmiştir: “*Allah’ım! Gücüm yettiği kadar ahidine ve vadine sadakat gösteriyorum.*”¹

Resûl-i Ekrem’in sözlerinde ve uygulamalarında sayısız vefa örneğinin mevcut olduğu bilinen bir hakikattir. Şüphesiz Hz. Peygamber’in vefası sıdk ve eminlik vasfı ile doğrudan irtibatlıdır ve bu özelliği Müslüman olmayanlar tarafından da tasdik edilmiştir. Bu hususta en önemli örneklerden birisi bişetten beş yıl önce (yaklaşık 605) yaşanmıştır. Sel ve yangınlar sebebiyle zarar gören Kâbe’nin temellerine kadar yıkılıp yeniden inşası söz konusu olmuştu. Kureyş kabilesi mensupları Kâbe’nin duvarlarını tekrar örmeye başladıklarında sıra Hacerü’l-Esved’in yerine konmasına geldi. Bu mukaddes taşın yerine yerleştirilmesi vazifesini üst-lenmek, Kureyş’in bütün kolları için son derece şerefli bir vazife kabul ediliyordu. Bu sebeple çok geçmeden boylar arasında an-laşmazlık baş gösterdi. Öyle ki ölümüne savaş yeminleri edildi ve kılıçlar çekildi. Dört veya beş gün geçmişti ki o zaman Kureyş’in

1 Buhârî, Da’avât, 16; Tirmizî, Da’avât, 15.

en yaşlısı olan Ebu Ümeyye b. el-Muğîre el-Mahzûmî iki tarafı teskin edecek bir teklifte bulundu. Mescid-i Haram'ın kapısından ilk giren kişi aralarında hükmünü verecekti. Herkesin çatışmaya son verecek bu kişiyi merakla bekledikleri sırada Mescid-i Haram'ın kapısında Resûlullah (s.a.s.) görünmüştü. Onu gören herkes: "İşte bu emindir, ona razıyız, o Muhammed'dir." diyerek sevinçlerini dile getirdiler.² Kureyş, daha vahiy gelmeden önce onu, el-Emin olarak isimlendirmişlerdi.³ Üstelik Hacerü'l-Esved konusunda karşı karşıya gelen taraflardan Abdüddâroğulları ve müttetikleri Benî Adî, Hîlfü'l-Ahlâf adlı ittifakta Abdümenâfoğullarının içinde bulunduğu Hîlfü'l-Mutayyebîn'in karşısında yer almışlardı. Ancak öyle görünüyor ki; geçmişten itibaren mevcut olan bu karşıtlığa rağmen bu kabilelerin mensupları da Resûl-i Zîşân'ın (s.a.s) hakemliğini sevinçle karşılamışlardı. Bu hadise, Resûl-i Ekrem Efendimizin sözünde duran, herkes tarafından güvenilirliği teslim edilmiş bir kişi olduğunu gösteren en değerli örneklerden birisidir. Nasıl ki doğru sözlü olmamak, ahde vefa göstermemek ve emanete hıyanet etmek birer nifak alameti ise vefa da emin olanın yani elinden, dilinden insanların güvende olduğu Müslüman'ın ayrılmaz bir vasfıdır.⁴

Hz. Peygamber, bilhassa mensup olduğu Haşimoğullarının Kureyş içinde sahip olduğu itibarın bir temsilcisi olarak ailesinin diğer kabile ve boylarla olan kadim dostluklarına ve dayanışmalarına da her zaman vefa göstermişti. Tıpkı dedesi Abdülmuttalib'in Huzâalılarla yaptığı anlaşmaya İslamiyet geldikten sonra sadakat göstermesi gibi. Nitekim bazı Huzâalılar da Müslüman olmasalar bile gerek Uhud Gazvesi öncesinde gerek Hendek

2 Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyârî (ö. 213/829), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr.), I-II, Mektebetü Mustafâ el-Bâbi'l-Halebî, Mısır 1375/1955, I-II, 197.

3 İbn Hişâm, I-II, 198.

4 Buhârî, İmân, 24.

Gazvesi'nde gerek Hudeybiye Anlaşması esnasında şahit oldukları bu vefanın bir nişanesi olarak müşriklere karşı Hz. Peygamber'e destek vermişlerdir.

Hız. Peygamber akrabasının, komşunun, misafirin, mazlumun, gariplerin elhasıl etrafında bir şekilde yer alan herkesin hukukuna son derece riayet eder ve insanlara karşı nezaket, bağılılık, güven, diğergâmlık, hamilik gibi seçkin vasıflara kaynaklık eden vefa duygusuyla hareket ederdi. Resûl-i Ekrem'in bu vasıflarının daha o Allah'ın Resûlü olarak görevlendirilmeden önce mevcut olduğunu ve onun herkes tarafından bu yönleriyle tanınıp kabul gördüğünü bize Hz. Hatice bizzat haber vermektedir. Hira'da ilk vahiy nazil olup Cebrâil aleyhisselam ile ilk kez mülaki olan Peygamber Efendimiz heyecan içerisinde evine gelmiş ve örtüsünü örtmelerini istemişti. O sırada hayretini gizleyemiyor ve neyle muhatap olduğunu teşhis etmeye çalışıyordu. Ona ilk inanan mümin olan Hz. Hatice, kendinden gayet emin bir şekilde Hz. Peygamber'in endişelerini gidermiştir. Hatice Validemiz bu sırada Resûl-i Ekrem'e şu şekilde hitap etmişti: *“Hayır; yemin ederim ki Allah seni aslâ utandırıp üzmez. Çünkü sen akrabaları gözetirsin, güçsüzlerin elinden tutarsın, yoksulları kayırsın, misafirleri ağırlarsın, haksızlığa uğrayan kimselere yardım edersin.”*⁵ Bu serdedilen özellikler bizatihi Hz. Peygamber'in yüce ahlakına tanıklık eden seçkin hususiyetleridir.

Müslim olsun, müşrik veya gayr-i müslim olsun; insanlarla ilişkilerinde daima doğru sözlü oluşu ile tanınan Hz. Peygamber, İslamiyet'i tebliğ etmeye başladıktan sonra yine bu özelliği sebebiyle saygınlığını muhafaza etmiştir. Her ne kadar farklı inanış sahipleri görünüşte Resûl-i Ekrem'e muhalefet etmeye çalışsalar ve onunla cedelleşseler de hakikatte doğru sözlü olduğunu bildikleri için karşısında âdeta acziyetlerini itiraf ediyorlardı.

5 Buhârî, Bed'ül-vahy, 3.

Resûl-i Zîşan Efendimiz, emrolunduğunu açıkça tebliğ etmiş⁶ ve en yakın akrabasını uyarmaya başlamış,⁷ kendisinden istendiği zaman Safa Tepesi'ne çıkarak Kureyş boylarına tek tek seslenerek şöyle nida etmişti: “Ey Kureyş topluluğu! Şu dağın eteğinde atlılar var desem bana inanır mısınız?” Bu soruya tereddütsüz: “Evet; sen bizim için şüphe duyulmayan birisisin. Senin yalan söylediğine aslâ şahid olmadık.” diyerek cevap veren Kureyş, Hz. Peygamber'in doğru sözlü ve ahdine vefalı oluşunu açıkça beyan etmişlerdir. Yeğenin bu seçkin vasfını en iyi tanıyan amcası Ebu Leheb'in Resûlullah'ı susturma çabaları ve onun şaşmaz doğruluğu ile Kureyş'i etkilemesine mani olma gayreti ise güneşin karşısındaki karanlık gibi yok olup gitmiştir.⁸

Resûl-i Ekrem'in bir nebi olarak ilahi vahyi tebliğ vazifesinde Allah'ın ahdine bağlılığı ve Allah'a olan ahdine sadakati müsellemidir. Allah Resûlü'nün sözünün doğruluğuna inanmak ve peygamber oluşuna şahadet etmek ise bir müminin imanına güç katacaktır. İsrâ mucizesini yalanlayan Kureyşlilerin karşısında, Hz. Ebu Bekir'in tereddütsüz tasdikinin sebebi, şu sözlerle en açık bir şekilde ifadesini bulur: “Vallahi; bunu o söylediyse mutlaka doğru söylemiştir!”⁹

Doğruluk ve güvenilirlik, Resûlullah aleyhissalatü vesselamın temsil ettiği Kur'an ahlakının ayrılmaz bir parçasıdır. Peygamberi bir vasıf olan siddik ve emin oluş¹⁰ vasfı “Onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler.”¹¹ ayet-i celilesi

6 Hicr, 15/94.

7 Suarâ, 26/214.

8 Ebu Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' (ö. 230/845), *et-Tabakât* (nşr. Ali Muhammed Ömer), I-XI, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1421/2001, I, 169.

9 İbn Hişâm, I-II, 397-398.

10 Meryem, 19/41; Suarâ, 26/107.

11 Mü'minün, 23/8; Meâric, 70/32.

ile kurtuluşa eren müminlerin de temel hususiyetleri arasında önemle zikredilir. Hz. Peygamber'in yüce ahlakının bi'setinden önce de toplum tarafından kabul gören en önde gelen yönlerinden birisi, emanete sadakatidir.

Cahiliye Dönemi'nde yed-i emine koruması için belirli bir vedianın emanet bırakılması âdeti cari idi. Asr-ı Saadet'te Resûl-i Ekrem'in vefa ahlakına delil teşkil eden en önemli örneklik, müşriklerin kendisine mal varlıklarını emanet olarak teslim etmeleridir. Hz. Peygamber, her anlamda emanete riayet eden ve sadakatine mutlak olarak güvenilen bir kişi olarak tanınıyordu. Mekkeliler korunmasından endişe duydukları değerli mallarını Resûlullah'a emanet bırakırlardı.¹² Biz bu hususu, Resûlullah Efendimizin hicret edeceğinde üzerindeki emanetleri sahiplerine iade etmek üzere Hz. Ali'yi geride bırakmasından öğreniyoruz. Hz. Peygamber: *“Kendisine emanet bırakılmış olan kimse nezdindeki emaneti iâde etsin.”*¹³ buyruğu gereği hareket etmiştir. Hatta Resûl-i Zışan müşrikler kendisini öldürmek için evinin önünde beklemekte iken onların kendi uhdesinde bulunan emanetlerini yerlerine ulaştırmaya gayret ederek son derece dirayetli bir vefa misalini ortaya koymuştur. Emaneti sahibine iadesini ancak yed-i emin veya onun vekili gerçekleştirebileceği için bu vazife kendisine verilen Hz. Ali, Mekke'de üç gün üç gece kalarak bu vazifeyi ifa etmiş ve Kuba'da Külsûm b. Hidm'in evinde bulunduğu sırada Hz. Peygamber'e yetişmiştir.¹⁴

Kâbe hizmetleri, Kureyş için her zaman en şerefli görev olmuştur. Mekke'nin fethine kadar hâciblik görevini Ebu Talha b. Abdüddâr üstlenmiş durumdaydı. O sırada Kâbe'nin anah-tarı bu aileden Osman b. Talha'nın annesi Sülâfe b. Sa'd'da idi.

12 İbn Hişâm, I-II, 485.

13 Bakara, 2/283.

14 İbn Hişâm, I-II, 485.

Resûl-i Ekrem Kâbe'ye girmek için anahtarı istediğinde¹⁵ Osman b. Talha da bu isteği annesine ilettili. Ancak Sülâfe b. Sa'd anahtarı vermeğe yanaşmamış; oğlunun ısrarı üzerine ise kabul etmek durumunda kalmıştı. Osman b. Talha anahtarı: "Emanettir yâ Resûlallah." Hz. Peygamber'e verir ve Resûl-i Ekrem de "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasındâ hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor."¹⁶ ayeti gereği Kâbe'nin anahtarını tekrar Osman b. Ebi Talha'ya teslim eder. Eşsiz bir vefa örneği daha gösteren Hz. Peygamber: "Ey Ebu Talhaoğulları Allah'ın emanetini ebediyyen sizde kalmak üzere alın." buyurarak bu ahde vefayı tescil etmiş oldu. Resûlullah'tan izin alan Osman b. Talha da büyük bir memnuniyetle anahtarı kardeşi Şeybe'ye teslim etmiştir. Hicabet vazifesi bugün de hâlâ Şeybe'nin soyundadır.¹⁷

Resûl-i Ekrem aleyhissalatü vesselam emindi, sözüne sadıktı, sözü senetti. Verdiği bütün emanlara vefa göstermiştir. Yine hicret sırasında yaşanan bir hadise Resûlullah'ın emanının gücünü bize göstermektedir. Bilindiği üzere hicret edeceği gece Hz. Peygamber'i öldürmeye muvaffak olamayan müşrikler, onun peşine düşmüşler ve günlerce izini bulmaya çalışmışlardı. Onu bulup getirene de 100 deve ödül vereceklerini ilan etmişlerdi. Beni Müdlic'e mensup Sürâka b. Mâlik yolda Hz. Peygamber'i ve kafilesini bulmayı başarır. Ancak ne kadar hamle yapsa da sürekli atının ayağı tökezleyip kumlara gömüldüğü için Resûlullah'ı yakalamaya muvaffak olamaz. Sonunda âciz kalır ve eman diler. Daha sonra aralarında bir delil olması için de kendisine bir emanname yazmalarını talep eder. Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ebu Bekir bir eman yazar. Mekke'nin fethedilmesi-nin ardından gerçekleşen Huneyn Gazvesi ve Taif Kuşatması

15 İbn Hişâm, III-IV, 411.

16 Nisâ, 4/58.

17 Vâkıdî, II, 838.

sonrasında Müslümanlar Cirâne’de toplandıklarında Sürâka b. Mâlik Ensâr’ın süvarileri arasına karışmış ve Resûl-i Ekrem’e ulaşmaya çalıştığını görüyoruz. Ensar ise onu mızraklarıyla dürtüp “Çekil; ne istiyorsun!?” diyerek uzaklaştırmak istemişlerdi. İşte o esnada Sürâka b. Mâlik elindeki emanameyi göstererek kendisini tanıttı. Resûlullah Efendimiz devesinin üstündeydi. Şu sözleri bir emana gösterilen vefanın en açık ifadesi olmuştu: “*Bu-gün vefa ve iyilik günüdür. Onu yaklaştırrn.*” Resûl-i Ekrem’e yakın olma şerefine nail olan Sürâka o anda İslam ile de şereflenmiştir.¹⁸

Eman, bir başkasının himaye altına alınması demek olup eman verilen kişinin dokunulmazlık kazanarak tamamen korunması anlamına geliyordu. Hz. Peygamber, kendi emanına sadık kaldığı gibi ailesinin ve ashabının verdiği emanlara da sadık kalarak vefa göstermiştir. Hicretten sonra 6 (628) yılında Zeyd b. Hârise’nin seriyyesi tarafından esir edilen Ebû’l-Âs b. er-Rabî’a eşi Hz. Zeyneb validemiz tarafından verilen eman,¹⁹ Mekke’nin fethedildiği gün Ebu Tâlib’in kızı Ümmü Hânî tarafından iki müşriğe verilen eman,²⁰ yine Mekke’nin fethinde kanı heder edilenlerden, Mekke’nin fethinde Hz. Abbâs tarafından Ebu Süfyan b. Harb’e verilen eman,²¹ yine Fetih günü Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh’a Hz. Osman tarafından verilen eman örnekleri, Hz. Peygamber’in bu konudaki sadakatini ve ailesinin ve ashabının verdikleri söze de gösterdiği vefayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O günün örfüne göre sarık veya hırkanın emanı temsil ettiğini ise Safvân b. Ümeyye’ye verilen emanda görmekteyiz. Mekke dışında bulunan Safvân b. Ümeyye’ye verdiği emanın

18 İbn Hişâm, I-II, 489-490.

19 İbn Hişâm, I-II, 657-658.

20 İbn Hişâm, III-IV, 411.

21 İbn Hişâm, III-IV, 402-3.

gerçekliğini ispat için Hz. Peygamber sarığını veya hırkasını Umeyr b. Vehb ile göndermişti.²²

Resûlullah sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem verdiği sözleri her zaman tuttu. Söz verdiği kişi ve topluluğun inanç ve ahlaki durumu, ahdine vefa göstermesine mani olmadı. Uhud Gazvesi'nin sonunda Ebu Süfyân "Gelecek sene savaş için Bedir'de buluşalım." diye meydan okuduğunda Resûlullah bu karşılaşma için söz vermişti.²³ Ancak ertesi sene Müslümanlar Bedir'e gitseler de Ebu Süfyân ve Kureyş'in sözlerinde durmayarak Bedir'e gelmeye cesaret gösteremedikleri bilinen bir gerçektir.²⁴

Topluluk ve kabilelerle yapılan anlaşma ve sözleşmelerin de Hz. Peygamber için hususi bir önemi olmuştur. Bu anlaşmalara bire bir uymak ve maddelerin uygulanmasına sadakatle özen göstermiştir. Hicret sonrasında Medinelilerle yapılan sözleşmenin maddelerini tamamen uygulayanlar Müslümanlar olmuştur. 6. yılda Kureyş'le imzalanan Hudeybiye sulhü de yine Hz. Peygamber'in maddelerini tatbik etmek üzere sözünde durduğu ve ahdine vefa gösterdiği bir anlaşmadır.

Tevbe suresi nazil olduğunda, müşriklere Müslüman olmaları için dört ay mühlet verilmişti. Süresiz anlaşmaları olanların ise anlaşmaları tek taraflı olarak ilahi vahiy ile iptal edilmişti.²⁵ Ancak Allah Teâlâ, "Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar

22 Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, Dâru'l-Fikr, 1407/1986, VI, 586.

23 İbn Hişâm, III-IV, 94.

24 İbn Hişâm, III-IV, 209-210.

25 Tevbe, 9/1: "Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ültimatodur."

tamamlayın.” buyurarak Resûlünün yaptığı anlaşmalara sadakat gösterilmesini istemiştir.²⁶

Yapılan anlaşmalara uymak müminlerin ahlaki hususiyetleri içerisinde ön sıralarda sayılan hasletlerdendir.²⁷ İslam devletinin hâkimiyeti altında yaşamak üzere kendileriyle anlaşma yapılan gayr-i müslimler de Müslümanların himayesindeki zimmiler olarak Hz. Peygamber'in emanı altında olmuşlar ve ümmet-i Muhammed tarafından Resûlullah'ın emaneti kabul edilmişlerdir.

Resûlullah bizzat kendisi ümmeti için emandır. Onun vaadi haktır. O sadıku'l-vadi'l-emindir. Onun yolunu tutan müminlere vefasını örnek almak bir vazife ve emanetlerine riayet etmek de bir mesuliyettir.

26 Tevbe, 9/4, 7.

27 Bakara, 2/177: “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”

*Kul eğer Allâh'ı verdiği sözleri yerine getir,
vazifelerini ifa eder, kul olduğu bilinci içinde yaşarsa;
Yüce Allâh da ona vadettiğini verir, rahmetine gark
eder, ebedî rahata erdîr.*

EN BÜYÜK VEFA YÜCE ALLAH'A

Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an Kavramı Olarak Vefa

Vefa kavramı, Kur'an-ı Kerim'de ahid, akid ve ölçü kavramlarıyla birlikte kullanılır. “Benim ahdime vefa gösterin, ben de sizin ahdinize vefa göstereyim.”¹, “Ey iman edenler akitlere vefa gösterin.”², “Allah’ın ahdine vefa gösterin.”³, “Ölçü ve tartılara vefa gösterin.”⁴, Ahdettiğiniz zaman Allah’ın ahdine vefa gösterin.”⁵, “Tarttığınız zaman tartınıza vefa gösterin.”, “Ölçüye vefa gösterin, eksik verenlerden olmayın.”⁶ “Allah’tan daha fazla ahdine bağlı olan kimdir?”⁷

Bu ayetlerde geçen anlamların aslında hepsi netice itibarıyla “ahde ve akde vefa” yani “verdiği sözü tutma ve yapılan anlaşmaya uyma” anlamına gelir, zira ölçü ve tartı da akdin yani alışveriş anlaşmasının yerine getirilmesi işlemi olduğundan bunlara vefa göstermek, akde vefa göstermektir. Ticari anlaşma anlamındaki akid de son noktada sözünde durmayı ve anlaşma şartlarına

1 Bakara, 2/40.

2 Mâide, 5/1.

3 En’âm, 6/152.

4 Arâf, 7/85; Hüd, 11/85.

5 Nahl, 16/91.

6 Şuarâ, 26/ 181.

7 Tevbe, 9/111.

uymayı gerektirdiğinden ahid içerisine girmektedir. Burada en genel anlamdaki kavram, “sözünde durmak ve sözıyla özü bir olmak” anlamındaki *ahid* kavramıdır, *vefa* ise bu ahidin yerine getirilmesinin ifadesidir.

Türkçede Vefa

Türkçede vefa kavramıyla kastedilen, aslında *ahde vefadır*. Çünkü Arapçada *vefa* kelimesi tek başına “yerine getirmek, yapmak, uymak ve uygulamak” anlamlarına gelir. Ahid kavramıyla “sözün yerine getirilmesi, sözünde durmak, anlaşmaya uymak, sözıyla özü bir olmak” anlamlarına gelir. Bu yüzden bazı Türkçe metinlerde bile *vefa* kelimesi tek başına değil, “ahde vefa” şeklinde kalıp olarak kullanılır. Ancak konuşma ve hatta yazı dilinde, *ahit* anlamı içinde/zımnında olduğu düşünülerek *vefa* kavramı tek başına olarak kullanılabilir.

Öyleyse “vefa göstermek”, aslında ahde vefa göstermektir; sözıyla özü bir olmak, sözünün ağırlığını bilmek ve korumak; sözünden dönmenin kalbi karartmak, vicdanı terk etmek, aklı işlevsiz kılmak, fikri değersizleştirmek, hasılı insan olmak adına ne varsa hepsinden vazgeçmek anlamına geldiğinin farkına varmaktır. Bu şekilde insani değerlerden vazgeçmek; başta yaratan ve yaşatan Rabbini unutmak, kulluk bilincini kaybetmek; kendiyle baş başa kalıp büyüklenme ve beğenmişlik hastalığına kapılarak ne oldum delisi olup haz ve hız sarhoşluğuna kapılıp yoldan çıkmak, bir çıkmaza saplanmak, engin bir çölde yolunu şaşınp bir çukurun içine düşüp kaybolmaktır. Nice büyük görülen ve öyle olduğu iddia edilen fânilerin bedenlerinin neticede bir çukurun dibinde, bir kutunun içinde, nehre savrulan kül halinde veya börtü böceklerin dişlerinin arasında kaybolup gittiğini unutmamak lazım. Firavunlar gibi mumya yapıp korunsalar da modern zamanlarda müzelik/seyirlik malzeme olmaktan öte bir anlam ifade etmezler. Yunus’un diliyle: “Yalancı dünyaya konup

göçenler / Ne söylerler ne bir haber verirler.” Ama *ahde vefa* gösterenler, sözünde duranlar, sözünün eri olanlar bu dünyada olmasa bile öte dünyada *ahidlerine* karşılık bulacaklar, umduklarına erecekler, beklediklerine kavuşacaklar, türlü nimetlere konacaklardır.

Vefa ve Vaad

Öte yandan *ahde vefa* göstermekle, “vaadini yerine getirmek” bazen birbirinin yerine kullanılsa da bu iki söz çoğu zaman birbirini tamamlayan iki ayrı anlamı ifade ederler. Rabbinin *ahdine vefa* gösteren, O’nun vadettiğine mutlaka erişir, çünkü Yüce Allah asla *vaadinden* dönmez. Sözünün arkasında duran ve sözüyle özü bir olan kişiye ilahi hikmet, adalet ve rahmet gereği, hayır ve bereket kapıları açılır, korkudan ve üzüntüden emin kılınır, önüne türlü nimetler saçılır. O yüzdendir ki geçmiş büyükler “*ahde vefanın kula, vaadini yerine getirmenin Yüce Allah’a ait olduğunu*” söylemişlerdir. “*Benim ahdime vefa gösterin, ben de sizin ahdinize vefa göstereyim.*”⁸ Buyruğunda karşılıklı *ahid* değil; “*kulun ahdi, Allah’ın ise vaadi*” söz konusudur. Kul eğer Allah’a verdiği sözleri yerine getirir, vazifelerini ifa eder, kul olduğu bilinci içinde yaşarsa Yüce Allah da ona vadettiğini verir, rahmetine gark eder, ebedî rahata erdirir.⁹

Ahde vefa göstermekle *vaadin* yerine getirilmesi, Kur’an’ın birçok yerinde geçen *sünnetullah* yani Yüce Allah’ın ferde ve topluma yönelik değişmez kanunuyla ifade edilir. Bu kanun, bazen Allah’ın sözü anlamında *kelimetullah*, bazen de fitratı anlamında *halkullah* şeklinde geçer. İster *tebdil* isterse *tahvil* şeklinde olsun

8 Bakara, 2/40.

9 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, nşr. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, İstanbul 2005, Mizan Yayınları, I, 110; Ebû’l-Leys es-Semerikandî, *Tefsîru’s-Semerikendî*, nşr. Ali Muhammed-Adil Ahmed, Beyrut 1427/2006, I, 114; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul ts. Eser Kitabevi, I, 334

bu kanunlarda hiçbir şekilde değişme ve dönüşme söz konusu olmaz; bu kanunlar zaman aşımına uğramaz, kişilere, zamana ve mekâna göre farklılık arz etmez. Çünkü Yüce Allah, asla vaadinden dönmez, sünnetini değiştirmez, sözünde ve yaratmasında ikircikli davranmaz; O tektir, yegânedir, ezelîdir ve ebedîdir; O'nu zorlayacak, sözünden caydıracak, zaman aşımına uğratacak hiçbir güç yoktur. “Onlara dünya hayatında da Ahiret hayatında da müjdelere vardır, Allah’ın sözünde değişme olmaz, işte bu en büyük kazançtır.”¹⁰ “O halde sen hanîf olarak bütün varlığıyla Allah’ın insanları yarattığı fıtrata yönel, Allah’ın koyduğu fıtratta asla değişme olmaz, işte doğru din, budur.”¹¹ “Bu Allah’ın daha önce gelip geçenler için koyduğu sünneti yani beşerî ve toplumsal kanunudur. Allah’ın sünnetinde asla bir değişme bulamayacaksınız!”¹² Vaadinden dönmeyen, sözünden caymayan, zamanın akışına kapılmayan, duruma göre hareket etmeyen, dün öyle bugün böyle demeyen Yüce Allah’ın ahdine vefa göstermek; insanı yüceltir, en yüksek makam olan âlay-ı illiyyine çıkartır, mutmain bir nefis olarak cennete girdirir, ilahi rızaya erdirir, cemalinin tecellisini müşahade ettirir.

Ahde Vefa: Kendini Bilme

İnsanın kendini bilmesi, kendinde olanla etrafında bulunanın farkına varmasıdır. Kur’an’da ifade edildiği şekliyle insanın *enfûsî ve afakî delilleri* yani kendinde olanla çevresini kuşatan gerçekleri bilmesidir.¹³ Çünkü insan salt birey değil, kendisi gibi insanlardan müteşekkil bir toplumun mensubudur ve çevresi birtakım olgu ve olaylarla kuşatılmıştır. İnsan için birbiri içine geçmiş *beden, ruh ve çevre* şeklinde üç alan söz konusudur. Bu üç alan, biyolojik ve psikolojik boyutuyla bizzat insanın kendisi,

10 Yunus, 10/64.

11 Rum, 30/30.

12 Ahzab, 33/62; Fetih /23.

13 Fussilet, 41/53.

başta yakınları olmak üzere içinde yaşadığı toplum ve çevresini kuşatan canlı cansız olgular dünyasıdır. Bunları bilmek *ne, niçin, nasıl, kim, kime veya neye ait olduğu* sorularının cevabını bulmak ve buradan hareketle insan olma sorumluluğunun farkına varmaktır. Bir başka açıdan insanın, çevresinde var olan olgu ve olayların kendisine katkısının ve etkisinin ne olduğunun yanında kendisinin bu olgu ve olayların meydana gelmesine katkısının ve etkisinin ne olduğunu sorgulamasıdır. Bu sorgulama insan olmanın farkına varmak; kalbiyle, aklıyla, vicdaniyla ve düşüncesiyle sahip olduğu değerlerin ve bunların doğurduğu sorumluluğun bilincine ermektir. Sorumluluk dediğimiz, karşılığında hak doğuran anlaşmanın bir parçası, ana bileşeni ve dolayısıyla yerine getirilmesi/vefa gösterilmesi gereken bir söz ve ahittir.

İnsanın kendisini ve tanınan nimetleri bilmesi “*O Allah ki yaratan ve biçimlendiren, ölçülü ve hikmetli yapan ve yol gösterendir.*”¹⁴ ayetinde veciz bir şekilde ifade edilmektedir. Bu ayette insanın yoktan yaratıldığı, üstün özelliklerle donatıldığı, dünyaya gönderilirken rızkının belirlendiği, anne babasının tayin edildiği, yaşayacağı çevrenin oluşturulduğu ve son olarak göklerdeki yerlerdeki işaretler, gönderilen peygamber ve indirilen kitaplarla doğru yolun kendisine gösterildiği net bir şekilde bildirilmektedir.¹⁵ Nitekim İnsan suresinde bu gerçekler şöyle bildirilir: “*Üzerinden öyle zamanlar geçti ki, insan anılmıyordu bile. Biz insanı bir damlacık karışık sudan yarattık. Onu imtihan edeceğiz. Bundan dolayı onu iştien ve gören bir varlık kıldık. Sonra ona doğru yolu gösterdik. Ya şükreden ya da nankör olur.*”¹⁶ Bu durumda insanın üstün özelliklerle donatılması; akıl, irade ve duyularla takviye

14 Alâ, 87/3-4.

15 bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, nşr. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, İstanbul 2010, Mizan Yayınları, XVII, 167-168; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru’l-Kebîr*, Beyrut ts. Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, XXXI, 138-139.

16 İnsan, 76/1-3.

edilmesi; düşünebilen, tercih edebilen ve bu tercihlerini karara dönüştürüp uygulayabilen bir konuma getirilmesidir. “Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”¹⁷ ayetiyle ifade edilen de budur. Şu ayet ise insanın bilme yönüne işaret eder: “Biz ona iki göz vermedik mi, bir dil ve iki dudak vermedik mi?”¹⁸ Burada basit gibi görünen göz, dil ve dudaklar ile insanı insan yapan en temel özelliklere işaret edilir. Çünkü insan, göz vasıtasıyla etrafını tanır, dil ve dudak vasıtasıyla meramını ifade eder ve kendini anlatma fırsatı bulur.

Bundan sonra insan özgürdür ama büyük bir sorumluluk altındadır. “Nefsini arındıran/temiz tutan kurtuluşa erer, günahlara dalan ise kaybeder.”¹⁹ Çünkü Allah: “Biz ona iki yolu da gösterdik.”²⁰ buyurarak sorumluluğun tamamen insanın kendisinde olduğunu açıkça bildirmiştir. Bu noktadan sonra müşriklerin: “Eğer Allah dileseydi ne biz ne babalarımız O’na ortak koşabilirdi ne de Allah adına biz bir şeyi haram kılabilirdik.” şeklindeki itirazları bir bahaneden ibarettir ve hiç bir geçerliliği bulunmamaktadır. Nitekim Yüce Allah: “Aynı itirazı bunlardan öncekiler de yaptılar ve azabımızı tattılar.” diyerek uyandı bulunuyor. Çünkü onların bu itirazları, bir bilgi ve belgeye dayalı değil, sadece zan ve kurnutudan ibarettir.²¹

İnsan; bütün bunları bildiği takdirde bir yönüyle kendi imkân ve şartlarını bilmiş olacak, diğer yönüyle Rabbinin kendisine yönelik değişmez uygulamaları olan *sünnetini* kavrama fırsatı bulacaktır. Bu çabasıyla insan, Yüce Allah karşısındaki gücünü, gücünün sınırını, imkânlarının boyutunu ve içinde bulunduğu

17 Tîn, 95/4.

18 Beled, 90/8-9.

19 Şems, 91/8-10. Bu âyetlerin tefsiri için bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, nşr. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, İstanbul 2010, Mizan Yayınları, XVII, 221-224.

20 Beled, 90/10.

21 En’âm, 6/148.

şartların neye elverdiğini bilir, ona göre bir tercih ve karar oluşturur. Aksi durum, işi tamamen şansa ve tesadüfe bırakmak anlamına gelir. Bilgi ve muhakeme mekanizmasıyla donatılmış bir varlığın bu mekanizmayı kullanmaması ve elindeki imkânı atıl bırakması; oradan oraya savrulmaya, çeşitli olumsuzluklara maruz kalmaya ve neticede karşısına çıkan zorluklara katlanmaya kendisini mahkûm etmesidir. Onun bu zorluklara katlanması dünyayla sınırlı kalmaz, Allah'ın *sünneti* gereği ilahi huzurda hesaba çekilir ve cezalandırılır. Sufilerin söyleyişiyle *kendini bilen içinde bulunduğu anı bilir ve değerlendirir*. Halk arasındaki yaygın olan *yerini ve zamanını bilmek* sözüyle de aslında bu kastedilir. Çoğu zaman insan, bilmesi ve gözetmesi gereken hususları göz ardı ettiğinden, ortaya çıkan kötü sonuçları *kadere yıkmak* gibi bir alışkanlığa sahiptir.

Tevekkül ise bütün bu hususların gözetilmesinden yani insanın kendini bilmesinden sonra, işin Allah'a havale edilmesidir. Zaten bu durumda aksi bir sonuç gerçekleşmiş olsa bile ilahi adalet gereği kişi sorumlu tutulmaz. “*Allah’a dayan sa’ye sarıl, hikmete ram ol / Yol varsa budur bilmiyorum başka çıkar yol*” diyen Mehmet Âkif de bu gerçeğe parmak basar. Çalışan, bilgi ve hikmet ışığında hareket eden ve işin sonunda mutlaka yaratıcısı olan Allah’a dayanan kişi başarılı olur. Başarı için başka bir yol da yoktur. Bunlara riayet etmek, Yüce Allah’a verdiğimiz söze sadık olmak, yani ahde vefa göstermektir. Bu özgürlüğün kısıtlanması değil, daha fazla kısıtlamalara yol açacak başka etkenlere karşı belki de eldeki mevcut özgürlüğün korunmasıdır.²²

Öyleyse tevekkül Allah’a dayanmak ve O’na güvenmektir. Ancak bu güven, kişinin hiç bir şey yapmadan bir beklenti içine girmesi veya bir ihtiyacının karşılanması anlamına gelmez. Eğer tevekkül kişinin rızkının ve diğer ihtiyaçlarının hiçbir çaba

22 Çağfer Karadağ, *Kaderin Sırrını Anlamak*, Ankara 2018, Otto Yayınları, s. 123-125.

sarf etmeden karşılanması anlamına gelseydi, Yüce Allah insanlara hiçbir emir ve yasaklamada bulunmaz, onlara ahdinize vefa gösterin demezdi. Nitekim Yüce Allah ayet-i kerimede Hz Peygamber'e (s.a.s.) şöyle buyuruyor: *“De ki ey Peygamber: Ey insanlar çalışın, çünkü Allah, elçisi ve bütün müminler sizin amellerinizi görüyor. Ayrıca siz, görüneni ve görünmeyeni bilen Yüce Allah'a döndürüleceksiniz. O da size işlediklerinizi tek tek haber verecektir.”*²³

Ahde Vefa: Allah'ı Yanında Bulma

*“Kullarım sana beni soruyorlar. Ben çok yakındayım. Dua ettiğinde duasına karşılık veririm. Öyleyse onlar, benim çağırma uysunlar, bana inansınlar ki, doğru yola girmiş olurlar.”*²⁴ Yüce Allah insanın yanında, yanı başındadır; onu görür, gözetir, sesini işitir, hâlini bilir ve anlar; çaresiz ve yetersiz kaldığında bir dua kadar insanın yakınındadır. Çünkü dua, kulun kendi acizliğini ve Rabbinin engin kudretini bilmesi; kulun kulluk bilincine varması, sınırlarını görmesi ve Allah'a müracaat edip destek aramasıdır. Dua kulun kaderini değiştirmez ama ilahi rahmeti celp eder ve sorumluluğunu hafifletir. Çünkü dua, bir iyi niyet göstergesidir ve her iyi niyetin Allah katında kesinlikle bir karşılığı vardır. Zaten kalıba değil kalbe bakan Yüce Allah, insanı ortaya çıkan olgu ve olaylara göre değil; niyeti, azmi ve kastına göre yargılar. Hâlbuki dünyevî yargılamalarda ancak insanların ortaya çıkan teşebbüsleri ve fiilleri göz önünde bulundurulur ve ona göre bir yargılamaya tabi tutulur.²⁵

23 Tevbe, 9/105.

24 Bakara, 2/186.

25 Cağfer Karadaş, *Kadere İman*, İstanbul 2017, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 63.

Dünyevi ve Dinî Vefa

Yüce Allah'ın insana nimeti ve evrene yönelik tasarrufu sürekli. O'nun evrene ve insana yönelik biri *âdetullah*, diğeri *sünnetullah* olmak üzere iki kanunu bulunmaktadır. “O her an yaratma hâlinde.”²⁶ ayeti O'nun evrene müdahalesiyle meydana gelen olağan işleyişi yani *âdetullahı* ifade eder. Bir başka deyişle *âdetullah*, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde cereyan eden, uzaydaki hareketlerden dünyadaki en küçük titreşime kadar evrende tekrarlanan/periodyk tüm gelişmelerdir. Doğa kanunları denilen de budur. Bunun zıttı olan *harikulade* denilen olağandışı olay ise mucize ve *keramet* gibi sebep veya sonuçtan birisi bulunmayan, bir kere gerçekleşen ve benzeriyle tekrarlanmayan olaylardır.²⁷ Nitekim duyular dünyasında cereyan eden olaylardaki sebep-sonuç ilişkisi, *âdetullah* çerçevesinde her ne kadar zorunlu gibi görünse de Yüce Allah'ın evrene her an müdahale ettiği gerçeği, bu ilişkinin zorunluluğunu ortadan kaldırır.²⁸

Yüce Allah'ın bireysel veya toplumsal düzenlemesine ise *sünnetullah* denilir. Bir diğeri deyişle *sünnetullah* “Bir toplum, kendinde olanı değiştirmedikçe Allah onlarda olanı değiştirmez.”²⁹ “Kim zerre kadar iyilik işlerse karşılığını, kim de zerre kadar kötülük işlerse karşılığını görür.”³⁰ ayetleriyle bildirilen insanların ve toplumların davranışlarına göre Yüce Allah'ın onlara muamelesini ifade eden kurallardır.

Öte yandan ister *âdetullah* denilen tabiat kanunları isterse *sünnetullah* denilen ferde ve topluma yönelik kanunlar olsun

26 Rahman, 55/29.

27 Ahmed el-Ferharî, *Şerhu Şerhi'l-Akâid*, İstanbul ts. Asitane, s. 577.

28 Çağfer Karadaş, *Kelam Düşüncesinde Evren ve İnsan*, Bursa 2011, Emin Yayınları, s. 79-87.

29 Ra'd, 13/11.

30 Zilzal, 99/7-8

kişinin bunlara uyması ve bunlar çerçevesinde dinî ve ahlaki bir yaşayış belirlemesi, Allah’a olan ahdini yerine getirmesidir. İmam Matürîdî ahdi, “yaratılış ahdi, peygamberlerin getirdiği dinî ahit ve insanlar arası ahit” şeklinde üçe ayırır.³¹ İnsanlar arasındaki ilişkilere yönelik de dinin düzenlemesi bulunduğu göre, demek ki ahit ya tabiat kanunlarına yönelik ya da ilahi buyruklara yöneliktir. Bu ahdi yerine getirdiğinde kişi, karşılığında Yüce Allah’ın vaadini hak edecek bir konum kazanır. Zaten inanan kişi, bu kanunların her ikisine uyma sözü veren ve bu yönde çaba ve çalışma içinde olanıdır.

Peki, inkâr eden şayet bu kanunlardan birine uyarsa Yüce Allah, onun vefasına yönelik bir karşılıktaki bulunur mu? Bu soruya bazı İslam âlimleri olumlu cevap vermişler ve “Her ne kadar Allah inkâr eden kişiye dinî anlamda bir lütufta bulunmasa da dünyevi anlamda yaptıklarına karşılık bir nimet verir.”³² görüşünü ileri sürmüşlerdir. Yaşadığımız hayat da bunu desteklemektedir; nitekim Yüce Allah, doğaya saygı duyana doğal güzellik ve çalışana emeğinin karşılığını vermektedir. Ama onlara verilen bu nimetler dünyayla sınırlıdır. Müminler ise eğer Allah’ın koyduğu tabii veya beşerî bütün kanunlara saygılı olurlarsa hem bu dünyada hem ahirette güzelliklere kavuşur ve ilahi lütuflara nail olurlar. Nitekim: “Bazı insanlar ‘Ey rabbimiz bize dünya da güzellik ver.’ derler. Onlar için ahirette bir nasip yoktur. Bazıları da ‘Ey rabbimiz bize hem dünyada hem ahirette güzellik ver, bizi cehennem azabından koru.’ derler. İşte bunlar, kazandıklarından pay

31 Matürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, nşr. Bekir Topaloğlu-H. İbrahim Kaçar, İstanbul 2006, Mizan Yayınları, I, 110, VIII, 273.

32 Fahreddin er-Razî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, II, 31.

sahibi olanlardır. Allah hesabı çok çabuk görür.”³³ ayeti tam da bunu ifade etmektedir.³⁴

Her iki dünya güzelliğine ve nimetine ulaşanlar, ahitlerine vefa gösterenlerdir. Ahdine vefa gösterenlerin en başında Yüce Allah gelmektedir. İnsanlar içinde ahdine vefa gösterenlerin kimler olduğu ve hangi sıfatlara sahip olması gerektiğini de Yüce Allah Kur'an'da tek tek saymaktadır. “Allah’tan daha fazla ahdine bağlı kalabilen kimdir? Öyleyse O’nunla yaptığınız anlaşmadan dolayı sevininiz. İşte büyük bahtiyarlık budur.” Bu bahtiyarlar “tövbe edenler, ibadetlerini yerine getirenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükua varanlar, secdeye kapananlar, iyiliği teşvik edip kötülükten sakındıranlar, Allah’ın sınırlarını gözetenlerdir. İşte onlar ilahi müjdeye nail olan müminlerdir.”³⁵

Sözün özü, Allah’a olan ahdimize vefa göstermek, dünyada mümin kul olarak yaşamak, ahirette kurtuluşa ermek ve nimetlere kavuşmaktır. Çünkü kul ahdine vefa gösterirse Allah da vadini yerine getirir. Varlığa gelmemizi, bunu devam ettirmemizi, ebedî kurtuluşa ermemizi ve bitmeyen nimetlere kavuşmamızı sağlayan sadece Allah olduğuna göre vefanın en büyüğü de O’na olmalıdır.

33 Bakara, 2/200-202.

34 Çağfer Karadaş, “Kuralla Sorumluluk Arasında İnsan”, *Sorumluluk Bilinci*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2020, s. 59-61

35 Tevbe, 9/111-112.

Allaah Rəs  l   (s.a.s.)

*'Emanete riay  t etməy  nin imanı yoktur; ah  de v  fa
g  sterməy  nin is   d  ni yoktur.'* buyurmuştur.

(İ  n Hanb  l, III, 134.)

ONA (S.A.S.) VEFA BORCUMUZ VAR

Doç. Dr. Mustafa CANLI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Mekke'nin fethinden sonra ensar, doğup büyüdüğü yere tekrar kavuşan Hz. Peygamber'in artık Mekke'de kalabileceğini düşünüp endişelenmişler, "Allah ona yurdunu ve beldesini fethetmeyi nasip etti. Belki burada kalır." diye aralarında konuşmuşlardı. Safa Tepesi'nde dua etmekte olan Allah Resûlü (s.a.s.), onların bu endişelerini sezmiş ve onlara olan vefasını dile getiren şu sözleri irad etmişti: *"Ey ensar! Öyle bir şey yapmaktan Allah'a sığınırım. Ben sizin memleketinize hicret ettim. Hayatım da sizinle; ölümüm de sizinledir."*¹

Böylece yolunu yol bildiğimiz Fahr-i Kâinat Efendimiz, her türlü erdemde bize örneklik ettiği gibi vefanın da en güzel misalini bize göstermişti. O, zor zamanda kendisine destek olan ensarın iyiliklerini unutmamış ve onlarla birlikte Medine'ye dönmüştü. Vefatına kadar da orada kalmıştı.

Onun ümmeti olarak biz, her hususta olduğu gibi vefa göstermede de onu örnek almalı ve bu güzel haslete sahip olmalıyız. Vefa hususunda da en başta Allah Resûlü'ne karşı bir borcumuz olduğunu unutmamalıyız. Zira Yüce Allah'ın lütuf ve keremiyle bizi kendisine ümmet olmakla müşerref kıldığı Hz. Peygamber,

1 İbn Hişâm, Ebû Muhammed, Cemâleddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (thk. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Dâru'l-Ciyl, Beyrût, 1411, V, 79-80.

insanlığın içinde bulunduğu karanlıktan aydınlığa çıkmasına vesile olup insan-ı kâmil olabilmenin yollarını gösterdi. O, iki cihanda saadetin nasıl mümkün olabileceği hususunda bize rehberlik etti; yanlış yollara sapmadan sırat-ı müstakim üzere olmanın yolunu tebliğ etti.

Yüce Allah'ın: *"Sen elbette üstün bir ahlaka sahipsin."*² diyerek ahlakını methettiği, sadece onun hayatı üzerine yemin ettiği³ bir peygambere karşı müminler olarak bizlere elbette vefa göstermek yaraşır. Vefa, bir yönüyle üzerimizde hakkı olanlara verdiğimiz bir karşılıksa yaratılmışlar içerisinde üzerimizde hakkı en çok olan, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'dir. (s.a.s.) Bu bakımdan Allah Teâlâ'ya karşı gösterilen vefadan sonra en yüce ve kıymetli olan vefa, Fahr-i Kâinat Efendimiz'e gösterilen vefadır. En büyük vefasızlık da Allah'a ve Resûl'üne karşı yapılan vefasızlıktır.

Hiz. Peygamber'e olan vefa borcumuzun başında, ona iman etmek, onun Yüce Allah tarafından bütün insanlığa gönderilen son hak peygamber olduğuna inanmak gelir. Bir hadis-i şerifte ifade edildiği gibi: *"Rab olarak Allah'a, din olarak İslam'a, peygamber olarak Muhammed'e razı olan kimse, imanın tadını almıştır."*⁴

Son hak peygamber olduğuna iman ettiğimiz Hiz. Muhammed Mustafa (s.a.s.), Allah'tan aldığı emir ve yasakları insanlara tebliğ etmiştir. Ona iman etmek, getirdiklerine de iman etmeyi, dolayısıyla ona itaat etmeyi gerekli kılar. İman gibi itaat de ona vefadır. Ona itaat Allah'a itaat; ona vefa Allah'a vefadır. Zira ayet-i kerimde şöyle buyrulmaktadır: *"Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi*

2 Kalem, 68/4.

3 Hicr, 15/72.

4 Müslim, İmân, 56.

11 A'râf, 7/172.

Rabbimize verilen bu ilk sözün muktezasınca bütün peygamberlerin en büyük mücadelesi, tevhid mücadelesi olmuştur. Sevgili Peygamberimiz de peygamberlik vazifesini alır almaz büyük bir tevhid mücadelesi ortaya koymuş, gerek sözleri gerekse davranışlarıyla tevhid üzere nasıl yaşanacağını biz ümmetine öğretmiştir. Bu uğurda dayanılması zor eza ve cefalara katlanmıştır. Dolayısıyla sadece ve sadece Allah'a kul olmak, O'ndan başka ilah tanımamak, getirdiği en temel esas olması bakımından Hz. Peygamber'e vefadır.

Fahr-i Kâinat Efendimiz gerçekten her türlü övgü ve sena-ya, sevgi ve saygıya layık bir şahsiyettir. Nasıl layık olmasın ki? Zira o, hem dünyada¹² hem de mahşerde¹³ “Ümmetî, Ümmetî” diye ağlayarak bizim için endişe duyan bir peygamberdir. Onun ümmetine düşkünlüğü, bir ayet-i kerimde şöyle dile getirilmektedir: “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkât ve merhamet doludur.”¹⁴ Yine bir ayet-i kerimde ifade edildiğine göre: “Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır...”¹⁵ Bir sözünde de Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Ben müminlere kendi canlarından da yakınım.”¹⁶

Onu Allah -*celle celalühû*- sevmiş ve bütün kâinata sevdirmiştir. Sevginin tezahürü ve farik vasfı vefadır. Hazret-i Mevlâ'nın gönül diliyle söyleyecek olursak: “Aşk, muhabbet, dostluk gibi hususların cümlesi vefaya bağlıdır ve daima vefalı olan kimseyi arar. Bunlar, vefasız bir gönle asla yaklaşmaz.”¹⁷ Bu bakımdan onu

12 Müslim, İmân, 346.

13 Müslim, İmân, 326.

14 Tevbe, 9/128.

15 Ahzâb, 33/6.

16 Müslim, Ferâiz, 14.

17 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, (Trc. Şefik CAN), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, V, 101. (1165. Beyit)

şaşırmayacaksınız: Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti.”²¹ Başka bir hadis-i şerifinde: “Azı dişlerinizele (tuttuğunuz gibi sımsıkı) sarılın.”²² buyurduğu bu iki emanet hakkında Sevgili Peygamberimiz: “Sözün en güzeli Allah'ın (cc) Kitabı'dır. Rehberliğin en güzeli ise Muhammed'in rehberliğidir.”²³ buyurmuştur.

Bu emanetler, özelde ashab-ı kirama tevdi edilen emanetler olmakla birlikte genelde kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa tevdi edilen emanetlerdir. Evet, Kur'an ve sünnet, onun bize bıraktığı en mühim emanetlerdir. Bu emanetlere gözümüz gibi bakmak ona vefadır.

Mümin, Kur'an'ın kendisine nazil olduğu Hz. Peygamber'e vefa göstererek Kur'an'ı okumalı, anlamalı ve hayatına yansıtmalıdır. Mümin, vefasızlık göstererek Kur'an'a karşı vazifelerini ihmal etmemeli, Kur'an'ı heva ve hevesine göre tevil ve tefsir etmemelidir. Geçmiş ümmetlerin yaptığı gibi kitabı tahrif etmemelidir.

Kur'an gibi onun sünneti de bizim vazgeçilmezimizdir. Sünnete ittiba etmek; Hz. Peygamber'i yaşamak ve yaşatmaktır. Sünnete ittiba etmek, aynı zamanda onun sevgisine mazhar olmanın bir şartı ve vesilesidir. Zira o, bir sözünde şöyle buyurmuştur: “Benim sünnetimi ihya eden, beni sevmiş demektir.”²⁴

“Kur'an Allah'ın kelamı, hadisler ise beşer sözüdür.” diyerek Kur'an yolunda olduğunu zannedenlere karşı sünneti savunmak, sünneti ihya etmek, ona vefa manası taşımaktadır. Bir nevi Kur'an'ın beyanı ve hayata yansıyan hâli olan sünnet, Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu doğru ve güzel yoldur. Bu güzel yolu göz ardı eden, İslam'ı hakkıyla yaşamaktan uzak olur.

21 Muvatta', Kader, 3.

22 Tirmizî, İlim, 16.

23 İbn Hanbel, III, 320.

24 Tirmizî, İlim, 16.

Ali ve sahabe-i kiramdan nice büyük isimleri hatırlayalım. Hz. Peygamber'e vefa, aynı zamanda onun yol arkadaşlarına da sahip çıkmayı gerektirir. Ona vefanın bir cüzü de onun sevdiklerini sevmektir.

Hız. Peygamber'in bize bıraktığı emanetler, aynı zamanda onun mirasıdır. Onun mirasına en güzel şekilde sahip çıkmak ona en güzel vefadır. Bu bağlamda âlimler de onun bize bıraktığı bir mirastır. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Âlimler, Peygamberlerin vârisidirler."³⁰ Bu bakımdan müminler olarak onun yokluğunda onun izinden giden, onun bize gösterdiği yolun en güzel şekilde anlaşılmasına, muhafaza edilmesine ve nesiller boyunca sıhhatli bir şekilde nakledilmesine vesile olan âlimlerin yolunu takip etmeliyiz, onlara karşı hürmet ve tazimde kusur etmemeliyiz. Gelenek diye de tabir edebileceğimiz ulemadan tevarüs edilen bu devasa müktesabata sahip çıkmalıyız. Bu manada geleneğe sıhhatli bir bakış açısıyla sahip çıkmak da ona vefadır. Çünkü gelenek dediğimiz şeyin temelinde onun öğretileri yer almaktadır.

Hız. Peygamber'in mirasını savunmak, kıyamete kadar gelecek olan Müslümanların üzerine hem bir vecibe hem de ona karşı yerine getirilmesi gereken bir vefa borcudur. Ashab-ı kiram nasıl can pahasına ona sahip çıktıysa her bir Müslüman da bu noktada kendisini sorumlu hissetmelidir. Bugün Müslümanlar olarak ashab ile aynı ruha nasıl sahip olabiliriz? Aramızda olmadığı hâlde canlarımız pahasına ona nasıl sahip çıkabiliriz? Onun bize ulaştırmış olduğu hakikatlere sahip çıkarak, bunlar yolunda her şeyi göze alarak; tahrif etmeden, eğip bükmeden Kur'an ve sünnet yolundan giderek...

Aslında Hız. Peygamber'e vefanın en güzel hâli, onun yolunu yol bildikten sonra bu yolu en güzel şekilde yaşamak ve temsil

30 Buhârî, İlim, 10.

etmektir. Onun getirdiği, söz ve davranışlarıyla bize anlattığı dini doğru bir şekilde anlamak ve temsil edebilmek, bir Müslüman'ın en önemli vazifelerindendir. Eğer biz onun bize getirdiği bu din-i mübini en iyi şekilde temsil edebilirsek ona olan vefa borcumuzu ifa etmede önemli bir adım atmış oluruz.

Din-i mübini temsil etmede Efendimizin (s.a.s.) bizzat kendisi bizim için en güzel misaldir. Zira insanların en güzel ahlaklı olanı, Sevgili Peygamberimizdir (s.a.s.). Rabbimiz “*Şüphesiz sen büyük bir ahlak üzeresin.*”³¹ diyerek onun güzel ahlakını övmüş, *üsve-i hasene* olarak tavsif ettiği bu örneklik teşkil eden güzel ahlakını Müslümanlara örnek göstermiştir.³² Bu manada Müslümanlar olarak en güzel şekilde onun güzel ahlakını temsil edebilirsek o güzel ahlakı bize miras olarak bırakan Peygamber Efendimize karşı bir vefa davranışı sergilemiş oluruz.

Vefa ile hürmet ve tazim arasında bir irtibat olduğunu söyleyebiliriz. Ona, getirdiklerine ve sevdiklerine hürmet etmek hep ona karşı vefanın tezahürleridir. Onun adının anılması, ona hürmet ve tazimi beraberinde getirmelidir. Dillerde salavat tennüm edilirken gönüllerimizi onun muhabbeti ısıtmalıdır. Bu vesileyle “*Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salat ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selam verin.*”³³ ayet-i kerimesinin mucibince adı anıldığında, ona olan muhabbetin bir göstergesi olarak salavat-ı şerife getirmek her mümin için bir vecibedir.

Salat ve selamlarla daima onunla gönül beraberliğinde olun; onun razı olmayacağı söz, hâl ve davranışlardan uzak durmak da ona vefanın gereğidir. Zira o, Veda Hutbesi’nde: “*Sakın*

31 Kalem, 68/4.

32 Ahzâb, 33/21.

33 Ahzâb, 33/56.

(günah işleyerek) mahşer gününde yüzümü kara çıkarmayın!”³⁴ diye ümmetini tembih etmiştir.

Dünya ve ahiretimizi mamur etmenin yegâne yolu, Hz. Peygamber’in gösterdiği yoldan gitmek olduğundan, bu yoldan yüz çevirmek ve ona vefasızlık etmek bir mümine yakışmaz. Onun için mümin, vefa sahibi olmalı ve en başta Allah ve Resûlüne vefa göstermelidir. Ona olan vefanın göstergesi olarak; Hz. Peygamber’in Allah’ın Resûlü olduğuna iman etmeli, onu kendi canı da dâhil her şeyden çok sevmelidir. Mümin, ona vefa göstererek verdiği sözleri yerine getirmeli, ihlas ve samimiyetle dine bağlanmalı, gücü yettiği kadar Allah ve Resûlüne itaat edip Kur’an ve sünnet yolundan gitmelidir. Bilhassa farklı fitnelerin zuhur ettiği, batıl ve hurafelerin kol gezdiği ahir zamanda, sünnete ittiba konusunda hassasiyet sahibi olmalıdır.

Hz. Peygamber’in bize yaptığı iyilikler saymakla bitmez. Bu bakımdan Müslümanlar olarak, onun bıraktığı miras ve emanetlere canımız pahasına da olsa riayet edip kıyamete kadar onun izinden giderek ona karşı vefa duygusunu canlı tutmalıyız. Zira *ona vefa, Allah Teâlâ’ya vefadır. Ona vefasızlık da Allah Teâlâ’ya vefasızlıktır.* Ve kıyamet günü vefasızlar, “Kıyamet gününde her vefasızın, vefasızlığının göstergesi olarak bir sancağı olacaktır.”³⁵ hadis-i şerifinin muktezasınca, başlarında vefasızlık alameti olduğu hâlde ayrı bir yerde toplanacaklardır.

Kâdî İyâz Sevgili Peygamberimize tahsis ettiği *eş-Şifâ bi-ta’rîfi hukûk’l-Mustafâ* adlı eserinde şöyle der: “Peygamber Efendimizin bütün müminlere olan iyiliğinden daha büyük ve daha değerli hangi iyilik vardır? Onun bütün Müslümanlara olan lütfundan daha yaygın ve daha faydalı hangi lütuf vardır? Çünkü o, ümmetinin doğru yolu bulmasına vesile olmuş, onları cehâletin

34 İbn Mâce, Menâsik, 76.

35 Müslim, Cihâd ve Siyer, 14.

karanlığından kurtarmış, kendilerini iki cihânda mutlu olmaya, Allah'ın katında yüce dereceler kazanmaya çağırmıştır.”³⁶

Bu bakımdan müminler olarak ona vefa borcumuz vardır.

Rabbimiz cümlemize vefa gibi güzel bir haslete sahip olmayı, bu vefayı en başta kendisine ve Resûlüne karşı gösterebilmeyi ve Resûlünün bize göstermiş olduğu güzel yoldan gidebilmeyi nasip eylesin!

36 Kandemir, Mehmet Yaşar, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, Tahlil Yayınları, I-III, İstanbul, 2012, II, 339.

Kişiliği oluşturan önemli bileşenlerden biri olan karakter davranışlardaki devamlılık ve kararlılığı ifade etmektedir ve vefâ duygusunun bir kişide sürekli olarak ortaya çıkması onda olumlu karakter özelliğinin gelişmiş olmasıyla yakından ilgilidir.

VEFANIN ŞAHSİYET İNŞASINDAKİ ROLÜ BAĞLAMINDA BİREY VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. Muammer CENGİL
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Türkçe sözlükte, “sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağ-
lılığı” şeklinde tanımlanan vefa olgusu, gerek millî de-
ğerlerimiz açısından gerekse dinî açıdan son derece önemli
bir yere sahiptir. Vefa ile yakın anlamda kullanılan ahde vefa
ise “verilen söze ve yapılan sözleşmeye bağlılık” anlamına gel-
mektedir.¹

Erikson’a göre vefa, ergenlik döneminde kazanılması gereken
bir ödevdir. Ona göre ergenlik döneminde ortaya çıkan psiko-
sosyal kriz, kimlik kazanımı ve kimlik karmaşasıdır. Bu kriz,
başarıyla çözüldüğünde ego, bu krizden vefa ve sadakat açısından
güçlenerek çıkar. Yine Erikson’a göre vefa, hak ve sadakatin ka-
rışımından oluşmuş kuvvetlerin bir araya gelmesiyle oluşmakta-
dır.² O yüzden bu dönemde, ergenlerin kimlik krizlerini sağlıklı
bir şekilde aşmalarında onlara destek olunması, son derece önem
arz etmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi vefa, hem dinî açıdan hem de
millî açıdan önemli değerlerimizden birisidir. Değerlerden yok-
sun milletlerde, hem toplumsal hem de bireysel sorunların ortaya

1 TDK Türkçe Sözlük, Ankara, 1988, C. II, s. 1555).

2 Mustafa Doğan Karacoşkun, “Psikososyal Kimlik”, Dinbilimleri Akademik
Araştırma Dergisi III (2003), Sayı: 2, ss. 181-192.

çıkması kaçınılmazdır. Nitekim kalabalıklar içinde kendini yalnız hissetme, değersizlik, güvensizlik ve daha pek çok olumsuz duygular bizleri biz yapan millî ve manevî değerlerimizden uzaklaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Öyleyse bu tür olumsuzluklardan kurtulmanın yolu da bireysel ve toplumsal yaşantımızda millî ve dinî değerlerimizi yaşatmakla ve sağlam kişilik özelliğine sahip nesiller yetiştirmekle mümkün olacaktır.

Vefanın şahsiyet inşasındaki rolü bağlamında birey ve toplum üzerindeki etkisine geçmeden önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi için kişilik ve değer kavramlarının ne anlama geldiğini kısaca ifade etmek faydalı olacaktır.

Kişilik, Türkçe sözlükte: “bir kimseye özgü belirgin özellik, manevî ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet” şeklinde tanımlanmaktadır. Kişiliğin oluşumunda bir yandan doğuştan getirdiğimiz kalıtsal özelliklerimiz diğer taraftan ise toplumsal çevreden etkileşim sonucu sonradan kazandığımız hususlar etkili olmaktadır. Yani fitrat dediğimiz kalıtım yoluyla gelen etkiler yanında, başta anne baba olmak üzere hayatın farklı gelişim dönemlerinde bireyin kişiliği üzerinde öğretmenler, arkadaş çevresi, okunan kitaplar vb. çevresel etkiler de etkili olmaktadır. Dolayısıyla olumlu kişilik özelliklerinin ortaya çıkmasında son derece önemli olan vefa gibi evrensel, aynı zamanda dinî ve millî bir değerimizin eğitim yoluyla çevresel faktörlerden etkilenerek şekillendiğini söyleyebiliriz.

Kişiliği oluşturan önemli bileşenlerden biri olan karakter, davranışlardaki devamlılık ve kararlılığı ifade etmektedir ve vefa duygusunun bir kişide sürekli olarak ortaya çıkması onda olumlu karakter özelliğinin gelişmiş olmasıyla yakından ilgilidir.

Toplumsal olgu ve olaylara yüklediğimiz anlam olarak değerlendirilebileceğimiz değerler ise “üstün ve yararlı nitelik, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği

karşılık, kıymet” olarak tanımlanmaktadır.³ Değerlerin şekillenmesinde din önemli bir role sahiptir. Nitekim tarihsel veriler bize insanlığın her dönemde değerler sistemine dini bir referansta bulunduğunu göstermektedir.⁴ İslam dini açısından baktığımızda da gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadis-i şeriflerde ahlaki değerlere çok güçlü atıflar yapıldığı görülmektedir.

Pek çok davranışta olduğu gibi değerlerin kazandırılmasında da sözden ziyade davranışlarımızla çocuklarımıza örnek olmamız daha etkilidir. İlk çocukluk döneminde çocuk, ilk olarak anne babasını taklit ederek hayatı öğrenir. Çocukluğun ilerleyen dönemlerinde de anne babası ve çevresindeki insanların söz ve davranışları çocuk tarafından taklit edilerek öğrenilmeye devam edilir. Ergenlik dönemine gelindiğinde ise yine ergenler üzerinde nasihatten ziyade bizlerin yaptığı davranışlar onlar için anlam ifade etmektedir. Örneğin kendisi sigara içen veya kendisi dedikodu, vefasızlık yapan bir ebeveynin çocuklarına sigaranın sağlığa, dedikodu ve vefasızlığın ikili ilişkilere zararlı olduğu ne kadar söylenirse söylesin ergen tarafından hiçbir anlam ifade etmeyecektir. O yüzden yeni nesillerin değerlerden, dinden uzaklaştığını söyleyen yetişkinlerin öncelikle kendi davranışlarını kontrol etmesi, değişim ve dönüşüme önce kendilerinden başlaması gerekmektedir. Değerlerin kazandırılmasında bu şekilde ailenin yanında okulda alınan eğitimin ve medyanın da önemli bir rolü vardır. Medyanın etkisi dediğimizde gazete ve dergilerden televizyon ve internete kadar geniş bir yelpazeyi kastediyoruz.

Kültür vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılan değerler aynı zamanda bir milleti diğer milletlerden ayıran önemli bir husustur.

3 Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, Sistem Yayıncılık. İstanbul 1995.

4 Salim Atay, “Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dinî Tercihleri ile Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki”, DED, c.1, S. 3, Temmuz 2003, ss. 87-120.

O yüzden gerek ikili ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde gerekse toplumsal barış ve huzurun tesisinde toplumda değerlerin yaşatılması son derece önem arz etmektedir.

Vefanın zıddı vefasızlık, nankörlüktür. Dinimiz bizden vefalı olmamızı isterken aynı zamanda vefanın zıddı olan nankörlük gibi olumsuz durumlardan da uzak durmamızı istiyor. Nitekim Peygamber Efendimiz: *“Sakın sizden bir kimse kararsız olup da: ‘Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım’ demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, halk iyilik yaptı mı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin.”*⁵ buyurarak bizleri iyi olana güzel olana yönlendirirken, kötü olandan da uzak durmaya çağırmaktadır. Geçmişte yaşadığımız güzellikleri unutmayıp bu güzellikleri bize sunan insanlara karşı vefakâr olmak bizlerden istenirken kötülükleri zihnimizde tutarak bize kötülük yapanlara karşı kötülükle karşılık vermememiz istenmektedir. Çünkü insan zihni; sürekli geçmişin pişmanlıkları, öfkeleri, korkuları ve geleceğin kaygılarıyla meşgul olduğu sürece yaşadığı anda kalamaz; sürekli stres ve kaygılı olma hâlinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. Dolayısıyla hayatımızdaki güzel anılarımızı zihnimizde biriktirerek bu güzellikleri yaşatan kişilere karşı biz de vefakâr bir şekilde teşekkürümüzü sunduğumuzda bir yandan sağlıklı toplumsal ilişkiler sürdürürken diğer yandan da kendimizi öfke, kaygı ve stresin diğer zararlı etkilerinden korumuş olacağız.

Aslında toplumlarda iyilik ve güzellik meydana getiren şeylerin ne olduğunun ölçüsünü Hz. Peygamber Efendimiz bizlere çok yalın bir şekilde anlatmıştır: *“İyilik gönlünü huzura kavuşturan ve içine sinen rahatlıktır. Kötülük ise, insanlar sana fetva verseler bile, gönlünü huzursuz eden ve içinde kuşku bırakan şeydir.”*⁶ Yani

5 Tirmizi, Birr, 63.

6 Dârimî, Büyü, 2.

iyi olanın, güzel olanın belirleyici vasfı aynı zamanda bizde iç huzuru meydana getirmesidir.

Günümüzde insanlar, her ne kadar vefasızlığın arttığından söz etse de aslında vefasızlığın insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Peygamberlerin hayatları kendilerine karşı yapılan vefasızlık örnekleriyle dolu değil midir? Âdem (a.s.) ve Havva annemizin yaşadıkları, Habil ile Kabil olayı, bu duruma bir örnek değil midir? Âdem (a.s.) ve Havva annemizin yaşamış olduğu olay pek çok hikmeti barındırmaktadır. Bu hikmetlerden birisi de insanoğlunun kendilerine nimetler bahşeden Yaratıcı'sına karşı itaatsizliğe diğer bir ifadeyle vefasızlığa düşebileceği ve yapılan bu hatalardan pişmanlık duyup tövbe ederek kulluğun en üst derecesine ulaşabileceğidir. Âdem (a.s.) ve Havva annemizin başından geçenler Ârâf suresi 19-27. ayetlerde şu şekilde anlatılmaktadır:

“(Buyruldu ki:) ‘Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediklerinizden yiyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.’ Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve ‘Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı.’ dedi. Onlara, ‘Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim.’ diye de yemin etti. Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, ‘Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?’ diye seslendi. Dediler ki: ‘Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!’ Allah, ‘Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır.’ buyurdu. ‘Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada diriltilip çıkarılacaksınız.’ dedi. Ey Âdem oğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık. Takvâ elbisesi, işte o daha

hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki düşünüp öğüt alırlar. Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşı yaptık.”⁷ Tekrar ifade etmek gerekirse ayet-i kerimelerden de anlaşılacağı üzere, aslında vefasızlığın ilk örneği Âdem (a.s.) ve eşi Havva anamız tarafından Cenab-ı Allah'a karşı gösterilmiştir. Bu durum, aslında her şeyin zıddıyla birlikte yaratıldığı gerçeğinin bir tezahürüdür. Her şey, zıddıyla yaratılmıştır ki iyi olanı tercih edenlerin, gerek insanlar nazarında gerekse Cenab-ı Allah nazarında değerleri ortaya konsun.

Vefasızlığı aslında çok da ötelerde aramamak gerekir. Her şeyden önce içinde yaşadığımız dünya vefasız bir yerdir. O yüzden bu dünyanın zevk ve sefasına aldanmadan, buranın bir imtihan yeri olduğu gerçeğini aklımızdan çıkarmadan ahiret yurdu için bize lazım olanları bu dünyadan alıp; debdebesine ve şaşasına aldanmadan son menzil olan ahiret yurduna varmak gerekir. Nitekim Efendimiz (a.s.) bir hadis-i şeriflerinde: “Ölüyü (kabre kadar) üç şey takip eder: ailesi, malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, birisi kalır. Ailesi ve malı döner, ameli kendisiyle kalır.”⁸ buyurmuştur. Bu hadis-i şerifte dünyanın gelip geçici olduğu ve ancak yaptığımız güzel amellerin bizlere vefa gösterip öldükten sonra da bizimle birlikte olmaya devam edeceği çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. Aslında insanın çocukları, malı ve ilmî birikimi de bu dünyada onun için vefakâr dostlar olabilir. Arkamızdan dua edecek hayırlı evlatlar bırakmışsak, malımızı insanların faydasına yarayacak, kamuya faydalı işlerde harcamışsak ve bizden sonra insanların faydalanacağı ilmî birikim geriye bırakmışsak bunlar da bu dünyadan ahirete uzanan yolculuğumuzda bizler

7 Arâf, 7/19-27.

8 Müslim, Zühd, 5.

için sadık, vefakâr dostlar olacaktır. Çünkü Peygamber Efendimiz: “İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir. Sadakâ-i câriye yani faydası kesintisiz devam eden hayır, kendisinden faydanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat.”⁹ buyurmaktadır. Dolayısıyla çocuklarımızı yetiştirirken onların kimlik ve kişiliklerinin inşasında dinî ve manevi değerlere dikkat etmek gerekmektedir.

Vefanın birey ve toplum üzerinde pek çok olumlu etkisi vardır. Bunları şu şekilde ifade edebiliriz:

Vefanın psikolojik iyi olma hâli ile ilişkisi vardır. Psikolojik iyi olma hâlinin altı bileşeninden birisi olumlu ilişkiler içerisinde olmaktır. Olumlu ilişkiler bireyin mutluluğunu da pozitif yönde etkilemektedir. Gerek bizim diğer insanlara karşı vefa göstermemiz gerekse başka insanlardan vefa görmemiz olumlu ilişkiler yaşamamıza anlamlı katkı sunacaktır. Aksi durum olan vefasızlık ise gerek bu olumsuz davranışı ortaya koyan gerekse bu davranışa muhatap olan kişi açısından ilişkilerin bozulmasına neden olan bir durumdur. Bu sebepten olumlu ilişkileri destekleyen vefa aynı zamanda psikolojik iyi olmamızı da pozitif yönde etkileyecektir.

Modern yaşamın bir sonucu olarak kalabalıklar içerisinde yalnızlık ve güvensizlik yaşayan günümüz modern insanının kendisini güvende hissedebilmesi ve psikolojik sağlamlığını güçlendirebilmesinde de vefa son derece önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Sosyal ilişkilerin ve dostlukların zayıfladığı günümüzde bireyin kendisine vefasızlık etmeyecek, korkmadan, çekinmeden, güvenle bağlanabileceği birilerinin varlığını hissetmesi ruh sağlığı açısından son derece önemlidir.

Vefa, gerek dinlerin gerekse pozitif psikolojinin önemli kavramlarından birisi olan affedicilik ile de yakından ilişkili bir kavramdır. Affetme, başkalarına karşı beslediğimiz öfke ve kin

duygusunu terk etme hâlidir. Böylece kişi öfkelenmesine neden olan olay veya kişiye odaklanmayı dolayısıyla geçmişin ve geleceğin pişmanlık ve kaygılarını bir kenara bırakıp “an”ı yaşayabilecektir. “An”da kalabilme durumu ise psikolojik sağlığımız açısından son derece önemlidir. Gerek dua gerekse namaz gibi ibadetler bizleri geçmişin pişmanlıklarını ve geleceğin kaygılarını bir tarafa bırakıp zihnimizi tamamen boşaltarak o “an”da Cenab-ı Allah’a odaklanmamızı sağlamaktadır. Affediciliği besleyen vefakârlıktır. Dolayısıyla affedicilik düzeyleri daha yüksek olan vefakâr insanların öfke yerine sevgi duygusunu merkeze alacakları için kendilerini daha huzurlu ve mutlu hissetmeleri daha yüksek düzeyde olacaktır.

Vefakârlık sadece bireyler arası ilişkilerde değil Allah ile kul arasındaki ilişkide de söz konusudur. Kul, Cenab-ı Allah’a “kâlû bela ya da bezm-i elest”te vermiş olduğu ahbine vefa göstererek kulluk bilincine ulaşmaktadır. Böylece günahkârlık ve suçluluk duygularından arınarak kendisini hem bu dünyada daha huzurlu hem de ahirette güvende hissedecektir. Kâlû bela veya bezm-i elest anlayışı Araf suresi 172 ve 173. ayetlere dayandırılmaktadır. Bu ayetlerde Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır: “*Rabbin Âdemoğullarından –onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim?’ ‘Elbette öyle! Tanıklık ederiz.’ dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, ‘Bizim bundan haberimiz yoktu.’ demeyesiniz; Yahut, ‘Önce atalarımız Allah’a ortak koştu. Biz de nihayet onların ardından gelen bir nesiliz. Şimdi bâtıla saplanıp kalanların yaptıklarını yüzünden bizi helâk mı edeceksin!’ demeye kalkışmayasınız.*” Bu ayetler müfessirler tarafından iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Birinci yoruma göre Cenab-ı Allah, dünyayı yaratmadan önce dünyaya gelecek olan bütün insanların ruhlarını bezm-i elest şeklinde ifade edilen ruhlar âleminde bir araya getirmiş ve onların Rabbi olduğunu onlara onaylattırarak onları kendi varlığına

ve birbirlerinin şahitliğine tanık kılmıştır. İkinci yoruma göre ise ayette ifade edilen sözleşme mecazi anlamdadır. Her insan bedeninin yaratılması sırasında Cenab-ı Allah, insanoğlunun fitratına kendisinin varlık ve birliğini tanıma ve kendisine inanma yeteneği yerleştirmektedir. Bu yorumların hangisi kabul edilirse edilsin, konu insan zihninin sınırlarını zorlayan, aşkın boyuta girmektedir. Burada inananlara düşen, insanoğlunun Cenab-ı Allah'ı yaratıcı olarak kavrayabilecek bir potansiyelde yaratıldığına ve bu konuyla ilgili olarak da kendisinden söz alındığına iman etmek ve verdiği bu söze sadakatle bağlı kalmaktır.¹⁰ Nitekim Cenab-ı Allah, Maide suresi 1. ayet-i kerimede: “*Ey iman edenler! Akidlerin gereğini yerine getiriniz...*” buyurarak gerek Cenab-ı Allah'a karşı gerekse kullar arasında verilmiş olan sözlerin yerine getirilmesini, iman etmiş Müslüman bir kişiliğin gereği olarak ifade etmektedir.

Vefa ile yakın ilişkili olan bir diğer kavram da “sadakat”tır. Sadakat, his ve duygulanımlarda sağlamlık, ihanet etmeme, ilişkilerde ya da bir davaya bağlanmadaki kişisel, içten gelen sürekli bir zorunluluk duygusu şeklinde tanımlanabilir. Anne babayla başlayan bağlılık, daha sonra kendisine destek olan ve rehberlik sağlayan diğer kimselere karşı gösterilen yakın ve itaate dayalı bir ilişkiye de işaret etmektedir.¹¹ Vefa sadakati, sadakat de vefayı besleyen ve kuşaktan kuşağa aktarılması gereken, kişiliğin ve sosyal ilişkilerin olumlu bir biçimde şekillenmesinde önemli rolleri olan değerlerimizdir.

Ayrıca kişiler arasında vefanın bir değer olarak yaşatıldığı toplumlarda sevgi ve kardeşlik duyguları da güçlü bir şekilde yaşamaya devam edecektir. Birbirinden vefasızlık, nankörlük

10 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2020, c.2, s.623-652.

11 Hüseyin Yeğin, “Vefâ”, *Birey, Toplum ve Değerler*, ed. İhsan Çapcıoğlu, Mulla Yıldız, Ankara 2018: 182.

görmeyen bireyler birbirlerine daha güvenle, sevgi ve kardeşlik duygularıyla sınıksız sarılacak, barış ve huzur toplumun tüm kesimlerinde hissedilecektir. Sağlıklı iletişim için olmazsa olmaz bir iletişim becerisi olan empati duygusu gelişmiş bireyler, birbirlerine karşı, başta vefasızlık olmak üzere, hiçbir olumsuz davranışı yapamazlar. Zaten Peygamber Efendimiz de (s.a.s.) “*Sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.*”¹² buyurarak bu durumu çok güzel ifade etmektedir. Herkes insanlardan vefa görmek ister, kimse vefasızlıkla karşılaşmak istemez. Dolayısıyla bu hadis-i şerif de vefa ile Müslüman bireyin kişiliğini şekillendiren iman arasındaki ilişkiyi bizlere göstermektedir.

Vefa öyle bir olgudur ki beraberinde maldan, candan, vatan dan ve yardan geçmeyi de getirmektedir. İlk Müslümanların yaşadıklarına baktığımızda Cenab-ı Allah’a ettikleri imana ve Hz. Peygamber’e verdikleri biata vefa ya da diğer bir ifadeyle ahde vefa göstererek nice işkencelere katlandıklarını görmekteyiz. Tüm malını mülkünü Mekke’de bırakarak Hz. Peygamber’e hicret yolculuğunda mağara arkadaşlığı yapan Hz. Ebu Bekir’in dostluğu, vefası bu durumun İslam tarihindeki en güzel örnekleri arasında zikredilebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki olumlu bir kişilik özelliği olarak vefa başta bizlere sayısız nimetler bahşeden Cenab-ı Allah’a olmak üzere canlı cansız, hayvan, bitki, din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın Hz. Peygamber’in yaptığı gibi tüm varlıklara karşı göstermemiz gereken bir davranıştır ve hem bireyin kişiliğinin şekillenmesinde hem de bireysel ve toplumsal sağlığımızın, huzur ve barışın tesisinde son derece önemli bir değerdir.

12 Buhari, İmân 7.

İnsana en çok yakışan değer olan vefa, bireyin diğer insanlarla ilişkisinde sürdürülebilirliğin de ön koşuludur. Çünkü sadece insanlık hamurunda vefakârlık olan kişiler arasındaki hukuk kalıcı ve sahicidir.

İNSANLIĞIN KÜLTÜREL HAFIZA ZİNCİRİNE EKLEMLENEN DEĞERLERİN BİRLEŞTİRİCİ HALKASI OLARAK VEFA

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Giriş

İnsanı diğer varlıklardan farklı ve ayrıcalıklı kılan temel niteliklerin başında, “değer” üretebilme ve yaşantısını bu değerlerle anlamlandırabilme yeteneği gelir.¹ İnsanın bireysel hayatındaki bu “değerli” ve “anamlı” çabası, toplumsal hayatı mümkün kılan davranışlarının da ana eksenini oluşturur. Çünkü bireysel varoluşunu temel değerleri üzerine inşa eden insanın, yakın ve uzak çevresindeki diğer insanlarla ilişkilerini de aynı merkezde düzenlemesi beklenir. Nitekim değerler; tarih boyunca insanların karşılıklı hak ve sorumluluklar çerçevesinde bir arada yaşayarak, insan onuruna uygun bir hayat sürmelerinin ortak zeminini oluşturmuştur. Bu sosyolojik zemin, zamanla her toplumun kendine özgü bir hayat tarzının ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Kendine özgü bir kültürel sistem içerisinde şekillenen toplum, varlığını sürdürebilmek için sahip olduğu değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak durumundadır.² Bu süreçte birey, içine doğduğu kültürde hazır bulduğu değerleri, öncelikle sosyalleşme pratiklerinde

- 1 H. Ömer Özden, “Yusuf Has Hacib’de Erdem ve Vefa”, Doğu Esintileri, 2019/11 (2019), s. 133.
- 2 Yakup Coştu, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9/3 (2009), s. 117.

içselleştirerek toplumsal statü ve rol davranışları aracılığıyla kişiliğine mal eder. Böylece birey tarafından benimsenen ve yaşam döngüsünde işlevselleştirilen değerler, sonraki kuşaklara ortak bir miras olarak aktararak kültürün sürekliliği sağlanmış olur. Bireylerin toplumsal ilişkileri yoluyla davranışlarını yönlendiren değerlerin görünürlük kazanması ise yakın ve uzak çevresindeki insanlarla ilişkileri sayesinde gerçekleşir.³

Vefa: İnsanlığın Kültürel Hafıza Değeri

Toplumsal hayatı düzenleyerek insanca bir yaşamı mümkün kılan temel/kök değerler, tarihin her döneminde toplum sahnesindeki görünürlüğünü korumuştur. Öyle ki insanoğlu gün ışığı ve sevgi kadar değerli bir yaşam kurmaya da ihtiyaç duymuştur. Maslow, bunu anlamaya duyulan bilişsel gereksinim olarak tanımlamaktadır.⁴ Toplumsal etkileşim yoluyla davranışların yönlendirilmesi, varoluşsal bir gerçeklik ve sosyal bir gerekliliktir. Bu gereklilikle birlikte insanın yapıp ettiklerinden sorumlu tutulabilmesi için, mükellefiyetin asgari koşulları olarak kabul edilen donanımlara sahip olması gerekir.⁵ Akıl ve özgür iradede oluşan bu fitri donanımlar, bireyin toplumsal sorumluluklarını fark edip belirlemede aracı roller üstlenir.⁶ Esasen kültürleri birbirinden ayıran özelliği, temel değer yargılarının birbirinden

3 Hüseyin İbrahim Yeğin, “Vefakârlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/9 (2017), s. 120.

4 Hıdır Apak, “Sosyal Hizmet Uygulamasında Din ve Maneviyatın Rolü (SHUDMR) Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7/3 (2018), s. 1890.

5 Mehmet Akın, “Sorumluluk Anlamında Bireysel ve Toplumsal Etkileşim”, International Journal of Social Sciences and Education Research, 3/2 (2017), s. 541.

6 Mehmet Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24/1 (2014), s. 209.

az ya da çok farklılıklar içermesidir. Bununla birlikte söz konusu değer yargılarının bir kısmı, kültürel benzerlikler içerdiği için toplumlar arasında evrensel niteliğiyle karşılık bulur. Benzerlik ve farklılıklara konu olmanın yanında, kültürel sürekliliği de sağlayan değerler, geçmiş ile bugün ve bugün ile gelecek arasında sağlam bir köprü vazifesi görür.⁷ Böylece değerler; bireyin inanç, düşünce, tutum ve davranışlarına rehberlik eder ve onun yaşam felsefesini şekillendiren zihniyetini ve dünya görüşünü belirler. Toplumsal hayatta değerler; doğruluğu, yararlılığı ve işlevselliği nedeniyle üzerinde uzlaşıp onaylanan ve kolektif hafızada taşınan yerleşik davranış kurallarını ifade eder.⁸ Toplumların benimsediği değerler ise kültürlerini oluşturur.⁹

Bir toplumun kültürel varlığı, kendisini oluşturan değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması sayesinde korunabilir. Bu süreçte toplum bireyleri tarafından benimsenen dinî, ahlaki ve toplumsal değerler, kültürün kökleşmesine katkıda bulunur. Kültür aracılığıyla taşınan adalet, cesaret, cömertlik, hikmet, merhamet, sevgi, saygı ve kardeşlik gibi değerler, insanlar arası ilişkilerin işleyişinde ve yönetiminde kılavuzlayıcı roller üstlenir. Değerlerin taşınmasına aracılık ettiği rollerden biri de, çeşitli türleriyle “hafıza” naklidir. Bireysel, toplumsal, tarihsel, kültürel vb. bileşenleriyle “hafıza”nın aktarılmasını sağlayan başlıca değer ise “vefa”dır. Vefa; sözünde durmak ya da verdiği sözü yerine getirmek; borcunu ödemek; özü-sözü bir olmak, dostlukta ve bağlılıkta sebatkâr olmak, kendini sevenleri, kendisine iyiliği dokunanları minnet ve şükranla anmak, dostlarıyla iletişimi sürdürmek; onlara sevgi, saygı ve samimiyetle muamele etmek... gibi anlamlara

7 Tahsin Yıldırım, İnsanlığın Ortak Değerleri: Vefa, Evrensel Değerler Derneği, İstanbul 2019, s. 8.

8 Ahmet Koç, Yusuf Budak, “Manevi Değerlerin Kazanımında Sosyal ve Kültürel Faaliyetlerin Etkisi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 21/1 (2021), s. 325.

9 Yeğin, “Vefakârlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, s. 120.

gelir. Bu vasıflara sahip, sözü ve sevgisi geçici olmayan kimseye ise “vefakâr” ya da “vefâlı” denir. Vefakârlık, anılan hasletleri karakter hamuruna katmayı ve yüksek ahlaki meziyetlerle yoğurmayı başarmış, kadir kıymet bilen iyi/güzel insanların vasfıdır. Vefakârlığın zıddı ise nankörlüktür. Nankörlük, iyiliğin kadri- ni bilmemek ya da kendisine yapılan iyiliğe kötülükle karşılık vermektir. Tarihin her döneminde insanlar; haksızlık, zulüm, ihanet ve hıyanet ile eş değer tutulan vefasızlıktan yakınmış; bencil davranışlardan ve unutulmaktan dert yanmışlardır. Hasılı, erdemli insan olabilmenin yolunun vefalı tutum ve davranışlarla anılmaktan geçtiğinde kuşku yoktur. Çünkü vefalı/vefakâr insan, kendisine güven duyulan ve dostluğu aranan kişidir.

Vefa; sevgi, paylaşım, dürüstlük, şefkat, hoşgörü, tevazu ve adalet gibi kültürel kök değerlerin başında gelir. Bu özelliğiyle o, söz konusu değerler vasıtasıyla taşınan, kültürel hafıza zincirine eklemelenen birleştirici halkayı temsil eder. Vefa, aynı zamanda halkaları birbirine bağlayan kilidin de anahtarıdır. Zira onun sayesinde haksızlık, ihanet ve hıyanet gibi kötü huy ve meziyetlerin kapısı kilitlenir; merhamet, iyilikseverlik, dostluk ve hatırlamak gibi ahlaki değerlerle beslenen iyi huyların kapısı ise ardına kadar açılır. Vefa etrafında örüntülenen yüksek ahlaki değerlerden biri de fedakârlıktır. O, vefanın en tatlı meyvelerindendir.¹⁰ Çünkü onun sayesinde, insanlar arası ilişkiler; sadakat,¹¹ güven ve bağlılık ilkeleri üzerinde yükselme imkânı bulur. Esasen insan, aile çevresinde hazır bulduğu çeşitli statü ve roller ağı içerisinde dünyaya gelir.¹² Ölümüne kadar geçen süre

10 Niyazi Adıgüzel, “Klasik Türk şiirindeki vefa kavramının Mahmûd Nedim Paşa Divanı’nda tezahürü”, Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (17) (2019), s. 192.

11 İhsan Çapcıoğlu, “Sadakat”, Birey, Toplum ve Değerler (ed. İhsan Çapcıoğlu, Mualla Yıldız), Grafiker Yayınları, Ankara 2018, s. 210-221.

12 Çoştı, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, s. 125.

zarfında söz konusu statü ve rollerine yenilerini ekleyerek ve onları çeşitlendirerek varlığını sürdürür. Bu süreçte o, aile dışında eğitim, ekonomi, siyaset ve kültür gibi alanlarda örgütlenen çeşitli gruplara katılarak ilişki ağlarını genişletir. Dolayısıyla insan hayatı, temel ihtiyaçların karşılanması için zorunlu olarak birlikte hareket etmeyi; dayanışma, yardımlaşma, paylaşma, birlik ve beraberlik içerisinde toplumsal birliklere üye olmayı ya da çeşitli iş birliklerine katılmayı gerektirir. İnsan, başkalarından bağımsız olarak var olamaz; aksine onlara bağlı, hatta bir ölçüde bağımlıdır. O, her şeyden önce başka bir insanın oğlu ya da kızıdır. Her ne kadar bağımsız ve bağlantısız olarak dünyaya geldiğini iddia etse de doğum öncesinden itibaren başkalarını hesaba katarak davranmak durumundadır. Hasılı o, kendi kendini belirleyen bir varlık değil, ilişkili olduğu çevrenin özü¹³ ve bir ölçüde özetidir.

Toplumsal ilişki ağları içerisinde dünyaya gelen bireyin, başkalarıyla kurduğu ilişkiler yoluyla inşa ettiği kendilik algısı olarak “benlik”, sembolik etkileşim ve dil sayesinde gelişen dönüşlü (refleksif) bir toplumsal sürecin sonucudur. Bu süreçte semboller, bireyin diğer kişinin perspektifinden kendisini görebilmesine imkân tanır. Aynı zamanda o, kişilik ve toplumun iç içe geçişliliğine aracılık eder. Sembolik etkileşimci teorinin etkin isimlerinden olan Mead’e göre benlik ve toplum, aynı paranın iki yüzü gibidir. Benlik, kişinin rol kimliklerini, değerlerini ve anlamlarını benimsemesini içeren toplumun yansımasıdır. Dolayısıyla o, toplum tarafından şekillendirilmektedir. Öte yandan, toplumsallaştırılmış bireylerin örgütlenmiş hâli de toplumu oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyalleşme sürecindeki birey, bir taraftan kendine özgü bir benlik ve kimlik geliştirirken diğer taraftan toplum da onun perspektifinden yeniden üretilmektedir.

13 Rudolf Richter, *Sosyolojik Paradigmalar: Klasik ve Modern Sosyoloji Anlayışlarına Giriş*, çev. Necmettin Doğan, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 87.

Sembolik etkileşimciliğe göre hem benliğin hem de toplumun oluşumu söz konusu etkileşim sürecine dayanmaktadır.¹⁴ Birey-toplum etkileşimi, genel olarak değerlerin, özel olarak ise vefa/vefakârlık eksenli değerlerin anlaşılması bakımından kilit bir statüye sahiptir. Zira dinî, ahlaki, toplumsal ve kültürel bir statüsü olan vefanın ve bu değer taşıyıcısı olan vefakârlığın kaynağı konusunda çeşitli tanımlamalar yapılsa da “vefanın/vefakârlığın” köklerini; bireysel, toplumsal ve kültürel hayatımızın doğasını biçimlendiren sembolik etkileşim süreçlerinde aramak gerekir.

Toplum çatısı altında bir arada yaşamının gerekliliklerinden olan insana sevgi, saygı ve samimiyetle yaklaşma; muhatabını dikkatle dinleyip anlamaya çalışma, ona değer verme; iyilikler karşısında minnet ve şükran duyma; aile, dost, akraba ve komşularla içten bağlılık ve sadakat duygusu¹⁵ ile yakınlaşma; yakın ve uzak çevredeki insanların başı, huzur ve esenlik içinde yaşaması için türlü fedakârlıklar ortaya koyma gibi içtenlikli tutum ve davranışlar; vefanın yaygınlaşmasına katkıda bulunan etkileşim örüntülerinden bazılarıdır. Aile ve akrabalık ilişkilerinde olduğu gibi komşuluk hukuku da başta dinler olmak üzere, yasalar, gelenekler, örf ve âdetlerle belirlenmiştir. Toplumsal yapının sağlam bir temel üzerinde yükselmesi ve varlığını sürdürebilmesi için insanlar arası ilişkilerin vefalı/vefakâr bir zeminde yürütülmesi gerekir. Bu nedenle aile, komşuluk, akrabalık, iş hayatında çalışan-işveren, esnaf/tüccar-müşteri, kamusal alanda devlet-vatandaş ilişkilerinin vefakâr tutum ve davranışlar etrafında yapılandırılması ve sürdürülmesi son derece önemlidir. Zira yakın ve uzak çevredeki insanlarla ilişkiler; kültürel benzerliklerin yanı sıra, farklı dil, din, mezhep, etnik köken ya da

14 Coştu, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, s. 127.

15 Çapcıoğlu, “Sadakat”, s. 210-218.

dünya görüşüne mensup, eğitim seviyeleri ve ekonomik koşulları birbirinden farklı bireyleri de evrensel ortak değerler etrafında birbirine yakınlaştırır.¹⁶ İnsanca bir yaşamın ahlaki, toplumsal ve kültürel çerçevesi tesis edilmiş olur. Nitekim asırlar öncesinden günümüze seslenen Yusuf Has Hacib, öncelikle yöneticilerin, yönettiklerine karşı vefalı olmaları gerektiğini: “Eğer eşsiz yabgu olursan ne kadar kuvvetli olursan ol; hiçbir vakit sadakatten ayrılmı.” beytiyle dile getirmektedir.¹⁷

Vefakârlık: Kültürel Hafızada Sürekliliğin Ahlaki Çerçevesi

İnsan, geçmişten geleceğe uzanan bir kültürel hafıza zinciri içerisinde hayatını sürdürür. Geleceğe yönelik düşünceleri ise birtakım öngörülerin ve genellemelerin ötesine geçemediği için olasılıklı ya da koşullu plan ve programlara konu olur. Söz konusu öngörü, plan ve programlar ya gerçekleşir ya da gerçekleşmez. Aslında insanın gelecekte nelerle karşılaşacağını ya da nelerin olup biteceğini bilmesi mümkün olmadığı için başka bir yolu ve çaresi de yoktur. Ancak geçmişi ile bağlantısı böyle değildir. Çünkü geçmiş, acısıyla tatlısıyla, iyisiyle kötüsüyle olup bitmiş, tarih olmuştur. Başka bir ifadeyle o, artık hâl (şimdi) olmaktan çıkmış mazi (geçmiş) hâline dönüşmüştür. Bununla birlikte insanın mazisi/geçmişi ile ilişkisi süreklilik arz eder. Çünkü bireylerin ve toplumların geleceğini, geçmişteki tecrübeleri yönlendirir. Bu nedenle geçmiş; insani, ahlaki, toplumsal, kültürel vb. her türden tecrübenin ve yaşanmışlığın biriktirildiği kolektif hafıza deposudur.

16 Yıldırım, İnsanlığın Ortak Değerleri: Vefa, s. 18.

17 Özden, “Yusuf Has Hacib’de Erdem ve Vefa”, s. 138; ayrıca bkz. Mehmet Emin Bars, “Kültürel Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, X/II (2017), s. 217-228.

Her insanın hafıza deposu, henüz anne karnında iken başlayan ve erken çocukluk, çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi geçiş dönemlerinde biriktirdiği çok sayıda kayıtlı doludur. Elbette söz konusu kayıtların dökümlenip çözülmesi, genellikle yetişkinlik ve özellikle yaşlılık döneminde gerçekleşir. Çünkü bu dönemler, hayatın genel muhasebesinin yapıldığı ve ortaya çıkan sonucun acı tatlı hatıralar şeklinde kategorize edildiği bir zaman dilimine karşılık gelir. İşte hayatın ikinci yarısından itibaren gerçekleşen bu “kendiyile yüzleşme” ya da “karşılaşma” sürecinde, hayatımıza giren ve çeşitli izler bırakan insanlarda aradığımız en önemli değer vefadır. Zira o, tüm yaşanmışlıklar içerisinde insana kısacık tarihinde en iyi gelen duygudur. Bu aşamada insan, hayatı boyunca biriktirdiği vefalı dostlarının ve onlardan gördüğü vefakâr davranışların değerini daha iyi kavrar. Onların varlığıyla ve hayatına kattıklarıyla iftihar eder, mutlu olur.

İnsanı insan yapan niteliklerden biri de geçmişte yaşadığı güzellikleri hatırlamaktır. Hatırlamanın doğal sonucu vefakârlık duygusunun aktivasyonudur. Vefakârlık duygusu harekete geçtiğinde insan, geçmiş bugüne ve geleceğe bağlamaya başlar. Geçmişine vefalı insan, hâlihazırdaki görev ve sorumluluklarını yük ya da külfet olarak değerlendirmez. Aksine kendi mutluluğu kadar başkalarının da mutluluk ve huzuru için çalışıp üretmenin gerekliliğine inanır. Vefakâr insanlar, başkalarıyla ilişkilerine değer verir; bu ilişkinin beraberinde getirdiği hukuku korur; vazifelerini ise gönülden ve layıkıyla yerine getirmeye gayret ederler. Bu durum, onların güçlü bir vefa duygusuna sahip olduklarının göstergesidir. Vefakâr; bir taraftan görev ve sorumluluklarını yerine getirirken, diğer taraftan başkalarının üzerindeki haklarına riayet eden, onları eksiksiz ödeyen; bununla birlikte kendi hakkı söz konusu olduğunda sadece hakkı olanı almakla yetinen gözü ve gönlü tok kişidir. O, dost düşman herkesin güven duyduğu, en zor zamanda bile verdiği söze sadık davranan kişidir.

Ahlaki, toplumsal ve kültürel değerler toplumun ortak kabullerini oluşturmakta; kişinin huzurlu bir hayat sürmesini sağlamak ve toplum bireylerini çeşitli kültürel ortaklıklar etrafında birleştirmektedir. Toplumların kolektif hafızasını şekillendiren değerler, toplumsal birlik ve beraberliğin de temel koşullarını oluşturur. Dolayısıyla insanların yaşantıları aracılığıyla tarihsel tecrübelerini kuşaktan kuşağa aktarmalarına ve böylece kültürün sürekliliğine aracılık eden bir niteliğe sahiptir.¹⁸ Bununla birlikte üyeleri arasında vefakâr tutum ve davranışların yeterince kökleşmediği toplumlarda, güvene dayalı ilişkilerin sürdürülmesinde zorluklarla karşılaşılması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir ortamda değerler erozyonunun yaşanmaması için ahde vefa ya da söze sadakat değerinin işlevselleştirilmesi gerekir. Çünkü tarihin her döneminde insanlığın vefa ile imtihanı genellikle “söz” üzerinden olmuştur. “Sözünde durmak, verdiği sözlere ve yaptığı antlaşmalara bağlı kalmak, özü ve sözü doğru olmak” anlamlarına gelen “ahde vefa”, Kur’an ahlakının da en önemli ilkelerindendir.

Kur’an-ı Kerim’de söze sadakat gösterilmesi iman etmenin gereği sayılmış; verilen söze aykırı davrananlar ise “fasıklar” olarak nitelendirilmiştir.¹⁹ Kur’an, ahde vefa konusunda son derece titiz davranır ve bu hususta asla müsamaha göstermez. Çünkü ahde vefa; insanlar arası ilişkilerde olduğu gibi, toplumları ve kültürleri de birbirine bağlayan en güçlü bağ ve güven unsurudur. “Söze sadakat”ın geçerliğini yitirdiği toplumların dağılıp çözülmesi mukadderdir. Toplumsal hayatta güven duygusunun ve güvenli bir ortamın egemen kılınabilmesinin ya da geçerliğini sürdürebilmesinin yegâne vasıtası ahde vefadır. Güven kültürü kök salıp dokularına yerleşmeyen hiçbir toplum ise geleceğine

18 Bars, “Kültürel Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma”, s. 219.

19 Bakara, 2/27.

emniyetle bakamaz. Bu nedenle Kur'an'da, insanların bir arada yaşamanın gereği ve doğal bir sonucu olarak birbirleriyle yaptıkları sözleşmelere uygun hareket etmelerinin; dolayısıyla verdikleri sözleri mutlaka yerine getirmelerinin önemi üzerinde ısrarla durulur.²⁰ Kişilik hamurunun güven, sadakat ve vefakârlık gibi kültürel hafızanın beslediği değerler ile yoğrulması ve karakter harcının bu değerlerle karılması; çocukluktan itibaren kültürü içselleştirmenin ve yaratılış gayesine uygun bir hayat sürmenin ilk ve en önemli aşamasını oluşturur.

İslamiyet'te vefa; öncelikle yaratıcıya, kişinin kendisine ve yaratılan her şeye hak ettiği değeri vermeyi gerektiren yüksek ahlaki bir tutum olarak tanımlanmıştır. İlişkilerde yakınlığın beraberinde getirdiği bağlılık, sadakat ve fedakârlığın ayırt edici niteliği olan vefa, kendi dışındaki tüm varlıkları yoktan var kılan ve onlara sayısız lütuflarda bulunan Yüce Allah'a gönülden bağlılık, sadakat, minnettarlık ve şükran duygularımızın temel yansıması ve somut göstergesidir. Vefakâr insan, kendisine iyilikte bulunanları asla unutmaz. Onun yaratıcısını tanıması ve verdiği sözün gereği olarak kulluk görevlerini yerine getirmesi; kendisine bahsettiği nimetlerin değerini bilip gereğince hareket etmesi, O'na ve nimetlerine nankörlük etmemesi ile olur. Esasen en büyük nankörlük; yaratana inkâr ve verdiği nimetlere isyandır.²¹ Kur'an-ı Kerim'de: "...Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim..."²² buyrulmaktadır. Vefakârlık, insanın özsel yeteneklerinin gelişimine uygun bir zemin oluşturur; bireysel ve toplumsal mutluluğun yolunu aydınlatır. Bu nedenle, hayatı vefalı tutum

20 Zülfikar Durmuş, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlâki İlke: Ahde Vefâ", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2/2 (2002), s. 94.

21 Veyis Değirmençay, "Mesnevi'de Vefa", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (65) (2020), s. 113.

22 Bakara, 2/40.

ve davranışlar üzerine kurmak, öncelikle insanın bizzat kendisi için önemli ve gereklidir. Aksi takdirde, fıtratında gizli olan ve “nankörlük” denilen olumsuz bir karakter özelliği açığa çıkarak insan hayatını sıradanlaştırır.

Genel anlamda bütün insanlığa, özelde ise müttakilere yol gösterici olarak indirilen Kur'an-ı Kerim; Allah, insan ve evren merkezli bir kitaptır. Kur'an'a göre Allah, insanı ahlaki değerleri görüp fark edebilecek güçte ve yetenekte yaratmıştır. Bununla birlikte insanın heva ve hevesi, içgüdü ve arzuları; iyilik, güzellik, doğruluk ve vefakârlık gibi erdemleri görmesini engellemiş; bunun üzerine Yüce Allah, erdemli insanlardan oluşan toplumların tesisine imkân sağlamak için zaman zaman tarihsel akışa müdahale etmiş; rahmetinin göstergesi olarak kendi içlerinden seçtiği peygamberler vasıtasıyla onları hem dünyada hem de ahirette mutlu kılacak ilkeler göndermiştir. Bununla birlikte Kur'an, ahlaki kavramların teorik tanımlarını yapmak yerine pratik sonuçlarından bahseder. Bunun nedeni, söz konusu kavramsal içeriklerin insan tarafından bilinmesi ve insanın fıtratında içkin olmasıdır. Ahlaki davranışı değerli ve arzu edilir kılan ise genellikle, insanlığa kattığı sevinç, mutluluk ve/veya faydadır. Ancak insan, Allah'ın hoşnutluğuna erişebilme umuduyla veya hiçbir amaç gözetmeksizin de ahlaki erdemlere uygun, yani vefalı/vefakâr davranabilir.²³ Elbette iyiliğe ve kötülüğe eşit yönelimde yaratılan²⁴ insan, her zaman vefalı davranışlar sergilemez. Ezelde verdiği sözü unutarak ahbine vefasızlık da edebilir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz: *“Beş şey vardır ki cezası dünyada hemen verilir: Zulmetmek, hainlik etmek, anne babaya eziyet etmek, akrabalarla*

23 Durmuş, “Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlakî İlke: Ahde Vefâ”, s. 77.

24 Şems, 91/8.

ilişkiyi kesmek ve yapılan iyiliği görmemek”²⁵ ve “Verdiği sözde durmayıp ahde vefasızlık yapan kişi için kıyamet gününde bir sancak dikilecektir ve o kişi vefasızlığı ile bilinecektir”²⁶ diyerek, insan ilişkilerinde vefasızlığın dünyevi ve uhrevi sonuçlarına dikkat çekmektedir.

Kültürel sürekliliğin ahlaki çerçevesini oluşturan değer olarak vefa, insan maneviyatını besleyen unsurların başında gelir. Maneviyat, kaynağını yaratılıştan ve insan ruhunun derinliklerinden alan ilkelerden oluşur. Başka bir açıdan o, kaotik bir varoluş içinde anlam ve istikrar arayan insanı hayatın kaynağıyla bağ kurmaya yönelten bir değerli yaşam felsefesidir. İnsanın; hayatın, varlığın ve evrenin doğasına ilişkin tefekküre dayalı keşif yolculuğu, ona manevi tecrübelerle giden yolun da kapısını açar. İnsanın söz konusu kadim yolculukta keşfettiği ve toplumsal bütünleşmenin temel taşları olan manevi değerler, toplumun maddi kültür unsurlarını ahlaki motiflerle zenginleştiren bakış açısının çekirdeğini oluşturur. Vefakârlık duygusuyla beslenen sadakat, bağlılık, güven, yardımlaşma, dayanışma, fedakârlık, birlik beraberlik ve ortak akıl gibi değerler, toplum bireylerini bir araya getirir; kederde ve sevinçte birbirlerine sınıksız kenetler. Hasılı, insan hayatına rehberlik eden vefa/vefakârlık eksenli değer kümeleri; insanlığın karanlıktan aydınlığa, zorluktan kolaylığa ve umutsuzluktan umuda ulaşmasını sağlayan birer kılavuz kaptan işlevi görür.

Sonuç: Vefanın/Vefakârlığın Geleceği

İnsanın bilişsel, duyuşsal ve toplumsal yetenekleri, yakın ve uzak çevresindeki kişilerle kurduğu etkileşimlerle gelişir. Birey ile toplum arasındaki söz konusu etkileşimsel bağımlılık, insanın

25 Adıgüzel, “Klasik Türk şiirindeki vefa kavramının Mahmûd Nedîm Paşa Divanı’nda tezahürü”, s. 192.

26 Müslim, Cihâd, 15-16; Tirmizî, Fiten, 26.

diğer bireylerin rolünü üstlendiği ahlaki ilişkilere dayanır. Sosyal bilimlerin değerlere ilgisi; birçok sosyal bilimci tarafından insan davranışlarını açıklamada önemli bir faktör olarak görülme-
rinden kaynaklanır. Zengin içerikleriyle değerlerin, araştırmacı-
lara; hem bireysel hem grupsal hem de toplumsal düzeyde bilgi
ve tecrübe sağlayıcı bir çerçeve sunması da, söz konusu ilginin
nedenleri arasında sayılabilir. Değerler sosyolojisi, hayatın hızla
değişen gerçeklikleri karşısında kendisini yeniden konumlan-
dırmak isteyen toplumlar açısından teorik boyutlarıyla oldu-
ğu kadar pratik sonuçlarıyla da gittikçe önem kazanmaktadır.
Sosyo-ekonomik, kültürel ve teknolojik gelişmelerin kaçınılmaz
sonucu olarak ortaya çıkan yeni toplumsal düzenlemelerin, vefa/
vefakârlık odaklı evrensel kök değerlere ilişkin yeni yaklaşım ve
düzenlemelerle desteklenmesi ve uyumlu hale getirilmesi gere-
kir. Çünkü ahlaki değerlere vefa ile örtüşmeyen hiçbir yaklaşı-
mın uzun vadede kalıcılık şansı bulunmamaktadır.

İnsanın yaratılıştaki verdiği söze sadakatının, iyilik ve güzellik-
leri artırma çabasının bir sonucu olan vefa/vefakârlık; her insan-
da bulunması gereken temel ahlaki, insani ve toplumsal meziyet-
lerdendir. Gerek inanç sistemlerinde gerekse evrensel değerler
içerisindeki konumu tahkim edilerek korunması gereken vefa,
din, ahlak, akıl ve vicdan tarafından onaylanan kök değerler
arasında yer alır. İnsana en çok yakışan değer olan “vefa”, bireyin
diğer insanlarla ilişkisinde sürdürülebilirliğin de ön koşuludur.
Çünkü sadece insanlık hamurunda “vefakârlık” olan kişiler ara-
sındaki hukuk kalıcı ve sahicidir. Aksi yöndeki birliktelikler ise
birleştirici olmadığı, anlık çıkar ve haz temelli alışverişlerden
ibaret olduğu için gelip geçicidir. Vefa, yakın ve uzak çevremiz-
deki insanlarla birlikte geçmişin hafızasında biriktirdiklerimizi,
bilerek ve isteyerek geleceğe taşımayı; sakladıklarımızın hatı-
rasına saygı duymayı ve onlara sınıksız bağlanıp gereğince yâd
etmeyi gerektirir. Bu özelliğiyle o; insanlığın hafıza zincirinin
birleştirici halkası ve değerlerinin taşıyıcısıdır.

*Rabbin Âdemoğullarının sulbünden soylarını türetmiş,
onları 'Ben sizin rabbiniz değil miyim?' diye kendileri
hakkında şahit tutmuştu. 'Elbette öyle! Şahitlik ederiz.'
dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, 'Bizim bundan
haberimiz yoktu.' demeyesiniz.*

(A'râf, 7/172-173)

YARATILIŞIN SIRRI: METAFİZİK DEĞERLERİN FİZİKİ DÜNYAYA AKTARILMASI

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

“Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah’ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sımsıkı tutun. Allah’ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹

Beşerî varlığın Allah’ın yaratma fiili sonucunda ortaya çıkan başlangıçtaki saf ve asli hâlini ifade eden fitrat, ayet ve hadislerde insan kişiliğinin çevre etkilerinden bağımsız olarak var olan özünü ve bütün insanlar için ortak olan varoluş ve gelişim potansiyelini ifade etmektedir. Başka bir deyişle insanın ilk yaratıldığı andan itibaren metafizik âlem ile bağlantısını sağlayan bir ön-bellek biçiminde kişinin fiziki âlemde sahip olduğu hafızasını önceleyen, metafizik âlemdeki hatıralarının kayıtlı olduğu bu ruhani mahiyet veya asli hafıza, fitrattır.²

1. Ruhun, Tevhidin Bilgisini ve Rububiyetin Sırrını İdraki

“Her doğan fitrat üzerine doğar; sonra annesi ve babası onu ya Yahudi ya Hristiyan ya da Mecûsî yapar.”³ hadisinde ifadesini bulan

1 Rûm, 30/30.

2 Taha Abdurrahman, *Rûhu’l-dîn min dayki’l-almâniyye ilâ se’ati’l-i’timâniyye*. Dârülbeyzâ-Kazablanka: el-Merkezü’s-sekâfi el-Arabî, 2012, s. 52.

3 Buhari, Cenâiz, 92.

fitrat, vahyin bilgisinin yanında insanın, tevhidi deruni şekilde hissedeceği bir yapıdır.⁴ Her insanda yaratılıştan gelen bu duygu mevcuttur.⁵ Bu doğrultuda insanın özünde, Allah'ın varlığını ve birliğini tanımaya doğru doğal bir eğilim vardır. Kur'an-ı Kerim'de bu husus, İslam düşüncesinde elest bezmi denilen metafizik bir sözleşmeye atıfla anlatılmaktadır:

*Rabbin Âdemoğullarının sulbünden soylarını türetmiş, onları “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” diye kendileri hakkında şahit tutmuştu. “Elbette öyle! Şahitlik ederiz” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu.” demeyesiniz.”*⁶

İnsan ruhunun, Allah'ın birliğine tanıklık etmesinin hatırası olan bu an, Yunus Emre'nin “Elestde bile-y-idük göz açduk belâ dedük, Yûnus-ıla gayrını kamu birden eyledi.”⁷ beytinde ifade ettiği üzere İslam'ın fitrat dini olarak belleğe kazındığı ve yaratılış mayasının tevhid ahlakı ile yoğurulduğu teslimiyet anıdır. Ayette ifade edildiği üzere ruh, kendi özüne nakşedilmiş olan tevhid inancına tam bir uyum içindedir. Bu suretle insan, yaratılıştan getirdiği özellikler bakımından hakikati bulma potansiyeli taşımaktadır.

2. Daha İyi Dünyalar Peşinde Koşmak

İnsan, fiziki âlemin geçiciliğine aldırmandan daima büyük uğraşlar ve işler peşinde koşar, uzun soluklu planlar ve projeler yapar. Çünkü gerçekte insan, elest bezminde şahit olduğu ideal ebedî yaşantıyı bu dünyada yudumlamanın arayışı içerisinde.

4 Suad el-Hakim, “Fitrat”, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, s. 154.

5 Mustafa Rasim Efendi, *İstilahât-ı İnsân-ı Kâmil*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2013, s. 865.

6 A'râf, 7/172-173.

7 İdris Nebi Uysal, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2014, s. 235.

Bu nedenle o, her an ulaştığından daha fazlasını istemekte ve daha iyi bir dünyanın peşinde koşmaktadır.⁸

İnsan, ete kemiğe büründüğü bu dünyada felsefecilerin ifadesiyle “yer kaplayan hacimli bir varlık” olsa da onun maddi varlığı, bâtını olmayan ve mana derinliğinden yoksun sessiz ve pasif bir varlık değildir. Çünkü o, öz olarak son derece ince ve latiftir. Daha iyinin peşindeki insan, devam eden hayat seyrüseferinde imkânsız hedeflere gözünü dikmiş gibidir. Çünkü o, bu âlem içerisinde kendi fitratının pusulasıyla hissettiği duyguyla, özü itibarıyla maddi âlemin cinsinden olmayan bambaşka âlemlere ait bir varlık olarak, kendi gerçekliğine ulaşmak istemektedir.⁹ Bu suretle fiziki âlemi ardında bırakarak daha iyi bir âleme ulaşma arzusu içinde olan insan, “*hedeynâhu’n-necdeyn*”¹⁰ vurgusu içinde iki değişik yolun yamacında bir tercihle karşı karşıyadır. Ya kendi fitratına vefa göstererek Allah’ın rızasına uygun yolu seçecek ya da nefsinin pespaye arzularının ve şeytanın aldatmalarının oyuncağı olacaktır. Elbette onun için iyi olan, üstün bir âlemin varlığının bilinciyle, yapıp edegeldiği amellerinin metafizik boyuttaki suretlerine yönelmek ve bu hayat yolculuğundaki döngüsünü ilahi rızaya uygun şekilde tamamlamaktır. Bu tasavvurda söz konusu metafizik suretlerle kastedilen, insanın, hayatına aktarması gereken, vahyin belirlediği güzellikler ve nebevi şahitliğin örnekliğinde sınırları ortaya konmuş ibadetler, salih ameller ve erdemlerdir. Son tahlilde fitri olarak iştia ve hasretle peşine düşülen güzellikler, Kur’an-ı Kerim’in ortaya koyduğu, -Allah Resûlü’nün yaşayan bir Kur’an olarak- en güzel şekilde örnek olduğu hakikatlerdir. Dolayısıyla Kur’an-ı Kerim ve nebevi hikmet ile insan fitratı arasında incelikli bir ilişki ve fevkalade bir ahenk vardır.

8 Taha Abdurrahman, *Rûhu’d-dîn*, s. 33.

9 Taha Abdurrahman, *Rûhu’d-dîn*, s. 33.

10 Beled, 90/10.

3. İlahi Bilginin Ufkunda Seyrüsefer

İnsan, ilk yaratıldığı andan itibaren ruhunun derinliklerine kodlanmış olan Allah'ın bu kâinatın yaratıcısı olduğu ve O'nun, her varlığı rububiyet sıfatı ile ayakta tuttuğu bilgisine mazhar olmuştur. Bu bilgi ile manevi bir inşirah hâli içinde bulunan insan, böylece savrulmuş bir varlık olduğu hissinden korunmuştur. Rahmeti ile âlemi çepeçevre kuşatan Allah bununla da kalmayarak, insan bu dünya hayatında yaşarken ilahi esintiler hâlinde doğayı, kâinatı ve içinde bulunduğu hayatı tecrübe etmek suretiyle varlık hakikatinin idrakine ulaşsın diye ona lütufta bulunmaktadır. Üstelik Allahu Teâlâ insanı vahyin bilgisi ile desteklemekte ve peygamberleri vasıtasıyla onlara yol göstermektedir. Bu birbirini tamamlayan ve insanın, hakikati bulması için el ele vermiş ilahi rahmet unsurlarının bir parçası durumunda olan bir diğer şey ise insana verilmiş akıl ve düşünme gücüdür. İnsan bu sayede olgu ve olayları gözlemlemekte ve eşyayı muhakeme ederek sonuç çıkarmaktadır. Böylece akli istidlal, şehadetle; akıl, vahiyle; zahir, bâtınla ve fiziki dünya, metafizik dünyayla birleştirilmektedir.

Gerçekte insan, hakikatin bilgisine dair kuvvetli bir hatıra taşınmasaydı ve benliğinde, yaşadığı bu dünyanın -tüm varlık dikkate alındığında- ufak bir zerre kadar olduğu duygusu bulunmasaydı daha iyi dünyaların peşine düşmeyecekti. Bu sebeple insan, mutasavvıfların şehadet âlemi dedikleri bu dünyada, fıtratına yerleştirilmiş olan öz-hatıranın izlerini sürmek suretiyle, biraz olsun hayatın ritmine, vahyin hakikatine ve bu enfüsi varlığının fısıltısına kulak verdiğinde yaratılış mayasına katılmış hatırayı hayatının nirengi noktası hâline getirebilir.¹¹

11 Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât*, thk. Muhammed Seyyid Kılânî, Beyrut: Dâru'l-Meârif, ty, s. 382.

Benzer şekilde insanın, söz konusu fıtratı gereği, fiziki âlemin mekanik yapısı içerisinde metafizik âlemin manalarına erişmeye çabalaması dikkate alındığında elest bezmindeki misakin bu dünyada ruhani güzelliklerini ortaya koyması kaçınılmazdır. Bu, insanlığın tecrübesi ve kültürel belleği ile de tamamen uyum hâlinindedir. Beşerî tecrübe, kolektif biçimde Allah'ın varlığını ve birliğini doğal olarak ikrar etmektedir. Bu itibarla adına fetret dönemi denilen sınırlı zaman dilimleri dışında insanlık –Habîl-Kabil diyalektiğine rağmen- Allah'ın var ve bir olduğunun farkındadır. Tarih içerisinde görülen sapmalar, genel bir beşerî eğilim olarak değerlendirilemez. Bu noktada tarih ve sosyal hayatın kanunlarının da sünnetullah olarak ifade edilen Allah'ın kanunlarının bir parçası olduğu hatırlanmalıdır. O hâlde din, insanın özünden ayrıştırmayacak cevher niteliğinde bir hakikattir. Bu itibarla dindarlık sonradan kazanılmış bir olgu değil, bilakis insanoğlunun yaratılış mayasıyla birebir ilintili fitri bir özelliktir. O hâlde metafizik şahitliğin fiziki dünyaya yansıtılması işi, gelecekte olanı tahayyül etmek değil, bilakis geçmiştekini hatırlama ve tezekkür faaliyetidir.¹²

Metafizik âlemde ruhunun en saf ve en duru hâlde olduğu bir zaman diliminde Allah'ın uluhiyeti, vahdaniyeti ve gaybın hakikatlerine dair kendisine bahşedilen şahitlik ile onurlanmış olan insan, Rabbini ikrar ve kabul etmek suretiyle en temiz ve katıksız bir kulluk potansiyeline sahip kılınmıştır. Böylece o, rububiyete ve vahdaniyete boyun eğme istidadında varlık hiyerarşisinde mutena bir yere yerleştirilmiştir.

Ne var ki insan, Rabbi onu bedeni ile bütünleşmiş şekilde varlık sahnesine çıkardığında hazlarının ve tutkularının peşinden giderek gönül ehlinin “tedsiye (perdelenme)” dedikleri bir anafora kapılmış, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle kalbi kilitlenmiştir. Bu

12 Taha Abdurrahman, *Rûhu'd-dîn*, s. 52.

kilidi açmanın yegâne yolu, Kur'an-ı Kerim'in "elâ bi-zikrillâhi tatmainnu'l-kulûb (Kalpler ancak Allah'ı hatırlamak ve anmakla yatıştır.)"¹³ formülüdür. İnsan, sadece maddi ihtiyaçlarını gidermek üzerine yaratılmış bir varlık olmayıp kalbî, ruhi, fitri ve vicdani özelliklerle donatılmış olması nedeniyle manevi gıdaya daha çok muhtaçtır. Öyleyse onun, maddi ve süflî bir tüketim çarkına kendini kaptırmaması ve fitratına ve ilk misakına uygun hareket etmesi gerekmektedir. İlk misakının şehadetine uygun şekilde hareket eden insan, daha mutlu ve huzurlu bir hâlde her şeyi yaratıcısına nispet eder. Ne var ki fitri bilgisinin üstünü örtmüş olan bir insan, her şeyi kendi zatına nispet ederek ruhunu perdelemeye, kalbini karartmaya ve mahrumiyet batağına sürüklenmeye mahkûm olur. Bu noktada kişinin özünde potansiyel hâlde var olan fitratını uyandırması ve ruhunu harekete geçirmek suretiyle asli hafızasını yeniden kazanması çok önemlidir. Söz konusu yenilenmenin yolu, ibadet ve taat ile nefis perdesini ruhun üzerinden kaldırmak ve tam bir arınmışlıkla ruhu tezkiye etmektir. İnsan, özündeki bilgiyi unutmanın yol açtığı tortulardan kurtulduğu ölçüde iç dinamiklerine dayalı ahlaki erdemlere ulaşabilir. Böylece kişi, kendi iç dünyasında ilk yaratıldığı andan itibaren var kılınmış olan fitratına ait varlığı hatırlar ve söz konusu yenilenme onu nefis perdesini kaldırmak için belirli bir mücadeleye sevk eder.¹⁴ Bu konuyu Anadolu irfanından beslenen Yunus Emre: "Mücadele ne kadar çok olursa müşahade bir o kadar çok olur." şeklinde veciz bir üslupla anlatmaktadır. Yunus Emre, insanın ruhunu ve dimağını dinamik hâlde tuttuğu bir riyazete yönelmesinin gereğini nev-i şahsına münhasır üslubu ile "suretten sığata" geçmek olarak ifade eder.¹⁵

13 Ra'd, 13/28.

14 Taha Abdurrahman, *Rûhu'd-dîn*, s. 438.

15 Abdûlbaki Gölpinarlı, *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1973, s. 283.

4. Allah’a Verilmiş Olan Söze Sadakatle Bağlı Olmak

Yaratana ibadet etme duygusu, Allah’ın henüz insanı yaratıp ona ruhundan üflerken fitratına yerleştirdiği deruni bir manadır. Bu mana, metafizik hafızanın kaydettiği değerlerin fiziki dünyaya aksettirilmesi, Allah’ın uluhiyetine ve vahdaniyetine şahitlik etmek ve Allah’a kulluk etmeye dair gerçekleştirilen sözleşme çerçevesinde gerçekleşir. Yüce Allah’ın insandan “sadece kendisine kulluk edip ona başka bir şeyi ortak koşmayacağına” dair aldığı bu söz, kulluğun, insanın ruhunda mevcut fitri bir fiil olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde metafizik değerlerin ve hakikatlerin bu dünyaya aktarılması da insanın uhdesine aldığı fitri bir sorumluluktur. Burada bahsedilen kulluk, zorunlu ve mekanik bir şey değil, insanın hilkatine yerleştirilmiş olsa da özgür iradesi sonucu onun davet edildiği bir durumdur. Buna göre insan ya Allah’a ibadet etmeyi tercih edip tevhide inanan bir muvahhit olur ya da yine kendi inisiyatifine bağlı olarak onu tuğyan ve aldanışa sürükleyen sahte tanrıların peşinden gider. Elbette inanan bir insan için asıl olan, Rabbinin rızasını kazanma yolunda daha ilk başta tüm kalbiyle O’na yönelmiş olmasıdır.¹⁶

5. Öz ve Söz Birliği İle Kemale Ermek

Semavi dinler, asıl itibarıyla insanoğlu yaratıldığından beri fitratlarına yerleştirilmiş olan tevhid dinidir. Bu itibarla Yüce Allah bu bütüncül sistematığı veren dini “İslam” adıyla anmış ve peygamberleri, kitap gönderdiği resûlleri ve müminleri kendilerine Müslümanlar adıyla şahit tutmuştur. Allah her dönemde insanlara, onlardan alınmış olan ilk misakı ve ilk şehadeti hatırlatan ve onları, imanlarını yenilemek suretiyle kalplerini ve ruhlarını ihya ederek, fitratlarına ve ilk yaratılış özelliklerine

16 Taha Abdurrahman, *Rûhu’d-dîn*, s. 53.

yönlendiren bir peygamber göndermiştir. Allah her dönemde lütfu ve rahmeti gereği insanlara nimetini tamamlamak için dinî hükümlerini tedrici bir şekilde insanlığa vahyetmiş, onların iman-ın ışıltısı, ibadetlerin aydınlığı ve ahlaki erdemlerin güzelliği ile kemale ermesini dilemiştir. Aslında her tevhid dönemi önceki dinî hükümler binasına ilave edilen bir tuğla gibidir ve her tuğla kategorik olarak kendisinden önceki dönemden daha yetkin bir noktadadır. Dolayısıyla yeni eklenen her hüküm, insanlığın ahlaki ve ruhi bakımından bir öncekine göre daha fazla ilerlemesini sağlamaktadır. Böylece son din İslam, “Ben, sadece ahlaki değerleri tamamlamak için gönderildim.”¹⁷ hadisinde ifade edildiği üzere insanlık tarihinde vahyin bütünlüğü içerisinde manevi ilerlemeyi geliştiren bir yapıdadır.

Sonuç Yerine: Bir İnsanlık İdeali Olarak İnsanın Kendi Özüne Dönmeye Çağrı

İnsan, ilk yaratılma anından itibaren Allah’a kulluk etme vasfı ile mayalanmıştır. Hayâ ya da başka bir deyişle insanın özünden kaynaklanan utanma duygusu, onu iyiliğe ve adalete teşvik eden eşsiz bir güçtür.¹⁸ İnsanda bulunan bu manevi güç, her zaman ona ahlaki tutumu öğütler. İnsanı başkasına kötülük etmekten alıkoyan insani öz, aynı zamanda insanın kendine yönelik olarak da kötülüğü engelleyici ve koruyucu bir dinamiktir.¹⁹

Hak Teâlâ, insan, henüz metafizik âlemde ruhani bir nefes hâlindeyken, rububiyetinin birliğine ve kendisi dışında hiçbir Rab olmadığına dair insandan çift yönlü bir söz almıştır.²⁰ İnsanlar söz konusu ikrarı elest bezminde hep birlikte benimsemiş olsalar da bu beşerî şahadet, dünya hayatında çoğu defa aynı gür

17 İbn Hanbel, II, 381.

18 Taha Abdurrahman, *Rûhu'd-dîn*, s. 302.

19 Taha Abdurrahman, *Rûhu'd-dîn*, s. 303.

20 Taha Abdurrahman, *Rûhu'd-dîn*, s. 384.

seda ile yankılanmamaktadır. Oysaki Allah'ın birliğinin yüceliğini idrak, sadece “en yüksek şahadet”e bağlı kalmakla derin bir anlam kazanmaktadır. En yüksek şahadeti: “*Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O’ndan başka ilah yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”²¹ ilahi fermanı, bize açıklarken yine bu ayet, Allah'ın bizzat kendisine yaptığı şahadetin büyüklüğüne ve bu şahitliğe tabi olunması gerektiğine atıfta bulunmaktadır. Kuşkusuz, Yüce Allah, metafizik âlemden kendi birliğine ilişkin olarak insanların tanıklığına bizzat şahitlik etmiştir. Bunun anlamı çok büyüktür. Rabbimiz bize değer vermiş ve bizi muhatap almıştır. Söz konusu şahadetin gerçekleşmiş olmasının en büyük delili, ifade edilen şahadetin metafizik bir hafıza olarak Allah tarafından insanların fitratına ve yaratılış mayasına yerleştirilmiş olmasıdır. İnsanların, Allah'ın var ve bir olduğuna, bu kâinata hükmetme gücünün sadece O'na ait olduğuna şahitliği, insanların, Allah'ın emirlerine uymalarını gerektirir. Allah'ın dışında masiva olarak nitelenen ne varsa bunları terk etmek ve vahyin aydınlığında yürümek, insanlığa bambaşka bir çehre kazandıracak ve dünya üzerindeki adaletsizlikleri ve kötülükleri alaşağı ederek, bunların yerine mutluluğu koyacaktır.

Allah, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) evrensel bir mesaj olan Kur'an-ı Kerim'i vahyetmiş, bu suretle insanlık, Kur'an'ın rehberliğinde kurtuluşa ve mutluluğa davet edilmiştir. Aslında bu hakikat, tek tek insanların ruhunda nakşedildiği kadar, tüm insanlığın kolektif hafızasında da mevcuttur. İslam'ın yasa ve hükümlerini tasdik konusunda, tarihsel bir vakıa olarak peygamberlerin şahitliğine başvurulmuş olması ve onlardan kendi ümmetlerine ve tabilerine son ilahi mesajın ne kadar önemli olduğunun vurgulanmasının talep edilmesi bir yönüyle bu noktaya bir gönderme niteliğindedir. O hâlde her toplum, objektif

21 Âl-i İmran, 3/18.

şekilde kendi kültürel kodlarının derinliklerindeki son peygamber Hz. Muhammed'in mesajına olan iştiağı keşfedebilir ve kendi toplumunun değerleri ile örülü fasit çemberin bir yerlerinde İslam'ın hakikatine olan bazı ipuçlarını bulabilir. Kur'an'ın, sarahtle haber verdiği gibi peygamberler, ümmetlerinden birileri, Hz. Peygamber'in peygamberliğine yetiştiği takdirde ona iman etmelerini ve ilahi mesajı kendilerine ulaştıran Resûlullah'a yardım etmelerini istemiştir. İnsanlık tarihinde peygamberlerin dile getirdikleri bu uyarılar, belki kutsal kitapların tahrifi sonucu silikleşmiştir, fakat insanlığın ortak değerler manzumesi, her defasında beşeriyetin malul olduğu muhtelif kriz anlarında Kur'an'ın evrensel mesajları karşısında bu hafızayı bir kez daha tazelemekte ve vahyin gücü karşısında sarsılmaktadır. Dünyanın tahrip edilmemesi, temel gıda maddelerinin adil biçimde insanlığın ortak kullanımına ait olduğu, -helal gıda kapsamında- zararlı olanın yerine temiz ve faydalı olanın ikame edilmesi, barış içinde yaşanması gerektiği gibi vurguları ile Kur'an-ı Kerim, insanlığa rehberlik edecek yegâne kutsal kitap olarak beşeriyeti bu hakikate davet etmektedir. Bu doğrultuda *"Onlara bildir."* şeklinde başlayan vurgusu içinde -tarihsel atfının yanı sıra- genel bir hüküm olarak insanlığın muhtaç olduğu suyun, adil bir paylaşımına konu olması gerektiğini ifade eden Kur'an-ı Kerim, *"li-kulli şirbin muhtazar (Her canlı sudan kendine düşen payı alır.)"*²² demek suretiyle günümüz insanının ekolojik trajedisine ilahi bir formülasyonla çözüm getirmektedir. Bir tarafı savaşın, yokluğun, mahrumiyetin, maduniyetin ve sefaletin pençesinde iken diğer tarafı şatafat ve sefahatin aldatıcı dünyası içinde, -Kur'an'ın ifadesiyle- deve kervanlarının çölde yollarını yitirmesi gibi "ameh"²³ bolcalayan insanlık, artık bu ilahi çağrıya kulak vermelidir.

22 Kamer, 54/28.

23 Hicr, 15/72.

Allah'ın vahdaniyetini kabule yönelik sözleşmenin gereği olarak Allah'a kul olmanın yegâne yolu, “Şüphesiz Allah katında yegâne din İslam’dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın ayetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görür.”²⁴ ayeti ekseninde Allah Resûlü’nün son peygamber olduğunu gönülden kabul etmektir. Kur’an-ı Kerim, kendisinde şüphenin bulunmadığı bir rehber olarak ona gönülden bağlı şekilde yönelen ve işlerinde takvayı esas alan kişiler için rehberlik etmek üzere vahyin tüm aydınlığı ile durmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.s.) ise Kur’an’ın ahlakını yaşamak isteyenlere sireti ve sünnetiyle uyulması gereken en güzel bir model (üsve) olarak yol göstermektedir.

24 Âl-i İmrân, 3/19.

İlme vefanın bir gereği de ilim insanının, ilmiyle âmil olması yanında, toplumda adalet ve erdemın hâkim olması için gerektiğimde yönetici konumunda olanlardan başlayarak faydalı uyarılarda bulunması, böylece üstüne düşeni yerine getirmesidir.

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE İLME VEFA

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi

Esas anlamı itibarıyla vefa kavramını, “verilmiş bir söze yahut kabul edilmiş bir yükümlülüğe, bir emanete ya da ahde, vaade veya dostluk bağlarına sadakat gösterip titizlikle koruma ve vakti geldiğinde gereğini eksiksiz olarak yerine getirme” şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan çıkarılacak sonuçların ilki, vefa kavramının öncelikle bir “saygı gösterme ve değer verme” anlamı içerdidir. Çünkü insan, değer verdiği ve saygı duyduğu şeyleri korur, yerine getirir. Allah tarafından insana verilen ve saygı gösterip elinden geldiğince mükemmel bir şekilde gereğini ifa etmesi buyurulan en değerli nimetlerden biri, hatta birçok yönden birincisi ilim ya da daha yalın bir ifadeyle bilgidir. Buna göre ilim/bilgi “Olmasa da olur.” denilecek bir fantezi yahut aksesuar olmayıp -aşağıda değineceğimiz üzere- insan olmamızın en başta gelen şartıdır. Böyle olunca, “ilme vefa” şeklindeki bir başlık öncelikle şu konuları hatıra getirir diye düşünüyorum:

- a) İlme ve âlime değer verme anlamında ilme vefa,
- b) Dinî - dünyevi ayrımı yapmadan “beşikten mezara kadar” bilgi peşinde olma anlamında ilme vefa,
- c) “İlmiyle âmil olma” ve hem kendine hem sosyal ve doğal çevreye yararlı olma anlamında ilme vefa.

Bu başlıklar daha da çoğaltılabilir.

A. İlme ve Âlime Değer Verme Anlamında İlme Vefa

Kur'an-ı Kerim'de -bağlamı özel olsa da- genel ve mutlak hüküm ifade eden özdeyiş tarzında birçok ilkesel ifade vardır. Bunlardan biri de: “*Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”¹ şeklinde-ki ilahi beyandır. Hadislerde de böyle içeriği zengin ve mutlak ifadeler çoktur. Resûl-i Ekrem'in: “*İlim peşinde olmak her Müslümana farzdır.*”² anlamındaki sözü böyledir. Çünkü *ilim* mutlak bir değerdir ve Allah'ın üç asli sıfatından biridir; hatta bazı düşünürlere göre öteki ikisini (irade ve kudreti) de içine alan sıfattır. İnsan bakımından düşünüldüğünde ise *ilim*, tüm canlılar içinde Allah'ın yalnız insana vergisi olan bir yetkinlik şartıdır. Onun için Bakara 2/30-33. ayetlerde insanın “*yeryüzü hükümrانlığı*” anlamında *halife* oluşu ve meleklerle üstün tutulması bu ilahi vergiyle ilişkilendirilir. Ahzâb 33/72. ayette göklerin, yerin ve dağların kabul etmeyip de insanın yüklendiği bildirilen “*emanet*” de bilgi edinme ve bilim yapma yeteneği (akıl) olmalıdır.³ Bu durumda, akıllı hem bilgi edinme aracı hem bilginin taşıyıcısı hem de bilginin uygulayıcısı olarak sürekli kullanmak ve bu suretle aklın hakkını vermek, “*emanet*”e riayet, sadakat ve vefanın gereğidir. Nitekim Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), insanı başka canlılardan ayıran meziyetlerin başında akıl ve bilginin geldiği şeklindeki âlimlerimiz arasında yaygın olan görüşü hatırlatarak, hayatını bilgisizlikle geçiren birinin

1 Zümer, 39/9.

2 Vekî' b. el-Cerrâh, *Nüşatü Vekî'* 'ani'l-A'meş, Kuveyt 1406/1986, s. 98; İbn Mâce, *es-Sünen* (nşr. Heyet), Kahire 1435/2015, I, 268, hadis no. 224.

3 Bu yöndeki yorumlar için bkz. Ebû Abdullah Hüseyin el-Halîmî, *Minhâc fî Şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), eş-Şâmîle ez-Zehebîyye, III, 25; İbn Hazm, *el-Fasl fî'l-mîlel ve'l-'ehvâ'i ve'n-nihal*, Kahire 1347, I, 71; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân* (nşr. S. Adnan ed-Dâvûdî), Dımaşk, Beyrut 1412; “e-m-n” md., s. 90; *et-Tefsîr*, Mekke 1424/2003, III, 1285.

ilmin dünyada ve ahirette sağlayacağı nice üstünlükler vardır... İlmin ve ilmî meşguliyetin, ilim yolcusunu lüzumsuz vesveselerden, insana sadece üzüntü getiren boş kuruntulardan, can sıkıcı fikirlerden uzak tutmaktan başka faydası olmasa, sadece bunlar bile ilme yönelmeyi gerektiren çok önemli sebeplerdir.”⁶

Kaynaklarımızda ilmin mutlak bir değer olduğuna, dolaşısıyla her ilme ve âlime saygı gösterilmesi gerektiğine vurgu yapılır. “İslam’ın altın çağı” denilen yüzyıllarda akli ve deneysel ilimlerdeki muhteşem başarılar bu anlayışın bereketiydi. Nitekim Gazzâlî (ö. 505/1111), açık bir şekilde, “Bir görecelilik söz konusu olmaksızın bilgi özünde mutlak üstünlük/fazilettir.” der.⁷ Buna göre ilimler arasında ihtiyaç bakımından bir ayırma gidilse de değer bakımından ayırım yapılmamalıdır; bunun tersi bir yaklaşım ilme karşı saygısızlık ve vefasızlıktır.

B. Dinî - Dünyevi Ayırımı Yapmadan “Beşikten Mezara Kadar”⁸ Bilgi Peşinde Olma Anlamında İlme Vefa

İlginçtir ki daha İslam’ın II. asrında İmam Azam’ın öğrencisi, büyük âlim Muhammed eş-Şeybânî (ö.189/805), “Bir insanın vaktini topluma (cemâ’a) yararlı işlerle mi yoksa ibadetle mi değerlendirmesi daha doğru olur?” sorusuna iki şekilde de cevap verildiğini belirttikten sonra, birinci şıkkı tercih edenlerin görüşüne verilen örneklerden birini şöyle ifade etmiştir: “Hz. Peygamber, ‘İnsanların en hayırlısı insanlara yararlı olanıdır.’

6 *Ahlâk ve Davranış Tarzları: Nefislerdeki Ahlâkî Hastalıkların Tedavisi*, çev. Mustafa Çağrı, Ankara 2019, s. 53-54.

7 *İhyâ*, Kahire 1332, I, 12.

8 “Beşikten mezara kadar ilim peşinde olunuz”; bazı geç dönem kaynaklarında hadis olarak da zikredilen meşhur bir sözdür; bkz. İbnü’l-Müstevfi, Mübarek b. Ahmed el-Erbilî (ö. 637/1240), *Târîhu Erbil* (nşr. Sâmî b. Seyyid Hammâs es-Sakkâr), Bağdad 1400/1980, I, 7; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, Bağdad 1941, I, 52.

10 İbn Sa'd, *et-Tabakât* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, IX, 142; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* (nşr. Sa'd b. Nâsir eş-Şetîrî), Riyad 1436/2015, XIV, 362; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr* (nşr. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî), Beyrut 1983, XI, 38.

ziraat, dokumacılık, siyaset hatta hacamat (kan alma tekniği) ve inşaatçılık da kifâi farzlardandır..."¹¹

Belli ki Gazzâlî'nin saydığı bilgi alanları -eskilerin bir tabiriyle- tahdidî değil, ta'dadîdir. Buna göre modern zamanlarda gelişen ve "*dünya işlerimizin düzgün gitmesi için*" faydalı olan bilimlerin de farz-ı kifayeler listesine gireceği açıktır.

Esasen İslam düşüncesine göre ilke olarak bilgi mutlak bir değer olduğu için, Kur'an-ı Kerim'den başlayarak İslami kaynaklarda imkân ve şartlara göre olabildiğince bilgili olmamız istenmiştir. Kaynaklarımızda buna dair ilginç bilgiler var. Mesela ilme ve âlimlere değer vermesiyle tanınan Abbasi veziri Yahya b. Halid el-Bermekî (ö. 190/805), oğluna, "İlmin her dalına önem ver, her birinden alabileceğini al. Çünkü kişi bilmediğinin düşmanıdır ve senin hiçbir ilim dalına düşman olmana gönlüm razı olmaz." demiş, ardından şu mısraları okumuştur:

"Bilgi zengini ol, her ilim dalından nasibini al.

Kişi kendini bu dallardaki bilgileriyle yüceltir, bunu bil.

Bilmediğin alanın düşmanı olursun.

Sağlam bilgilerin sayesinde bu düşmanlığı barışa çevirirsin."

"*Bilmiyorsanız bilenlere sorun.*"¹² mealindeki ayet de kategorik bir buyruktur. Sebebi ve muhatabı özel olmakla birlikte,¹³ "*Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" ayeti gibi bu da ilkesel değer

11 *İhyâ*, I, 16.

12 Nahl, 16/43.

13 Allah'ın, peygamber olarak Hz. Muhammed gibi bir insanı değil, bir meleği göndermesi gerektiğini ileri süren putperestlere karşı, önceki ümmetlere de elçi olarak böyle insanlar gönderildiği bildirildikten sonra, bu konuda kendilerinden daha bilgili olan Yahudilere sormaları istenmiştir (Bu bilgi için bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* [nşr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî], Kahire 1422/ 2001, XIV, 226-228; Mâtürîdî, *et-Te'vilât Te'vilâtu Ehli's-Sunne* (nşr. Mecdî Bâsellûm), Beyrut 1426/2005, VI, 508-509).

taşımaktadır ve anlamı geneldir. Bu açıdan baktığımızda söz konusu ayetin bize şunu buyurduğunu kolaylıkla anlarız: “Hangi konu olursa olsun, bir konunun doğrusunu öğrenmek ve bir işi doğru yapmak için o konuyu, o işi sizden daha iyi bilenlere sorun, uzmanından öğrenin.” Hatta İmam Azam (ö. 150/767) bu ayeti delil göstererek hâkim (veya yetkili ve sorumlu makam), içtihat konusu bir meselede: “Farklı görüşte olana göre kendisi daha bilgiliyse kendi içtihadını uygular; karşı görüşte olan daha bilgiliyse onun içtihadını uygular.” demiştir.¹⁴ Buna göre her alanda bilgiye saygı ve vefa, ilgili alanda ehliyetli ve yetkin uzmanlardan sorup öğrenmeyi, eğitim almayı gerektirir; bu gayet açık bir ilâhî buyruk ve -Gazzâlî’nin yalın ifadesiyle- “dünya işlerimizin düzgün gitmesi için” gerekli bir ödevdir.

İslam düşüncesindeki meşhur özdeyişle: “Dünya ahiretin tarlasıdır.”¹⁵ Hem dinî kaynaklarımız hem de özellikle ikinci binlerin ortasına kadar İslam dünyasında, sonraki beş yüz yılda Batı dünyasında yaşanan insanlık tecrübeleri gösteriyor ki, gerek bireyin dinî ve dünyevi hayatı için gerekse devletin ve toplumun güvenlik içinde gelişmesi, sonuçta “dünya işlerimizin düzgün gitmesi için” bilime ihtiyaç vardır. Çünkü bir başka özdeyişte denildiği gibi “Devlet ile din ikiz kardeşler.”¹⁶ İkisinin de bireye ve

14 Mâverîdî, *el-Hâvî'l-Kebîr* (nşr. Ali M. Muavvad-Adil A. Abdülmevcud), Beyrut 1419-1999, XVI, 49.

15 [الدُّنْيَا مَرْزَعَةُ الْآخِرَةِ]; Ebû Bekir el-Hârizmî (ö. 383/993), *Mufidu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*, Beyrut 1418/1997, s. 71. Geç dönem kaynaklarında hadis olarak da geçer (mesela bkz. Abdülkâdir el-Geylânî, *Fütûhu'l-ğayb* Ğayb (nşr. Abdülâlim ed-Dervîş), Dâru'l- Hâdî, Riyad ts., s. 262.

16 [اَلْمُلْكُ وَالِدَيْنِ تَوَاضَعَا]; pek çok kaynakta tekrarlanan (mesela bk. Kudâme b. Ca'fer, [ö. 337/949], *el-Harâc ve Sînâ'atu'l-Kitâbe*, Bağdad 1402/1981, s. 436; Hârizmî, *a.g.e.*, s. 408). Bu meşhur vecize mevzu hadisler arasında da gösterilmiş (mesela bk. Sağânî, *el-Mevdû'ât*, Dımaşk 1405, s. 36); bazı kaynaklarda da Sâsânî devletinin kurucusu Erdeşîr'e nispet edilmiştir (bk. Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc ve Sînâ'a*, Bağdat 1402/1981, s. 436).

topluma huzur ve mutluluk ortamı sağlayacak şekilde gelişmesi, bilimlere ayırım gözetmeden değer verilmesiyle mümkündür.

Bilhassa son birkaç asırdır yaşanan somut gerçekler göstermiştir ki çağımızdaki ilim zihniyeti, küçülen dünyamızın sorunlarını çözmeye uygun bir zihniyet değildir. Bu ilim zihniyetindeki problemi şöyle özetleyebiliriz: Dünyanın bir yarısında, daha çok da Müslüman toplumlarda dinî ilimlere önem verilirken akli/deneysel ilimlere eskiden olduğu kadar itibar ve vefa gösterilmemekte; dünyanın öbür yarısında yani Batılı ve Batılılaşmış toplumların çoğunda ise akli/deneysel ilimler olabildiğince öne çıkarılırken dine dair bilgi, düşünce ve inançlara gerektiği kadar itibar ve vefa gösterilmemektedir. Sonuçta akli/deneysel bilimleri ihmal edenlerde maddi medeniyette gerilik yaşanırken dine dair bilgi, düşünce ve inançları ihmal eden dünyada da gelişmiş akli/deneysel bilimlerin tüm insanlığa ve tabiata zarar vermesi önlenip yararlı kullanılması sağlanamamaktadır.

Kanımcı Müslüman dünya açısından ana sorun şuradadır: Aşağı yukarı XV. yüzyıla kadar Müslüman dünyada dinî ilimlerin yanında akli ve deneysel bilimlerde de -o döneme “İslam’ın altın çağı” denmesini hak ettirecek şekilde- sürekli bir gelişme yaşanmıştı. Bunun sonucunda Müslüman bilim insanlarınınca gerçekleştirilen çalışmalarının XIII. yüzyıldan itibaren Batı dünyasına aktarılmaya başlandığı ve XV. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan Rönesans hareketlerine kaynaklık ettiği hususunda bilim tarihçileri arasında görüş birliği vardır.¹⁷ Ancak Fransız yazar Francis Gilles’in 1983’te *Nature* dergisinde yayımlanan yazısında

17 Bu konuda geniş bilgi ve zengin bilgi kaynakları için şu eseri incelemek yararlı olacaktır: Prof. Dr. Bekir Karlığa, *İslam Düşüncesi’nin Batı Düşüncesi’ne Etkileri*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2004.

Gazzâlî, bildiğini uygulamanın önemi hakkında şöyle der: “Bir hasta hastalıklar ve tedavileri hakkında bin kitap yazsa, bin hastaya bu bilgileri öğretip hepsini kurtarsa, her gece bu bilgileri bin defa tekrar etse, (bildiklerini uygulamadıkça) bunların hiçbirisi onun hastalığını iyileştirmez. İbadet bilgilerini güçlü bir şekilde öğrendiği halde bunlarla amel etmeyen, günahlar ve haramlar hakkında büyük bir bilgi birikimine sahip olmakla birlikte kötülükten sakınmayan, kötü huylarla ilgili güçlü bir bilgi birikimi edinmiş olmasına rağmen bu huylardan kendini arındırmayan âlim de belirtilen hasta gibi aldanıştadır. Çünkü Allah “*Nefsini arındıran kurtuluşa erdi.*”²² buyurmuş; “Nefsin nasıl arındırılacağını öğrenen, bu alanda kitaplar yazan, insanlara hocalık yapan kurtuldu.” dememiştir. Başka bir ayette “*Tevrat’la yükümlü kılınıp da onun gereğini yapmayanların durumu, cilt cilt kitaplar taşıyan merkeplerin durumuna benzer.*”²³ denilir.”²⁴

Bir ilim insanı, öncelikle bilgisiyle yaşayışının uyumlu olmasına özen göstermek suretiyle ilmin ve âlimin şerefini korumalıdır. Bu tutum, ilme vefanın birinci şartı denilse yeridir. Bir ülkede ilim ve fikir insanların yozlaşmış, kendi ilim ve fikirlerine karşı vefasızlık yapmaları, o ülkede çeşitli toplum kesimlerinin de bozulmasına sebep olmaktadır. Çünkü toplumu aydınlatma ve geliştirme görevi her hal ve şartta ilim ve fikir insanlarına düşer; insanlık tecrübesi bunu göstermektedir. İlme vefanın bir gereği de ilim insanının, ilmiyle âmil olması yanında, toplumda adalet ve erdemin hâkim olması için gerektiğinde yönetici konumunda olanlardan başlayarak faydalı uyanılarda bulunması, böylece üstüne düşeni yerine getirmesidir. Bu konuda kültürümüzde, Kur’an-ı Kerim ve hadislerden başlayarak erken zamanlardan

22 Şems, 91/9.

23 Cum’a, 62/5.

24 İhyâ, III, 388.

itibaren oluşmuş zengin bir literatür vardır. Burada sadece bir örnek vererek yazımızı onunla tamamlamak istiyoruz.²⁵

Ünlü fıkıh âlimi Evzâî (ö. 157/774), Abbasi halifesi Mansur ile yaptığı uzun sohbetin bir yerinde halifeye şu uyarılarda bulunmuştu: “Ey müminlerin emiri! Bu yönetim senden öncekilerde sürekli kalsaydı sana ulaşmazdı. Demek ki, yönetim sende de baki kalmayacak... Ey müminlerin emiri! Öğrendiğime göre Halife Ömer b. el-Hattâb (r.a.), ‘Fırat’ın kenarında bir oğlak ölse, korkarım ki onun hesabı da bana sorulacaktır!’ demişti. Ya senin yanı başında bulunup da adaletinden mahrum kalanlar varsa senin halin nice olur!..”

Halife, Evzâî’ye, “Nasihatlerin için sana teşekkür ediyor, onları kabul ediyorum... Beni bu uyarılardan mahrum bırakmamı rica ediyorum. Sen sözü kabul gören, suçlamadan nasihat etmeyi bilen bir dostsun.” demişti. Bu arada Evzâî ayrılırken ona mal yardımı yapılmasını emretmişse de Evzâî yardımı kabul etmeyip halifeye şöyle demiştir: “Benim yardıma ihtiyacım yok. Öğütlerimi dünya malına satacak değilim.”

25 Bu ve başka bazı örnekler için bkz. Gazzâlî, **İhyâ** (çev. **Mustafa Çağrıncı**), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İzmir 2020, II, 500-505.

İnsan vefalı ise hakikatlıdır. Vefalı ise cömert, vefalı ise vakur, vefalı ise kibirsiz, vefalı ise pazarlıksız, vefalı ise olgun, vefalı ise dosttur... Yaşamımızda sadakatlı ve hayırlı olan her türlü yönelimin kaynağı vefadır.

HAKİKATE VEFA, UNUTMA PANDEMİSİ (VEFASIZLIK PANDEMİSİ)

Betül ŞATIR

“Vefa; ötelerin sonsuz mükafatı karşısında, cehennemi hafife almaman, ulvi güzellikleri dünyaya satmamandır...”

Hz. Mevlana

Allah ile insan arasındaki kutlu sözleşmeyi, vaadi, taahhüdü daima hatırladığına dair davranışlar sergilemek, her vakit şükürle zikirle hareket ederek sevgisini izhar etmek, vefanın ta kendisidir. Vefa bu sevginin en güzel meyvesidir. Mayamızda bulunan ve ona kıvam veren en kıymetli duygu yoğunluğu “vefa”... Tüm hayatımızı kuşatan, inşa eden, sessiz bir anlaşma âdeta. Bütün güzel hasletlerin ve meziyetlerin zemininde bulunan; âdeta kurucu işlevi olan eşsiz bir yücelik hâli. İnsan vefalı ise hakikatlidir. Vefalı ise cömert, vefalı ise vakur, vefalı ise kibirsiz, vefalı ise pazarlıksız, vefalı ise olgun, vefalı ise dosttur... Yaşamımızda sadakatli ve hayırlı olan her türlü yönelimin kaynağı vefadır.... Rabbimiz vefalı olmanın önemini ve güzelliğini evvela zatında müjdelemiştir: “Kim Allah’tan daha fazla sözüne bağlı olabilir?”¹ Belki de vefa duygusuna bu yolla bir üstünlük bahşetmiştir. Vefa kahramanı olan Efendimizi de dünyada halifesi seçerek insanlığı şereflendirmiş, kalbimizin sınırlarını genişletmiş, yaşam denilen ayrılık ülkesini; ışıyla, nuruyla ziyadeleştirmiştir.

1 Tevbe, 9\111.

Vefa; kabiliyet ve imkânlar dâhilinde samimi bir bağlılık hâli. İnsanın vefalı olma tercihini kullanması, davranışlarında yücelik ve soyluluk yönelimini keşfetmesi, hakikate ve ilahi rızaya ulaşacağını bilmesi demek. Bizler yeryüzüne çalışmak, ahdine sadık olmak ve başarmak için geldik. Bunun karşılığı yücelme, razı olma, razı olunma, huzur, kolaylık ve sevilme. Allah'a verdiği sözünü unutmamanın kavlini, keremiyle kuşatacak ve koruyacak olan Allah'tır. Rabbinin kuluna yakın olması ve kulunu himayesi hususunda, konumuzun vefa olmasından hareketle vaadinde çok cömert olduğunu hatırlamak lazımdır. Vefakâr olmak, iyilik edeni hatırda tutmak, unutmamak demek. En büyük vefakârlık, insanoğlunun elest bezminde verdiği o söze vefalı olmasıdır. Allah Teâlâ'yı tek ilah olarak tanıyacağımıza dair o kutlu mükâleme, özümüzde tutarlı olmamız için çok önemlidir. Bu ahitleşmenin neticesi olarak Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmek hususunda bitmez bir iştiaak duymamız daha kolay. Allah'ın dünyada iken verdiği bütün nimetlerin kıymetini bilmesi ve şükran, haşyet, huşu ile yaşaması. İnsan ki en çok da Hakk'ın vefasından ümidini kesmemelidir. . . Nankörlük ise insanın ruhlar âleminde yaratıcı olarak tanıdığı Rabbinin inkâr etmesi, verdiği nimetleri görmezden gelmesi, O'na isyan etmesidir. Bir nevi özünden ve tutarlılığından sapması. . .

Vefanın dip akıntılarında daima sevgi, selamet ve ferahlık vardır. Vefa; hatırda tutmanın, belki affetmelerin gölgesinde büyür, olgunlaşır ve adaletle fedakârlığı kuşanarak dünyalarımıza serpilir. Vefanın hoşgörölü tılsımı bir yüreğe değdiğinde o insan ebedi huzura temas edebilmeye çok yaklaşmıştır. Vefanın mihenk taşı hatırda tutmaktır; vefa içimizdeki iyiliği cesaretlendirip meydanlara sürer; biz de böylece çıktığımız gazalardan elimizde ganimetler, hediyeler ve fetihlerle döneriz. Vefa hatıraların ortağı dostlarımıza karşı ihtiram, dikkat ve sevgi duyguları ile yönelmek. İletişimde olmak, hemhâl olmak, diğerkâm bir niyetle hâl hatır bilmek,

arayıp sormak, yaralandıysa sarmalamak, incindiyse teselli vermek, düştüyse kaldırmak bilgeliği... Vefa; bitmeyen dayanışma duygusu ve içinden çıkınca umuda veda edeceğimiz bir ahlak evreni... Vefa; kalbimizin hafızası, gönlümüzün kararı...

Asanın Musa'ya; Musa'nın asaya olan vefasını hemen hatırlamamız mümkündür. Bütün yalanları bir hamlede yutan, hakikate sarsılmaz bir sadakat duyulan o sahne. Yakup'un Yusuf'a; Yusuf'un kuyu karanlığında gönlüne sekine veren Mevla'sına olan güveni. Hz İbrahim'in "halilullah" iltifatına olan vefası, cömertliği ile melekleri kendisine hayran bırakması... Musa'nın Rabbinden gelecek her türlü hayra karşı ihtiyaçlı hâli, Magdalalı Meryem'in iftiralar karşısında yaratanın esenliğine sığınması, zahmetlere karşı gösterdiği sabır, cennet ve cemel için çekilen dünya çilesinde ibadete ve zikre karşı duyduğu o derin sadakat... Kadim zamanlardan günümüze, vazgeçmeden kararlı ve devamlı bir şekilde direnen, hakikati diri ve zinde tutma çabasında olan, kalpleri vefa ile kıvam alan, gönülleri güzel duygularla teskin olan daha nice salih ve saliha kullar...

Ne zaman bir müşküle düşsek Efendimizin hayatından bir çıkış yolu bulmaya meylederiz. Vefa söz konusu olduğunda da Efendimizin hayatında annesine, amcasına, süt annesine, fedakâr eşi Hatice'ye vefasını görmemiz için çok çaba harcamamıza gerek yoktur. Hüveylid'in kızının arkadaşı olan bir hanım huzuruna gelince oturması için hırkasını yere sermesini hemen hatırlarız. Tüm peygamberleri kardeşi bilmesine, İbrahim aleyhisselama dostça ve saygı dolu vefasına şahit oluruz. Taif'te bir üzüm bağına sığındığı esnada kendisine meyve ikram eden kişiyi: "...Demek Ninova'dansın; kardeşim Yunus'un memleketi..." diyerek vefası ile etkilediğini görürüz. Hz. Yunus'u tebliğ için gönderildiği yurdu ile birlikte anmasına; o bağda bulunan kişinin bundan mütehasıs olup oracıkta Müslüman olmasına hayran oluruz. Tüm peygamberlerin hatırasına duyarlı olmasına;

selamet temennilerine, selam ve salat ederken onları da dualarına katmasına, her birine ayrı ayrı vefa duymasına hayranlıkla tanınır. En yakın dostu Ebu Bekir'e karşı beslediği dostluk, sahabenin gençlerine gösterdiği özen, ensara duyduğu sevgi, akrabalarına olan düşkünlüğü... Kuşu ölen çocuğun hüznüne duyduğu vefa. Suffe ashabına karşı beslediği karşılıksız iyi niyet; kendisinden binlerce yıl sonra yaşayacak ümmeti için sürekli af dilemesi; cennette beraber olmak üzere dualar etmesi gibi sayısız örnekler çıkacaktır karşımıza.

Efendimizin doğduğu büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda olduğu günler gelip çatığında ve artık yollara revan olma zamanı geldiğinde kutlu Nebi'nin hayatında "vefa" nasıl bir haslettir çok iyi görürüz. Sevgililer sevgilisi ardına döner; Mekke'ye hasretle, sevgiyle bakar; acının vatani olmuş her türlü kısıtlamaların, ablukaların, hakaretlerin yurdu olmuş topraklara; büyük bir muhabbet ve ayrılığın ıstırapı ile veda eder. Zorla çıkarıldığı memleketine, anılarına, çocukluğunun ve gençliğinin hatıralarına ne kadar vefalıdır. Güzel huyların ve ahlakın şahikası olan güzel Peygamberimiz; sevgiyi sürdürmede, bağlılığını devam ettirmede ne güzel bir ısrara sahiptir.

Hicret yolculuğunda Sevgili Peygamberimiz ve Hz. Ebu Bekir'e, sözüne ve şahsiyetine güvenilir ve aynı zamanda maharetli bir kılavuz olan Abdullah b. Ureykıt, aralarında belirledikleri bir ücret mukabilinde rehberlik yapıyordu. Müşrikler, Efendimizin hicretinin farkına vardıklarında, Onun mübarek başına Abdullah b. Ureykıt'ın yol için anlaştığı ücretin çok daha fazlasını ödül olarak koymuşlardı. Elbette Abdullah, bu devasa teklifi duymuştu. Belki de alacağı bedelin çok daha fazlası olan bu ödül, bir an olsun hicret rehberinin aklını çelmemişti. İslam'ı henüz seçmemesine rağmen, bir insan olarak verdiği söze sadakatini sürdürmesi, aralarında vardıkları anlaşmaya vefa duyması ne

kadar soylu bir davranıştı. Abdullah'ın bu samimi duruşu tarihin tüm akışını değiştirmişti.

Vefa deyip geçmemek gerektiğini bu ibretli hikâyeden anlamak zor değil. Müslüman olmayan rehberin, kat kat fazla bir bedele bozmadığı sadakatini bir çoğumuz bilir, yeri gelince anlatırız sohbetlerimizde. Vefalı olmak bize ne de zor gelir. Bu dünyada İslam'ın çileli yol arkadaşlığını yaptığımız can yoldaşlarımıza böyle sadakatli davranmak gerektiği aklımıza bile gelmez. Oysa ahbine vefalı davranan bir insan yüceliği; yeni bir takvim başlatmıştır tüm dünyada. Medine ile başlayan eşsiz bir irfan, hayır ve inşa döneminin vesilesi oluvermiştir o soylu, o sadakatli duygu... Belki de şimdi, şu anda dünyanın bizim de vefa göstereceğimiz bir tutuma ihtiyacı vardır...

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a vefası. Gezenlerin aynı yö-rüngede düzene ve nizama gösterdikleri itaat. Canımızın toprağa mevt etmesi, ruhumuzun teveffa ederek sahibine tevfi etmesi... Dilimizin ervah âleminde verdiği sözün yankısını daha dün verilmiş gibi duyuyor olması... Örnekleri sonsuz sayıda arttırmak mümkün. Fakat modern insanın hakikate olan vefasını yitirdiği zamanlardayız. Oysa vefa hatırlamak, yaşadığımızın farkında olmak, ruhumuzun nabzını yaşam normallerine getirebilmemiz demek. Zaman, hükmünü icra ederken çocuk kalabilmek, safi-yetle davranmak, masumiyete de vefalı olmak demek....

Hız baskısı insana tüm güzel yönelimlerini unutturuyor. Hafızamızdan güzelliğe dair, hayır ve hakikat namına ne varsa temizliyor. Yaratılmışlar hususunda Yaratana vefa duyarak sevmek en anlamlı medeniyet karinelerimizden iken bizler sevgiyi ve saygıyı da unutuyoruz. Zıddıyla tanımlar daha da netleşiyor; vefa kavramının zıddı nankörlük bir nevi unutmak hâli... Ve yeryüzü şairin de dediği gibi bir unutma ülkesi. Bizim bütün koşturmacalar arasında hatırlamamız gereken nedir? Bu unutuşu

keskin bir tahattura ile yeniden bize fark ettirecek bu duruş, bu duraklama hâli, bu “unutmayı hatırlama pandemisi” nice hayırları bünyesinde toplamıştır kim bilir?.. Hakikatin incitildiğine bu denli şahit olduğumuz bir zaman dilimi olmamıştı belki de. Bunca unutuş, hakikati unutmanın popülerleşmesi ve bu kadar estetize edilip önümüze getirilmesi daha evvel yaşanmış bir şey olmasa gerektir.

Modern zamanlarda insanın yükü ağır. Zaman akışkan hızıyla ilerlerken dostlukların da akışkan bir sıvı gibi ellerimizden kayıp gitmesi sinelerimizde bir üzüntü bile oluşturmuyor ne yazık. Vefanın harcını oluşturan değerlerin de aşmıyor olması kaygı verici. Dostluk, sadakat, söz, peyman, devamlı bir sevgi, lütuf, sıdk, vakar, akıl, aşk, sabır, şükür, adalet, insaf, kulluk, hatırda tutmak, doğru sözlülük, dürüstlük, fedakârlık... Bütün bunlar vefa ahlakını oluşturan doku bileşenleri... Kalplerin yükünü hafifleten bir katlanma hâli... Bu huzur harcı kıyılarımızdan çekildikçe bizler de çoraklaşıyoruz. Vefa bir bakıma insanın kâinata karşı duyması gereken bir borç yükü. Ve insan borcunu ödedikçe haysiyetini yüceltir, şerefini katlar, biricikliğini ziyadeleştirir ve esenliğini arttırır.

Vefa yürünecek bir yol... Hasbi sevgilerle, yürek hizasında buluşabilmek kabiliyeti. Yürünen yolların, çekilen cefaların yüküne adı yazılmış bir yolculuk...Ferahat, fedakârlık, adanmışlık en çok da sadakat... Sabreden, değer veren, dünyayı sevgisiyle güzelleştiren insan yüceliği daima gönüller kazanıyor, bu duruş yaşadığımız evrene hep kazandıyor. Uzmanlara göre sağlığımızı ve mutluluğumuzu vefa duygusuna verdiğimiz emek çok iyi bir noktaya getiriyor. Vefa ruhumuzu demirleyeceğimiz en güvenilir limanlardan. Vefasızlık ise bir modern dünya enfektesi; bir körleşme hâli, yapışkan hileler kuyusunda en karanlık nokta, âdetâ bir unutuş pandemisi... Vefasızlık kâinatın kalbinde ağrıyan, ıstırapla seğiren bir boşluk.... Kısa vadelerin, hazların bağımlısı

modern insan, iyilik etmenin huzurunu iyiliğe karşı vefasızlığı kuşanarak ıskalıyor. Güvensizliğin korkunç farkındalığı ve belirsizliğin şüphesiyle paylaşmak yerine harcamayı ve biriktirmeyi mutluluk zannediyor. Sadakatin çöküşü insanın yere batmasıyla eş değerde. Vefasızlığın doğurduğu kederlerden insanoğlu öteden beri muzdarip. Yalnızlığın, kadirbilmezliğin kol gezdiği insan kalbi; sosyal ağların tuzaklarına daha kolay düşüyor. İfşa dansına dönüşen mahremiyet ihlalleri âdeta şahsiyet intiharlarına denk. İnsan her hâlini paylaşmazsa lanetlenmiş sayıyor kendini... Bilgince, bilgece tercihler yapmaktan uzaklaşarak maddi yönünü, geçici yanlarını ön plana çıkarıyor. Eğlenmenin yegâne hakikat olduğu sanrısına yenik düşüyor. Derinlemesine ve fikri derinliği olan her şeyden kaçmayı zamanla bir nimet bilir hâle gelebiliyor. Ne diyordu güzel sözüyle bir yazar: “Dünyanın hâli yem sandıklarımızın boynumuza dolanmasıdır.” ve “Vefa, hatıralarına ihanet etmek istemeyenlerin kalbine yakışan solmayan çiçektir...”

Vefa bir hatırlama ve sevgi ile harekete geçebilme eylemi... Ferhat dağlara azmetmiş, Kerem çilelere koşmuşsa bu elbette vefadandır. Kullandığı eşyalarda bile hatır gözeten, onlara isim koyan bir peygamberin ümmetiyiz. Vefa, kullanıp atılamayan günübürlük olmaktan çok uzak, müstesna bir meziyet. Yüzergezer duygular beslemeden sahi ve sürekli bir sevgiyle karşısındakini sevmek. Sevgisini onu yaratan ve ihsan eden Rabbi ile ilişkilendirmek. Eşyaya da bedeninin parçalarına da ihtimam gösterebilmek. Onun şahitliğinde yaşadığını bilmek, ondan gördüğü hizmete hürmet ederek minnettar kalarak vefalı olmak.

Tek orijinal yanı itaatsizlik, itiraz, başkaldırı olan bir düşünce biçimi, dijitalleşme ile kol kola girerek bir dayatma içinde. Es-tetize ederek renklendirdiği zehri bize altın tas içinde sunmakta. Günah ve yasak olanın, huzuru bozan her şeyin faziletli sayıldığı bir anlayış, stil baskılarıyla hepimizi yanıltmak istemekte...

Ruhsal açlık çeken insanların birbirini yediği bir sistemin içinde iyiliği yeniden uyandırmak, kısılmış sesine güç kazandırmak giderek zorlaşıyor. Empati yapabilme, hâlden anlama, karşılıksız iyiliklerde bulunma potansiyelimiz eksiliyor. Cömertlik, paylaşmak, yaraları sarmakken; umutsuzluk mikrobi ile enfekte olmuş günümüz insanı barışa, huzura giden yolun bolluk ve sahip olmaktan değil, yetinme ve paylaşmaktan geçtiğini fark etmekte zorlanıyor. Cehalet peçesini takmış modern insan kişisel hayatlarını kazanma ve mücadele alanına çevirmek derdinde. Birdenbire dijitale açılan pencerelerimizden içeriye doluşan aceleci ve tozlu rüzgâr nasıl bir duruş sergileyeceğimiz üzerinde düşünmemize imkân vermiyor. Sağ mevzulardan derinlikli olana doğru bir vefa yolculuğu başlatmak gerekiyor. Üstün insan, iyiliğe emek veren, hakikatin iyilikte gizlendiğini bilen insandır. Kötüye ve sahteye maruz kala kala zamanla kötüyü sahteyi üretir hâle gelen insanın bunca trajedi içinde hatırlaması gereken gerçek: “Hayat, bitmeyen bir iyilik çabasıdır.” Vefa ve iyiliklerin kadrini bilmek insanın doğasında yerleşiktir.

Artık vefa bir semt adı klişesiyle konuşmak, sadakatli davranışları geçmişle birlikte yâd etmek; vefayı eskilere has bir meziyet, evvel zamanlara ait bir duygu yoğunluğu olarak bilmek haksızlık. Vefa; solmaz, pörsümez, can çekişmez bir dirilikle, kadim bir gençlikle aramızda; ne var ki biz neresinden tutacağımız, hayatımıza nerelerde dâhil edeceğimiz bilgisinden uzaklaştırdık. Allah'ın içimize yerleştirdiği cevherlerle mücehhez olan bu haslet; eğer unutmazsak bizi dünyanın huzuruna, cennetin lezzetine ulaştıracak ve yeryüzünde saygınlıkla mukim kılacak bir reçete.

Vefa dostların kalbinde ışıyan yuvamız; vefa unutmama ve sadakat kavşaklarında sürekli bizimle kesişen bir terim. Nezaket ve zarafet, vefa alışkanlığımıza cevher ilave eder, onu güçlendirir. Kendiliğinden, hesapsızca pazarlıksız olarak yapılacak bir

davranıştır. Yolun sonunu elbette dostluğa vardırır. Billurlaşarak arkadaşlıklarda, o yoğun ve sevgi dolu duygularda kendisini bize gösterir. Her unutuşun ve sadakatsizliğin hakikate ihanet olduğunu hatırlatır. Vefa, insanın Rabbine karşı verdiği sözde durarak yardımsever olması, iyiliklere ve dostlarına karşı kadirşinas olması, minnettara kalması, çevresindekilere sevgiyle, sadakatle yaklaşması, ailesine, akrabalarına ihtimam göstermesi, insanları koşulsuz sevmesi, vatanına, dinine sürekli bir bağlılıkla sarılması... Vefa öyle güçlü bir duygu ve davranış yönelimidir ki toplumsal düzene ihanet etmemenin, toplumsal düzeni sağlamanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymakta.

Vefanın tutkalladığı tüm hasletlere, ayakta tuttuğu tüm güzelliklere muhtacız. Vefa değerler yüklü bir hissediş. Öyle değil mi ki bizler vefa borcumuzu ödemek için ölüyoruz. Hayatta olmanın bedeli hatırlamak; ömrü en sonunda vefa ettirmek, ömrümüzle ötelere vefalı olduğumuz gerçeğini unutmamak. Kendimize, hikâyemize, anılarımıza, bize emanet edilen güvene vefa göstermek. Güzel davranış ve duygulara sadakat; her zaman çok öğretici, iyilik etmek hususunda ve iyilik edenlere karşı kadirşinas davranmada kararlar aldırıcı, yola koyucu. Yoksa vefa olmasa, yaşamın sersemletici darbelerine ne kadar dayanabiliriz. Yenilgilerimize, zaferlerimize, anılarımıza vefamız olmasa hayat yolunda ne kadar mesafe kat edebiliriz ki?

Hasılıkelam vefa; unutmaya direnmek, hafızanın imkânları ile sevgiye bir yol bulmak demek...

Kalbi siyahı noktaların istilasına terk etmek kalbe karşı vefasızlıktır. Kalbi tertemiz muhafaza etmek ise kalbe ve onu yaratana karşı sadakat ve samimiyettir. Onun için insana yakışan en güzel takı vefa ve merhamet yüklü bir kalbi taşımaktır.

İNSANIN SADAKAT İLE İMTİHANI VE MODERN ZAMANLARIN KRONİK HASTALIĞI: VEFASIZLIK

Mustafa IRMAKLI

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İnsanı varlık âleminde özel kılan en temel unsur, onun bilinçli bir değerler sistemine sahip olmasıdır. Nitekim insanın eşref-i mahlukat oluşuna ve eşyanın emrine amade kılınmasına işaret eden ayetler de onun değerler merkezli sorumluluk duygusuna vurgu yapmaktadır. İnsan, söz konusu değerler sistemine bağlı kaldığında, hem kendisi hem de yeryüzü huzura kavuşacaktır. Bu bağlamda insanlığın devasa sorunlarla kuşatıldığı modern dönemin en temel problemi, bir değerler krizinin hayatı kuşatmasıdır. Çevre sorunlarından ekonomik problemlere, sosyal meselelerden siyasal krizlere, salgın hastalıklardan bireysel bunalımlara kadar modern dünyanın yaşadığı küresel krizlerin temelinde derin bir ahlak ve medeniyet krizi vardır. Dolayısıyla insanlık söz konusu acı gerçeğe yüzleşmeden hiçbir sorununu çözemeyecektir.

Modern zamanların en büyük talihsizliği, değerler sisteminin altüst olmasıdır. Sanayi Devrimi, buharlı makinaların icadı, teknolojik gelişmeler ve ardından dijital dönüşüm süreçleri hayatı fiziki boyutta kolaylaştırmakla beraber, köklü paradigmatik değişiklikler de ortaya çıkarmıştır. Batı merkezli bir yaklaşımla varlık, bilgi, etik, estetik ve hukuk perspektifinde radikal tercihler yapılmıştır. Bu bakış açısı ekonomik, siyasal, teknolojik alanda hegemonya oluşturan Batı tarafından emperyalist politikalarla

ve küresel algı seanslarıyla dünyanın kalan kısmına, bilhassa sömürge coğrafyalarına ve zayıf toplumlara empoze edilmiştir.

Modern Dönemde İnsan Yaratana Karşı Vefa Duygusunu Kaybetmiştir

Ontolojik perspektifte yaşanan kırımlarla insanın ve evrenin Allah'la ilişkisi zayıflatılmıştır. Böylece varlık âlemi, Allah'tan bağımsız şekilde ele alınmaya başlayınca insanın gaye ve anlam sorunları daha da derinleşmiştir. Yaratana, yaşatan, nimet veren, merhamet eden yüce bir kudretin varlığı göz ardı edilince sorumluluk duygusu ikinci planda kalmıştır. Ahiretin varlığının ötelenmesi ve hesap verme bilincinin kaybolması, hukuka aşan güçlerin zalimleşmesinin önünü tamamen açmıştır. Oysa İslam inancında insan, önce Rabbine karşı vefa ve sorumluluk duygusuna sahip olmalıdır. Çünkü O, insanı üstün özelliklerde donatmış ve kâinatın öznesi yapmıştır. Mahlukatı onun emrine amade kılmıştır. Rabbine vefayı kaybeden insan, yeryüzünde bulunuş gayesini şaşırmıştır. Bu vahim bir aldanıştır. *“Ey insan! Yüce rabbın hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu?”*¹ ayeti, sarsıcı bir üslupla insanı gerçeği düşünmeye davet eder. Diğer yandan şükretmek ve şükür sahibi olmak da vefa duygusunun gereğidir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de insanı Rabbine şükretmeye davet eden ve onu “az şükretmekle” eleştiren pek çok ayet-i kerime, insana ne kadar vefasız olduğunu da hatırlatmaktadır. Aynı şekilde insanın nankörlüğünü ifşa eden ayetler de onun Rabbine karşı vefasızlığını beyan etmektedir.

1 İnfitâr, 82/6.

Kalbine Karşı Vefasızlığı Modern İnsanı Kendisine Yabancılaştırmıştır

İnsan tertemiz yaratılmıştır. Peygamber Efendimiz bu gerçeği “*Her doğan fıtrat üzere doğar.*”² hadisiyle ifade eder. İnsana düşen fıtratına sadık kalmasıdır. Dünyadaki mücadele, yaratılıştaki masumiyeti koruma gayesi içindir. İnsan kalbiyle insandır. “İnsan deyince”, diye başlayan kaç cümle varsa insanın kalbine dairdir. “*Sadıklarla beraber olunuz.*”³ ayeti vefayı, dostluğu, samimiyeti önemseyenler için muhteşem bir kılavuzdur.

Modern dönemin egemen paradigmaları, insanın kalbini görmezden gelerek ona en büyük kötülüğü yapmıştır. Sürekli nefsi ve arzuları üzerinden tahrik edilen insan kendini çok yormuştur. Kendini tükettikleri ve markaları ile ifade etmeyi tercih eden insan duygusuzlaşmıştır. Kalbini teskin edemeyen insan hayatı yaşanmaz hâle getirmiştir. Kur’an-ı Kerim “*kalplerin ancak Allah’ı anmakla mutmain olacağını*”⁴ ilan eder. Ayet, sadece şekilsel bir zikrin ötesinde Allah’ı her an hatırdı tutmayı, tüm niyet, söz ve davranışta hesaba katmayı ifade etmektedir.

Kişisel gelişimin motto cümlesi “kişinin kendisiyle barışık olmasının” yolu kişinin kalbinin farkında olmasıyla başlar. Ki-bir, haset, nifak gibi olumsuz duygular öncelikle kişinin kendi kalbine karşı vefasızlık ve kötülüktür. Peygamber Efendimiz bir hadis-i şerifinde: “*Kul bir günah işlediğinde kalbinde bir siyah nokta oluşur. Eğer o günahından tevbe edip uzaklaşırsa kalbi parlar. Günahdan dönmez ve bunu yapmaya devam ederse, o siyah nokta artar ve sonunda tüm kalbi kaplar.*”⁵ buyurur. İşte kalbi siyah noktaların istilasına terk etmek kalbe karşı vefasızlıktır. Kalbi

2 Buhari, Tefsîr, 2.

3 Tevbe, 9/119.

4 Ra’d, 13/28.

5 İbn Mâce, Zühd, 29.

tertemiz muhafaza etmek ise kalbe ve onu yaratana karşı sadakat ve samimiyettir. Onun için insana yakışan en güzel takı, vefa ve merhamet yüklü bir kalbi taşımaktır. “Üzerime yüreğimden başka muska takmadan konuşmak istiyorum.” diyen şair de⁶ aynı berraklığı ve cesareti betimlemektedir. Hesap gününde ise selim bir kalp ile huzura varanlar bahtiyar olacaktır. Kur’an-ı Kerim’in: “O gün ne mal fayda verir ne de evlat. Ancak selim bir kalple Allah’ın huzuruna çıkanlar müstesna.”⁷ ayetiyle beyan ettiği bu hakikati şair: “Sanma ey hâce ki, senden zer u sîm isterler/Yevme lâ yen-feu’de kalb-i selîm isterler”⁸ dizeleriyle şiire dönüştürmüştür. Dolayısıyla insanı özel kılan ahlaki ilkelerin en önemlilerinden biri de şüphesiz vefa duygusudur. Zira hangi erdemden bahsetsek vefa duygusu orada olacaktır. Ve o zikredilmeden müminin özellikleri eksik kalacaktır. Bunun için temiz bir kalbin, asil bir yüreğin göstergesidir.

Bireysel ve Toplumsal İlişkilerde Vefasızlık Güven Bunalımına Dönüşmektedir

İnsan sosyal bir varlıktır. Ancak sağlıklı sosyal ilişkiler kurulabilmesi için güzel hasletlere sahip olması gerekir. Bu özelliklerin başında ise vefa duygusu gelir. Modern dönemde bireysel ve sosyal ilişkilerde vefa yerine bencillik ve menfaat duygusu öne çıkmıştır. Sadece kendini düşünen, başkasını hiç dikkate almayan bir yaklaşım değerler yozlaşmasının başta gelen sebeplerindendir. Güvenli, onurlu ve huzurlu bir hayat yaşamak herkesin ortak hayalidir. Ancak bu temenni herkesin ortak ahlaki değerlere bağlı kalmasıyla gerçekleşebilecektir. Sınıfların, statülerin, markaya dayalı tasniflerin yerleşik hale geldiği toplumlarda kaos ve huzursuzluk kaçınılmazdır. Kur’an-ı Kerim’de: “Ey iman

6 İsmet Özel, Mazot şiiri.

7 Şuarâ, 26/87-88.

8 Bağdatlı Ruhi

edenler! Hep beraber banşa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o apaçık düşmanınızdır.”⁹ ayeti esenlik ilkelerini beraberce sahiplenmenin önemini vurgular.

Hayatın İçerisinde Vefa Duygusunun En Yoğun Yaşanacağı Yer Ailedir

Aileyi huzur, rahmet ve bereketin merkezi yapan, ailede neşvünema bulan ahlaki erdemlerdir. Ailenin yok sayılması, ailede egemen olması gereken değerlerin ikinci plana itilmesi insanlık adına en büyük talihsizliktir. Ve modern zamanlar maalesef aileyi göz ardı etmiştir. Oysa aile, huzurun hayata aktığı kaynaktır. Peygamber Efendimiz, kişinin öncelikle ailesine ve yakınlarına iyilik yapması gerektiğini öğütlemektedir. Maalesef dışa dönük hayatların ön plana çıktığı günümüzde, dışarıda dikkat edilen değerler bile aileden esirgenmektedir. İnsana dünya ve ahiret huzurunun ilkelerini gösteren İslam; ailede vefanın, sadakatin, ihsan ahlakının, anlayışın, fedakârlığın, sorumluluk bilincinin hâkim kılınmasını ister. Eşlerin birbirine güven duymasını, bağlılık göstermesini, sıkıntıların ve güzelliklerin paylaşılmasını, iyilik için beraber mücadele edilmesini emreder. Bugün ailelerde ortaya çıkan huzursuzlukların, kavga, ayrılık ve yıkımların en önde gelen sebeplerinden biri, vefa ve sadakat duygularının yok olmasıdır. Vefa duygusu zedelenince güven ve değer verme duyguları da dağılmaktadır. Şüphesiz modern dönemde aile bağlarının zayıflaması, ilişkilerin yozlaşması, sadakat duygusunun zedelenmesi gibi hususlarda, yazılı, görsel ve sosyal medya ortamlarında yapılan gelişigüzel yayınların, sorumsuz içeriklerin ciddi bir payı vardır. Gelişigüzel ortamlarda aile mahremiyetini reytinge dönüştürme çabası taşıyan acımasız ve insafsız yayınların korkunç bir etkisi vardır.

Söze Sadakat Ahlakın Göstergesidir

Sözün değerini kaybettiği zamanlarda, insan değersizleşmeye mahkûmdur. Söz hem ahlak hem hukuktur. Söz asaletin ölçüsüdür. Söz aşındığında ahlak, hukuk ve asalet yozlaşacaktır. Maalesef modern dönemlerde süreçler değil, sonuçlar önemsenir hâle gelmiştir. Yani sahip olunan servet, şöhret, imkân vb. kazanımlar, nasıl elde edildiğine bakılmaksızın bizatihi muteber sayılmaktadır. Oysa yalan ve aldatmayla, ahlak ve hukuka aykırı şekilde elde edilen hiçbir imkân meşru değildir.

İslam düşüncesinde ve Müslüman ahlakında ahde vefa, büyük bir öneme sahiptir. Zira söz, Müslüman kişiliğin varlığını en açık ve somut ortaya koyan yönlerdendir. Mümin ahlakının en bariz işaretidir. Öyle ki mümin ve Müslüman'ı tanımlayan hadis-i şerifler onu dilinden ve elinden emin olunan kimse olarak tanıtmıştır. Yani söz ahlakı mümin olma ve mümin olanı tanımaya ölçü kılınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Müslüman, dilinden ve elinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir.”¹⁰ buyurmuştur. Sevgili Peygamberimize: “Ey Allah'ın Resûlü, hangi Müslüman daha faziletlidir?” diye sorulduğunda o, “Dilinden ve elinden (gelecek kötülükler konusunda) Müslümanların güven içinde oldukları kimse!” buyurmuştur.¹¹

İman söz ile başlar ve insanın en büyük imtihanıdır söz. Her sözün bir karşılığı vardır. Çirkin sözün hesabı olduğu gibi, güzel söz sadaka olarak nitelendirilmiştir.

İnsan konuşan bir varlıktır. Ancak önemli olan sözün niteliğidir. Konuşmak büyük bir nimettir. Lakin her nimetin şükrü, imtihanı ve sorumluluğu vardır. Bütün nimetlerin şükrünün edası için yapılması gereken ilk şey, nimetin sahibini ve gayesini bilmek ve onu yaratanın istediği şekilde kullanmaktır.

10 Buhârî, İman, 4.

11 Buhârî, İman, 5.

Sadaka, sadakat ile iç içedir. Güzel söz, imana sadakatin sonucudur. Sadıklar ve siddıklar, söz ahlakını kuşanan kimselerdir. Her sözün bir karşılığı vardır; güzel söz sevap, çirkin söz günah olarak amel defterimize kaydedilir. Bunun için her sözü düşünerek söylemek, sözü hayra ayarlamak gerekir. Nitekim: Peygamber Efendimiz: “*Her kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun...*”¹² buyurmuştur.

Kur’an’da sözün çeşitlerinden bahsedilir. Bir adab-ı muaşeret suresi olan Hucurat suresi, konuşma adabını, sözün ahlakını en güzel şekilde anlatır. Sözün adabı vardır: Açık, anlaşılır, nezakete, zarafete uygun, bir faydaya matuf olmak gibi... Sözün ahlakı vardır: Doğru olmak, ahde vefa göstermek, yalan, iftira, dedikodu, gybet vb. çirkinliklerden uzak olmak gibi. Nitekim sözün değeri hakikatle olan ilişkisinde ortaya çıkar. Âlim sahabilerden biri olan Ukbe b. Âmir el-Cühenî, bir gün merakla: “Ey Allah’ın Resûlü, kurtuluşun yolu nedir?” diye sorduğunda; Allah Resûlü, “*Diline sahip ol.*”¹³ buyurmuştur.

Kur’an-ı Kerim’de: “*Ey iman edenler akitlerinizi yerine getirin.*”¹⁴ buyrulur. Söze sadakat varsa insan insanlık ile bütünleşir. Söze sadakat yoksa insanın insan, toplum ve âlem ile insicamı ve ünsiyeti mümkün değildir. Zira güvenin temeli sadakattir. Rabbimiz ayet-i kerimelerde ahde vefayı, apaçık şekilde mutlak bir emir olarak ifade etmektedir. Ahde vefa imanla birlikte zikredilerek imanın ayrılmaz bir parçası olduğu mesajı verilmektedir. Enes b. Mâlik’ten rivayet edilen şu hadis-i şerifte, Peygamber Efendimiz, ahde vefa ahlakının yokluğunu dinin yokluğu ile özdeşleştirmiştir: Peygamberimiz (s.a.s.) bize hutbe verdiği zaman mutlaka şöyle buyururdu: “*Emanete riayet etmeyenin imanı*

12 Buharî, Rikâk, 23; Müslim, İman, 74.

13 Tirmizî, Zühed, 60.

14 Maide, 5/1.

yoktur; ahde vefa göstermeyenin ise dini yoktur.”¹⁵ Yani ahde vefa, söze sadakat ahlakını kuşanmadan, mümin şahsiyetin inşası mümkün değildir.

Ahde Vefa Deyince Önce Allah’a Verilen Söz Akla Gelir

O söz ki her namazda Fâtiha ile her daim kelime-i şehadet ve tevhid ile tekrar edilen kulluk sözüdür. Yeryüzünde iyiliğin yaygınlaşması için bütün gücüyle çalışma sözüdür. Bu söze sadakatin karşılığı Kur’an-ı Kerim’de özel olarak zikredilmektedir.¹⁶ Elbette Allah’a verilen söz¹⁷ şahsiyet sınavının başıdır, ancak mümin karakterinde sözün bizzat kendisi önemlidir. Yani ırk, inanç, coğrafya, statü farkı gözetmeksizin kime verilmiş olursa olsun, aynı vefayı gerektirir. Ailede, ticaretle, hayatın her alanında; çocuk, büyük, akraba, yabancı, zengin, fakir vb. herkese karşı verilen söz sadakati gerektirir. Hudeybiye’de Süheyl b. Amr’ın oğlu Ebû Cendel ve Mekke’den bir yolunu bulup kaçan Ebu Basir olayları, Müslümanların antlaşmalarına zor şartlarda da olsa sadık kalışlarının çarpıcı örneklerindendir. Peygamberimiz; ahde vefa ahlakı nedeniyle “Muhammedü’l-Emin” olarak nitelenmiştir.

Henüz Müslüman olmayan Ebu Süfyan, ticaret amacıyla Şam’a gittiğinde, peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed hakkında kendisinden bilgi almak istediğini söyleyen Rum Kayseri Hirakl ile aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatır: “(Hirakl) ‘Peygamberlik iddiasında bulunmadan evvel onu hiç yalan söylemekle itham etmiş miydiniz?’ dedi. Ben, ‘Hayır.’ dedim. ‘Sözünde durmazlık eder mi?’ dedi. ‘Hayır, ancak biz şimdi onunla belli bir zamana kadar anlaşmış bulunmaktayız. Bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz.’ dedim.” Karşılıklı konuşmada Ebu

15 İbn Hanbel, III, 134.

16 Fetih, 48/10.

17 A’raf, 7/172.

Süfyan, arkadaşları tarafından yalanlanacağı korkusuyla gerçeğe aykırı şeyler söyleyemediğini itiraf etmektedir.¹⁸

Sözü Sorumluluk Kılan Allah Teâlâ'dır

“...verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren, sözünden) sorumludur.”¹⁹ ayeti gereği, verilen söz mesuliyet doğurmaktadır. Dolayısıyla, sözünde durmayan, sözü ciddiye almayan, ahde vefa göstermeyen, öncelikle Allah'ın emrini ihlal etmiş olmaktadır. Sözünde durmamak, insan türünün en olumsuz kişisi olan münafıklığın alameti sayılmıştır.²⁰ Hz. Peygamber: “Kardeşinle (düşmanlığa varan) tartışmaya girme, onunla (kıncı şekilde) şakalaşma ve ona yerine getiremeyeceğin sözü verme.”²¹ buyurmaktadır.

Yüce Rabbimiz, “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.”²² ayetiyle insanları ikaz etmekte, kendince birtakım basit menfaat ve gerekçelerle verdiği sözü ciddiye almayan, sözünden dönenleri, “Allah’a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.”²³ ayet-i celilesi ile ciddi şekilde uyarmaktadır.

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Bana kendi adınıza altı şeyin güvencesini verin, ben de size cennetin güvencesini vereyim: Konuştuğunuzda doğru söyleyin, söz verdiğinizde sözünüzü tutun, size (bir şey) emanet edildiğinde ona riayet edin,

18 Buhârî, Bed'ül vahy, 1.

19 İsrâ, 17/34.

20 Müslîm. İmân, 106.

21 Tirmizî, Birr ve Sıla, 58.

22 Saff, 61/2-3.

23 Âl-i İmrân, 3/77.

iffetinizi koruyun, gözlerinizi (bakılması yasak olandan) sakının ve ellerinizi (haramdan) çekin.”²⁴ Cennetin güvencesi olarak sayılan altı şeyin ilk üç tanesinin doğruluk, güvenilirlik ve ahde vefa ile ilgili olması ne kadar manidardır. Zira bireysel huzurun, toplumsal dayanışmanın, barış ve güvenin en önemli unsurlarından birisi ahde vefadır.

Peygamber Efendimizin: “Bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hıyanet ile emanet bir arada bulunmaz.”²⁵ ikazı, doğruluk ahlakı ve vefa duygusunun önemini ifade etme bakımından çok çarpıcıdır. Başka bir hadis-i şerifte ise Sevgili Peygamberimiz: “Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında ‘doğru/sıddık’ olarak tescillenir. Yalandan sakının! Çünkü yalan (insanı) kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında ‘yalancı/kezzâb’ olarak tescillenir.”²⁶ buyurmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in bize örnek gösterdiği, Allah’ın nimetlendirilenler arasında saydığı insanlardan biri de, ahde vefa, söze sadakat gösteren sıddıklardır.

Özellikle birtakım dünyevi menfaatler elde etmek için yalana başvurmak ya da dürüst davranmamak insanın en büyük aldandışıdır. Vefasızlık asrın bireysel ve toplumsal hastalığıdır. İnsanların arasını bozan, dostlukları bitiren bir illettir. Öyleyse dijital çağın insanları, söz ahlakına bağlı kalma yolunda daha dikkatli davranmak zorundadır. Konuştuklarımız, düşündüklerimiz, mesajlarımız, yazdıklarımız, fısıltılarımız aynı zamanda imtihanımızdır. İletişim imkânlarıyla dünyanın iyice küçüldüğü, her sözün her yerde olduğu, ilişkilerin karmaşıklaştığı günümüzde; ahde

24 İbn Hanbel, 5/323.

25 İbn Hanbel, II, 349.

26 Müslim, Birr ve Sila 305.

vefa ahlakını kuşanmak ve sadakat erdeminin hayata egemen olması için gayret etmekten başka yol yoktur.

Diğer yandan modern zamanlarda hukuk metinleri, hakkaniyete vefasızlığın ve çifte standardın vesikalarına dönüşmüştür. İnsanlığın huzurunu ve yeryüzünün güvenliğini temin etme iddiasıyla ortaya çıkan küresel teşkilatlar, uyguladığı tutarsız politikalarla inandıcılığını tamamen kaybetmiştir. Açlığın, yoksulluğun, savaşların kuşattığı bir sarmalın içinde hayatta kalmaya çalışan insanlık geleceğe dair umudunu kaybetmek üzeredir. Dolayısıyla vefa ve sorumluluk duygusuyla insanlığın umut merkezi olanların yükü daha ağır ve işi daha zordur.

İnsan, Tabiat ve Evrenle İlişkisinde Yaratıcı'nın Koyduğu Yasalara Vefalı Olmak Zorundadır

Maalesef modern dönemde insan, tabiatla ilişkisini “mücadele” zemininde ele almayı tercih etmiş, insanı tabiat karşısında âdeta bir savaşçı gibi konumlandırmıştır. İşte bugün devasa küresel problemler; salgınlar, savaşlar, çevresel felaketlerle karşı karşıya olan insanlığın esas sorunu derin bir anlam ve korkunç bir ahlak krizi yaşıyor olmasıdır. Küresel egemen paradigma doğayla ve kendinden olmayanla ilişkisini merhamet ve hukuk zeminine taşımadıkça küresel felaketler artarak devam edecektir.

Özellikle modern zamanlarda en büyük vefasızlık olarak umarsız ve sorumsuzca bir yaklaşımla hava, su, toprak, çevre kirlenilmiş ve âdeta küresel bir fesat ortaya çıkmıştır. Bunun bir yansıması olarak ortaya çıkan çevre ve iklim sorunları, salgın hastalıklar, milyonlarca insanı korku ve umutsuzluk girdabına sürüklemektedir. Tüm bu olumsuz tablo, insanın eşyayla ilişkisinde gözetmesi gereken vefa, sorumluluk, adalet, hakkaniyet ve güzel ahlak gibi değerlerin ihmal edilmesinin elim bir sonucudur. Bu da insan-çevre ilişkisini başta sorumluluk duygusu

olmak üzere vefa, emanet, güzel ahlak ve salih amel bağlamında yeniden gözden geçirmenin elzem olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde yaşanacak çevresel krizlerin ve küresel musibetlerin, dünyamızı topyekûn kaos ve kargaşaya sürüklemesi kaçınılmaz olacaktır.

Dolayısıyla insan, yeryüzüyle ilişkisini vefa duygusu, güzel ahlak ve sorumluluk ekseninde yeniden kurmalıdır. İnsana düşen tabiatla kavga etmek değil, Allah'ın tabiata koyduğu yasaları doğru okuyarak hayatını ona göre tanzim etmektir. Yeryüzü her şeyiyle, tüm canlı ve bitki çeşitliliğiyle insana emanettir. İnsan mülkûn sahibi değildir. Dünya tüm canlıların ortak evidir. İnsanın dünyada bulunuş gayesi, yeryüzünü imar ve ıslah için gayret etmektir. Hayatı herkes için daha güzel hâle getirmeye çalışmaktır.

Sonuç olarak insan, Yaratan'a bağlı, özüne vefalı, topluma karşı sorumlu, Yaratan'ın doğaya koyduğu kanunlara sadık kalırsa her şey güzel olacaktır.

Dünyayı iyilik değıştirecek...
İyiliğin ve güzelliğin hâkim olduğu bir dünyanın inşası
için vefakâr iyilik erleri sürekli çalışacak... Ne mutlu iyilik
neferlerine!

VEFALI İYİLİK ELÇİLERİNDEN YÜREK ISITAN HİKÂYELER

Prof. Dr. Şahin GÜVEN

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

(Kayseri Eski İl Müftüsü)

Vatandaşların Kapısına Kadar Götürülen Hizmet

Hepimizin bildiği üzere koronavirüs tedbirleri kapsamında, sokağa çıkma kısıtlaması bulunan 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı bulunanların ihtiyaçlarını karşılamak için valilikler ve kaymakamlar koordinesinde Vefa Sosyal Destek grupları oluşturuldu ve 22 Mart 2020 itibarıyla bütün illerde faaliyetlerine başlamış oldu.

Vefa Sosyal Destek Grupları, yeni tip koronavirüs (*kovid-19*) tedbirleri kapsamında sokağa çıkmaları kısıtlanan 65 ve üzeri yaştaki kişilerle kronik rahatsızlığı bulunan vatandaşların alışveriş, temizlik ve sağlık kontrolü gibi ihtiyaçlarını karşılamayı sürdürüyor. Bu bağlamda polis, jandarma, bekçi, AFAD personeli, Millî Eğitim personeli ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı il/ilçe müftülüklerindeki vaizler, din hizmetleri uzmanları, Kur'an kursu öğreticileri, imam-hatipler ve müezzin-kayyımlar gibi kamu çalışanlarından oluşan grup üyeleri, ihtiyaç sahiplerinden gelen talepleri karşılamanın yanı sıra maske, kolonya, sabun ve dezenfeksiyon ürünlerinden oluşan kolileri, vatandaşların evlerine götürüp elden teslim etmektedirler.

İmamlar Vefa Sosyal Destek Gruplarında Görev Alıyor

Din görevlileri için: “Onlar bizim kahramanlarımız...” diyen Sayın Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Erbaş, imamların sorumluluk alanlarının sadece görev yaptıkları camiyle sınırlı olmadığına vurgu yaparak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hocalarımız, caminin bulunduğu mahallenin, ilçenin, şehrin hocası. Bizim cami içi ve dışı görevlerimiz var. Şu anda Cenab-ı Hak tüm hocalarımıza cami dışında vazife yapmayı takdir etti. 61 bin hocamız resmî olarak şu anda valiliklerin rehberliğinde Vefa Sosyal Destek Gruplarında çalışıyorlar. Bu grup içerisinde sayı itibarıyla en çok personeli olan kurumlardan birisi de Diyanet İşleri Başkanlığıdır.”

Dolayısıyla din görevlilerimiz, salgın hastalık sürecinde vatandaşlarımız arasından yaş ya da kronik rahatsızlığa bağlı olarak hizmete ihtiyaç duyanlara her türlü yardımı yapmaktadır. Market-gıda ihtiyaçlarının temin edilmesinde ve hastane-eczane hizmetlerinde olduğu gibi, kimi bölgelerimizde vakti geldiğinde bağ ve bahçe işlerinde de din görevlilerimiz yardımcı olmaktadır. Hatta bahçesine her gün gelen kuşlara verdiği yemi biten ya da mahalle ve sokağındaki sahipsiz hayvanlara (kedi ve köpeklerle) verdiği yiyecekleri biten vatandaşlarımızın bu ihtiyaçları da giderilmektedir.

Dünyanın mazlumlarına, mağdurlarına ve muhtaçlarına yardım eden bu aziz milletimizin, yine bu vefakâr milletimizin destekleriyle yardım faaliyetlerine devam eden Türkiye Diyanet Vakfının genel merkez ve bütün il/ilçe şubeleriyle birlikte ramazan ayında bütün ihtiyaç sahibi vatandaşlarımıza yardım seferberliği içinde olduğunu hepimiz biliyoruz. Yine Kurban Bayramlarında TDV vekâlet yoluyla kurban kesim faaliyetlerini yurt içinde yoğunlaştırarak vatandaşlarımıza kurban etlerini ulaştırmaktadır.

Vefalı İyilik Elçilerinden Gönül Isıtan İyilik Hikâyeleri

Yurt genelinde bütün il/ilçe, kasaba, köy ve hatta mezralarımızda hizmet veren din görevlilerimiz, Vefa Sosyal Destek Gruplarında en aktif görevleri alarak ihtiyaç sahiplerine hizmet ettiler, etmeye de devam ediyorlar. Hatta Türkiye Diyanet Vakfımız aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine yardımlar da yapıyorlar. İl Müftüsü olarak görev yapmakta olduğum Kayseri’imizdeki din görevlilerimizden yaşadıkları “Vefa İyilik Hikâyeleri” talebinde bulundum. Yüzlerce iyilik hikâyesinden birkaç tanesini sizler için seçtim. Şimdi de sizlerle bu vefalı iyilik elçilerinden gelen ve gerçekten yürek ısıtan hikâyelerden birkaçını paylaşmak istiyorum.

Miraç Kandili’nde Yapılan Duanın Kabulü Olarak Gelen İyilik

Bir Kur’an kursu öğreticimiz anlatıyor:

Miraç Kandili gecesi bir komşum beni telefonla arayarak, “Hoca hanım 10 kişiye 1000’er TL sadaka dağıtmak istiyorum. Onları tespit etme ve dağıtmada bana yardım ve eşlik eder misiniz?” diye sordu. Ben de bu teklifi memnuniyetle kabul ettim. Benim tanıdığım ihtiyaç sahipleri de olmakla birlikte Kur’an kursu öğrenci grubuma ihtiyaç sahibi aile varsa bana bildirmeleri için mesaj attım. Bir öğrencim o gün yolda eski komşusu ile karşılaşmış ve 4 tane kız çocuğu olan o eski komşusu çok zor durumda olduklarından bahsetmiş, öğrencim bana böyle bir durum olduğunu haber verdi. Öğrencimden bahsettiği hanımefendinin adres ve telefonunu alarak yardımda bulunmak isteyen komşumla birlikte yola çıktık. İhtiyaç sahibi o hanımefendinin evine varıp ziline bastığımızda hanımefendi kapıyı açıp bizi görünce ağlamaya başladı. Öylesine ağlıyordu ki ağlamaktan

bizimle konuşmadı. Kendisine nakit yardımı, gıda kolisi ve et yardımında bulunarak oradan ayrıldık. Hanımefendi ağlaması kesilince bizi tekrar telefonla aradı ve dedi ki: “Hocam! Eşim geçirdiği trafik kazası sebebiyle yeni hapse girdi. 8 ay hapis yatacak. 4 kız çocuğum var ve evim kira. Dün Miraç Kandili’nde sabaha kadar ağladım, ‘Allah’ım ben şimdi ne yaparım sahibimiz sensin.’ diye dua ettim. Sabah siz kapıyı çalınca şok oldum. Gözyaşlarımı tutamadım.” dedi. Biz o gün onunla kardeş olduk ve eşi hapisten çıkana kadar her ay ona yardım götüreceğimize söz verdim. Onun duasına Rabbim bizi vesile kıldığı için şükrediyorum.

Kocas ı İşten Çıkarılmış Bir Hanımefendinin Derdine Çare Olmaktır Vefa Destek Grubu

Kovid-19’un ÷lkemizde etkisini gösterdiği ilk günlerde Kur’an kurslarımız tatil edildiğinde eğitime verilen aranın bu kadar uzun süreceğini hiçbirimiz düşünmüyorduk. Bütün dünya gibi ÷lkemizin de yaşamış olduğu bu sıkıntılı günlerde biz din görevlileri de vefa sosyal destek ekipleri olarak ihtiyacı olan halkımızın yanında olmaya gayret gösterdik. Ramazan ayına bir hafta varken Develili hanımlarla ve öğrencilerimizle irtibat halinde olabilmek için bir sosyal medya hesabı açarak oradan Kur’ân okumaya, gelen sorulara cevap vermeye başladık. Hanımefendilerden daha çok eşlerinin işten çıkarılması sebebiyle yaşadıkları sıkıntıları anlatan mesajlar almaya başladık. Onlara manevi açıdan destek olmaya çalıştık. Bunun yanında ailelerle irtibata geçerek ihtiyaçlarının neler olduğunu öğrenip müftülüğümüzde oluşturulan listeye eklenmesini sağlayıp destek olmaya gayret gösterdik.

Ramazan ayının başlamasına iki gün vardı. O gece saat 24.00’ten itibaren sokağa çıkma yasağı başlayacak ve bu yasak 4 gün sürecekti. Yasağın başlamasına dört saat vardı. Telefonumu

arayan Kur'an kursu öğrencilerimizden bir tanesi yirmi dört aileye verilmek üzere et ve gıda paketi dağıtmak istediğini ancak kendisinin ihtiyaç sahibi aileleri bilmediği için kendilerine bu konuda yardımcı olmamızı istedi. Biz de daha önceden Covid-19'un yol açtığı sıkıntılar nedeniyle işsiz kaldığını öğrendiğimiz ve müftülüğümüz bünyesinde listelediğimiz ailelere paketlerin ulaştırılmasını sağladık.

O gece kendisine yardım ulaştırdığımız ailelerden Ayşe Hanım, daha sonra beni telefonla aradı ve ağlayarak dedi ki:

"Hocam! Benim eşim 8 aydır işsizdi. Covid-19'la ilgili ülkemizdeki durumlar nedeniyle bir haftadır çalıştığı işten de çıkarıldı. Yarın akşam sahura kalktığımızda ve ilk iftarda ne pişireceğimi ve oğluma ne yedireceğimi düşünüp ağlıyordum ki, siz kapımıza geldiniz ve o paketleri getirdiniz. Hem de akşam saatinde. Ailecek gözlerimize inanamadık. Hocam sizlerin sayesinde en zor anımızda kendimizi yalnız ve çaresiz hissetmedik. Devletimiz, din görevlilerimiz ve vefa sosyal destek ekiplerimiz iyi ki var!"

Ramazan ayının son haftasında Develi Müftülüğümüzün yapmış olduğu yetimlere bayramlık giydirme kampanyası devam ederken arkadaşımınla birlikte babaları işsiz kalmış ve fakir çocuklarımıza bayramlık almaya karar verdik. Hazırladığımız listeden en zor durumdaki 10 ailenin çocuklarına, velilerini mağazalara çağırarak bayramlık giydirmeye karar verdik. Çocukların sokağa çıkma yasağı olduğu için ailelerinin seçmiş oldukları kıyafetleri eve götürüp çocuklarına gösterip beğendikleri bayramlıkları almaları sebebiyle teşekkür mesajları almamız çok hızlı olmuştu. İnsanların yüzlerini güldürmek bazen bu kadar hızlı olabiliyordu. Daha önce bizi arayan Ayşe Hanım'ın oğluna da bu giysilerden almıştık. Kendisi bize teşekkür etmek için yine aradı.

Ayşe Hanım'ın hem sevinçli hem de hüzünlü hâli yüreğimizi titretmişti.

Eğer başka bir sıkıntınız ve ihtiyacınız olursa bize tekrar ulaşabilirsiniz, dedim. Ayşe Hanım ise asla unutamayacağım şu cümleyi söyledi:

“Bizim sizlerden başka sıkıntımızı söyleyebileceğimiz kim var ki Hoca Hanım?”

Kayseri’de Bir Gönül Eri İmam-Hatip

TDV Kayseri Şubesinde 32 yıldır gönüllü olarak çalışmaktayım. Görevimiz esnasında birçok olaya şahit oldum. Bunların içinde en dikkat çekici olaylardan iki tanesini kısaca anlatacağım. Bulduğum mahalle, gecekondu önleme bölgesi olduğundan fakir fukaranın çok yaşadığı bir semt. Evler 3 katlı, bodrum katlar Suriye’de yaşanan iç savaştan dolayı şehrimize gelen muhacirlerle dolu. Ben de bu muhacir kardeşlerimize ensar olabilmek için hayırseverlerle muhtaç kardeşlerimizi buluşturmak için bir proje başlattım. Bildiğimiz, önceden tespitini yaptığımız kişileri ziyaret ederek bir yandan aynı yardım bir yandan nakdî yardım dağıtımlarını organize ediyorum. Arabasının üzerinde bayan elbiseleri satan bir esnaf bizi gördü. “Hocam buralarda devamlı yardım faaliyetleri yapıyorsunuz, sizin görmediğiniz, bilmediğiniz bir yerde babalarını Suriye’deki savaşta kaybetmiş iki yetim kız anneleri ile kalıyorlar. Ne yiyecek ekmekleri ne üzerlerine giyecek elbiseleri var. Sizi o aileye götürüyem.” dedi. Biz de hemen aileyi bularak ziyaret ettik. Tek bir odada 3 aile, onlarca çocuk beraber kalıyorlar. Önce Mahmut isminde elinde koltuk değnekleri ve savaşta tek ayağını kaybetmiş olan bir çocuk gördük. Daha önceden bir miktar eti ayarlamıştım. Mahmut yeni kesilmiş ve sıcak olan eti koyduğumuz poşeti eline alınca çığlık atarak poşeti bıraktı. Değneksiz bir şekilde öyle koştu ki

sanki melekler çocuğa kanat olmuştu! Sonra Mahmut'un yanına giderek niçin korktuğunu sordum. Savaşta bomba düştüğü zaman tek ayağının koptuğu, sıcak kanların aktığı o anı hatırlamış yavrucağız. Bu sebeple de şok geçirmiş ve kaçmış. O aileyi oradan aldık ve daha güzel bir eve yerleştirdik elhamdülillah...

İkinci Yaşadığım Hadisenin Kahramanı İse Afganistanlı Bir Baba

Bir gün öğlen namazını kıldığımız bir anda bir adam geldi: “Hocam şu bölgedeki inşaatta üç gündür dört çocuklu bir aile soğuk bir ortamda aç susuz kalıyorlar.” dedi. Namazdan sonra hemen bu ailenin bulunduğu mekâna geçtik. Savaştan kaçarak ilimize sığınan bu ailenin çocukları, açlık, susuzluk ve soğuktan ölmek üzereydiler. Bu aileyi hemen camiye getirdik. Karnılarını doyurduk. Buralarda akrabalarının olup olmadığını sordum, “Var.” dedi. Ben de akrabalarının yanlarına niçin gitmediklerini sorunca, akrabalarının kaldığı ev sahibinin evde kalmak üzere dört kişi olarak evi teslim ettiğini, fazla kişi olması hâlinde evden çıkarmakla tehdit ettiğini söylediler. Bu aile de onun için bu inşaata yerleşmiş. O evde kalan kişi bir baba ve kendi kızını yani mevzu bahis bu aileyi ve torunlarını yanına alamamış. Hemen bildiğimiz iş insanlarını çağırdık. Bu aile için ev kiraladık, eşyalarını ve her türlü ihtiyaçlarını temin ettik. Bu aile Afganistan’da Taliban tarafından kaçırılmış. Ailenin reisi olan baba daha önce elektrik işi ile uğraşıyormuş. Küçük bir kulübede elleri kolları bağlanmış, vücudunun her tarafına kızgın demirlerle izler bırakılmış. Gözünün birisi kör edilmiş, dişleri kırılmış bu babanın. Nihayetinde o ortamdan Allah yardım etmiş de kaçıp da Kayseri’ye gelmişler. Adamın çocuklarından birisi çok güzel Kur’an-ı Kerim okuyor. Bir gün yine bu aileyi ziyaret ettim. Bir isteklerinin olup olmadığını sorduğumda baba bana şunları söyledi:

“Hocam! Bizi Amerika’ya götürecekler, ben oğlumu ezan sesinin olduğu bir yerde, Müslüman bir ülkede yetiştirmek istiyorum. Ne olur bize iş bulun burada kalalım, oğlum hafız olacak. Amerika’da zengin olabilirim belki ama ben çocuklarımı, ailemi İslam’dan uzak bir ortamda koruyamam.” dedi. Sonrasında bu kardeşimizin önce dişlerini tedavi ettirdik. Güzel bir iş bulduk. Hafız olacak çocuk da inşallah 3,5 ay sonra hafızlığını tamamlayacak.

Üç Yürekli Kur’an Kursu Öğreticisinin İyilik Serüveni

Din ve ahlak eğitiminin yanında birer iyilik neferi olarak çalışan üç Kur’an kursu öğreticimizden birisi anlatıyor:

İncesu Müftülüğü Kur’an kursu öğretmenleri olarak kendi imkânlarımızla üç aileye yetecek şekilde erzak hazırladık. Üç aynılıp önceden ihtiyaç sahibi olduğunu belirlediğimiz ailelere ulaştırmak üzere yola çıktık.

Asiye isimli hanımefendi 36 yaşında üç çocuklu kanser tedavisi gören bir anne...

Böyle vermişlerdi ailenin bilgisini sadece ihtiyaç sahibi olmak farklı, hem hasta hem ihtiyaç sahibi olmak çok daha farklıydı.

Evet, tam da söylendiği gibi anne göğüs kanseri ile başlayan ve beynine kadar sıçramış olan kanserle mücadele içinde, baba bir taraftan fabrikada işçi, bir taraftan sırtındaki ağır imtihanla ayakta durmaya çalışan bir yürek yorgunu...

Çocuklar hem yoğun bir mahzunluk hem de uzun süren bakımsızlıktan perperişan...

Biz iyilik gönüllüleri olarak Asiye Hanım'ı karşımıza aldık: “Senin sağlığına kavuşman için elimizden gelen her şeyi yapacağız.” dedik.

Derme çatma ve temizlikten yoksun evi daha yaşanır hâle getirmek için var gücümüzle gayret ettik. Bütün evi boya badanadan parkesine, giysi dolabından beyaz eşyasına, halısından perdesine, çocukların ve annenin giyimine kadar her şeyi yeniledik.

Asiye kardeşimiz ilerleyen günlerde hastanede tedaviye alındı, uzun süren hastane süreci 2020 Ramazan günlerine denk geldi. Çocuklarına her gün birimiz yemek yapıp vefa görevlileri aracılığıyla ulaştırdık.

Şimdi bir yıl geçti üstünden, Asiye kardeşimiz kanserle olan mücadelesini kaybetti. Yüce Mevla rahmet eylesin, mekânı cennet olsun inşallah.

Çocukları annesiz kaldı...

Evet, bizler, Türkiye Diyanet Vakfı gönüllüleri, bir elimizle kendi yavrularımızın başını okşarken diğer elimizle o çocukların başını okşamaya ve onlar için iyi bir şeyler yapmaya devam ediyoruz elhamdülillah...

Ayşe Hanım 48 Yaşında 7 Çocuk Annesi...

Yirmi küsur senelik güzel bir evliliği, Develi'nin bir köyünde kendi hâlinde bir hayatı, tarlası bağı bahçesi olan bir kadınmış Ayşe Hanım.

Böyle başladı anlatmaya hoca hanım ve devam etti.

Her şey güzel devam ederken bir gün eşi rahatsızlanmış. Öyle sıradan bir rahatsızlık değil, akli dengesini kaybetmiş. Hastane tedavi derken çok uğraşmışlar iyileştirmek için ama

maalesef düzelmemiş. Aileye özellikle Ayşe Hanım'a zarar vermeye kadar gitmiş rahatsızlığı. Konu resmî makamlara intikal etmiş ve valilik kararıyla anne ve 5 çocuğu evden ayrılmışlar.

İncesu'da bir baraka kiralayıp oturmuşlar içine. Ancak evde halı yok, kilim yok, koltuk, kanepeler yok, soba yok, kışın kıyametin ortasında kimseleri yok...

Hep birlikte tüm ev eşyalarını karşıladık, çocukların normal hayata adapte olabilmeleri için yanlarında olmaya çalıştık. Ayşe Hanım, temizlik yapmak da dâhil olmak üzere birçok iş yaptı yavrularının rızasını kazanmak için.

O böyle gayret edip hayata tutunmaya çalışırken bizler de onlar için elimizden gelen her şeyi yapmaya çalıştık.

Ayşe Hanım'ın 6 yaşındaki oğlu Muhammet bir gün rahatsızlandı, hastaneye götürdüler. Sünnet olmadığı için vücudu enfeksiyon üretmiş, acilen sünnet olması gerekiyormuş ama başlarında baba olmadığı için götürüp yaptıramamışlar.

Biz Türkiye Diyanet Vakfı gönüllüleri olarak küçük Muhammet'i sünnet ettirdik. Sünnet düğünü yapamasak da sünnet kıyafetleri giydirip yavrumuzun sevinmesi, ailenin mahzun olmaması için elimizden gelen her şeyi yaptık.

Baba rahatsız olduğu için iki büyük çocuk babanın yanında kalmış.

Onlardan birinin askerlik yaşı gelmiş, oğul askere gidecek kınasını yakacak anne yanında değil.

Mevla izin verirse önümüzdeki günlerde kardeşimiz Osman'a asker kınası yakıp asker ocağına yollayacağız...

Evet, ismi Ayşe ya da Fatma bizim için fark etmiyor. Biz biliyoruz ki cennet bir çocuğun tebessümünde, bir annenin hayır duasında...

Son söz, vefakâr iyilik ehli insanları müjdeleyen Efendimiz Hazreti Muhammed Mustafa'nın şu sözleri olsun:

“Kim bu dünyada darda kalan birisinin darlığını gidermek için ona yardım ediyor, yardım elini uzatıyor onu o darlıktan kurtarıyorsa, Allah da onun dünya ve ahiret sıkıntılarını bertaraf eder. Bir kul bir kardeşinin ihtiyacını giderme noktasında ona yardım elini uzattığı sürece Cenab-ı Hak da ona muhakkak yardım edecektir.”

Dünyayı iyilik değiştirecek...

İyiliğin ve güzelliğin hâkim olduğu bir dünyanın inşası için vefakâr iyilik erleri sürekli çalışacak...

Ne mutlu iyilik neferlerine!